

SKAS

1 2021

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
AIKAKAUSLEHTI | TIDSKRIFT

Kansantaikuus Turun kaivausaineistossa
Irlantilaisen saunakulttuurin jäljillä
Milloin Turku perustettiin?

SKAS

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
AIKAKAUSLEHTI | TIDSKRIFT

SKAS-lehti julkaisee keskiajan ja uuden ajan arkeologiaa käsitteleviä tieteellisiä artikkeleita, jotka käyvät läpi Tieteellisten seuran valtuuskunnan hyväksymän vertaisarviointiprosessin. Lisäksi lehti julkaisee erilaisia ajankohtaisia katsauksia, tutkimusraportteja, keskustelupuheenvuoroja, kommentteja sekä kirja-arvosteluja, jotka voidaan julkaista ilman vertaisarviointia. Lehti ilmestyy kaksi kertaa vuodessa.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto lehden sähköpostiin osoitteeseen skas-lehti@skas.fi viimeiseen aineistojen jättöpäivään mennessä. Seuraavat deadlinet aineistoille ovat 28.2.2022 ja 15.8.2022. Tarkemmat tiedot aineiston toimittamisesta, sekä vertaisarviointiprosessista löytyvät lehden verkkosivuilta osoitteesta: <http://www.skas.fi/skas-lehti/>.

Sähköposti
skas-lehti@skas.fi

Julkaisija
Suomen keskiajan arkeologian seura –
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.

Päätoimittaja
Dos. Georg Haggrén (georg.haggren@helsinki.fi)
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640

Toimittajat
Eva Ahl-Waris (eva.ahlwaris@gmail.com)
Tuuli Heinonen (tuuli.t.heinonen@helsinki.fi)
Tarja Knuutinen (tarja.knuutinen@helsinki.fi)
Juha Ruohonen (jukaru@utu.fi)

Taitto
Maija Holappa (maija.holappa@gmail.com)

Abstraktien kieliasun tarkistus
Rodger Juntunen

Logon suunnittelu
Mikael Nyholm

Kannen kuva
Turun tuomiokirkko kesällä 2021. Kuva: Tuuli Heinonen.

ISSN 1455-0334 (painettu)
ISSN 2736-9196 (verkkójulkaisu)

Painopaikka
Painosalama Oy 2021

SISÄLLYS 1/2021

1 PÄÄKIRJOITUS

Georg Haggrén

TUTKIMUS

2 FOLK MAGIC IN TOWN - SIGNS OF MATERIAL ASPECTS OF MAGIC IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN TURKU, FINLAND

Sonja Hukantaival

24 THE SWEATHOUSES OF IRELAND - THE DISAPPEARED FOLK TRADITION OF SWEAT BATHING

Katie Kearns & Timo Ylimaunu

46 MILLOIN TURKU PERUSTETTIIN? KAUPUNGIN HISTORIAN MUISTAMINEN UUDEN AJAN ALUN HISTORIANKIRJOITUKSESSA JA TULKINTA KAUPUNGIN PERUSTAMISAJANKOHDASTA

Panu Savolainen, Henri Hannula & Reima Välimäki

AJANKOHTAISTA

61 MUINAISKAUPUNGIN JÄLJILLÄ - KOROISTEN TILAN POHJOISPELLON MAATUTKAUS

Jussi Kinnunen

78 ETT EFTERLÄNGTAT LYFT FÖR SVENSKA OCH RYSKA TIDEN!

Eva Ahl-Waris

80 KIRJOITUSKUTSU

Suomen keskiajan arkeologian seura ry

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

PÄÄKIRJOITUS

KORONA – PANDEMIA PANDEMIOIDEN JOUKOSSA

Kohta kaksi vuotta on takana eikä loppua vielä näy. Pandemia kiertää maailmaa ja uuden aallon seuratessa toistaan laineet ulottuvat Suomeenkin. Tänä päivänä saamme olla onnellisia, kun rokotukset tarjoavat karanteenien rinnalla aseensa tautia vastaan. Kärsivällisyyttä tarvitaan eikä maailma koskaan palaa samanlaiseksi kuin se oli ennen maaliskuuta 2020, kun tauti aloitti voittokulkunsa.

Tulevaisuuden arkeologien kaivauksilla vuodesta 2020 alkanut pandemia erottuu maasta löytyvinä kasvomaskeina, joiden hajoaminen mikromuoviksi kestää vuosisatojen, jopa vuosituhansien ajan.

Edellinen eri aaltoineen vastaavat mittasuhteet saanut pandemia oli sadan vuoden takainen Espanjan tauti. Keskiajan tutkijalle ilmiö kuulostaa tutulta ruton osalta. Mustan surman nimellä tunnettu paiserutto jäi 1300-luvun puolivälin ensimmäisen epidemian jälkeen kiertämään ja hiipui vasta vuoden 1720 tienoilla.

Arkeologian kannalta menneisyyden pandemiat ovat relevantteja. Tautiin kuolleiden haudat ovat löytyessään merkittäviä tutkimuskohteita. Parin viime vuosikymmenen aikana laboratiivinen arkeologia on kehittynyt niin, että taudinaiheuttajia on pystytty eristämään ja tunnistamaan. Tämä koskee niin Espanjan tautia, keskiajan mustaa surmaa kuin sitä edeltävää ruttopandemiaa eli ns. Justinianuksen ruttoa.

Suomessa epidemioihin liittyviä haudauksia ei ole juuri päästy tutkimaan. Jokainen arkeologi tietää, että happamassa maaperässämme luu hajoaa suhteellisen nopeasti. Vain poikkeuksellisissa oloissa tarjolla on hyvin säilyneitä luuainestoja. Tauteihin liittyvä kysymyksenasettelu ja mahdollisuudet on kuitenkin syytä pitää mielessä.

Pandemiat näkyvät myös asutuksessa ja autioitumisessa, vaikka ne eivät yleensä yksin selitä jälkimmäistä. Maaseudulla katovuodet ja pikkujääkautena kutsuttu luontainen ilmastomuutos ovat vähintään yhtä merkittäviä tekijöitä. Parhaille paikoille on aina riittänyt tulijoita, jos ne jäivät kylmilleen. Kaikkialle ei kuitenkaan riittänyt uusia tulijoita. Arkeologian keinoin myös suomalaiselta maaseudulta voidaan löytää autioituneen asutuksen jäännöksiä. Notkahduksista huolimatta on syytä korostaa, että viime kädessä asutusekspansio leimaa Suomen keskiaikaa.

Toisin on Norjassa, jossa mustan surman ja muiden 1300-luvun kriisien myötä väkiluku, taloluku ja jopa kaupunkien määrä näyttää pudonneen kolmanneksella ellei peräti puolella. Kärjistäen voi sanoa, että kesti aina 1900-luvulle ja itsenäisen Norjan aikaan ennen kuin maa oli toipunut myöhäiskeskiajan kriiseistä.

FOLK MAGIC IN TOWN

SIGNS OF MATERIAL ASPECTS OF MAGIC IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN TURKU, FINLAND

Abstract: This study discusses possible signs of folk magic unearthed during urban archaeological excavations in Turku, Finland. The finds were selected using ethnological folk magic collections in the National Museum of Finland and Museum Centre Vapriikki as reference material. The study utilizes a modified form of the “archaeology of folk religion” methodology, where the subject matter is approached with the help of reference materials instead of utilizing several types of source material. The source material of this study comprises of 45 catalogue entries of archaeological objects that are housed at the Museum Centre of Turku and the Aboa Vetus & Ars Nova Museum. These objects may be connected to folk magic practices, however, this remains uncertain.

Keywords: folk religion, magic, materiality, Turku. **Asiasanat:** kansanusko, taikuus, aineellisuus, Turku

INTRODUCTION

In classical studies, it was easily assumed that folk magic rituals were practised mainly in remote rural areas where churches and medical professionals were only to be found long distances away.¹ Even recently, when discussing magic in towns and other centres the focus is often on phenomena such as learned occultism or esotericism.² Still, the complex phenomena we call magic has been relevant for people across society and the folk magic we find in rural areas has its practitioners in towns as well. In fact, the many contacts between townfolk and rural people on one hand and international merchants and craftspeople on the other may have given the magic of a harbour town such as Turku, SW Finland, a unique blend (Fig. 1).

Prior to 1809 Turku was a coastal town in the eastern part of the Swedish Kingdom. In Finnish chronology, the medieval period begins around 1200 with the establishment of Swedish rule and the introduction of Christian institutions. After 1300, when the Cathedral and Bishop's see were moved there, Turku became the administrative and religious centre of the eastern part of the kingdom. The Dominican order played an important part in the religious scene of the town. Finland lacked Hanseatic towns, but Turku became part of the Hanseatic trade network through its community of German burghers.³ The town was thus involved in international networks of trade and religion in its early phases of development.

The first university was established in Turku in 1640 and very soon, in 1644, the

Figure 1. Turku (marked with a red dot) on a map displaying the present-day borders. Map by S. Hukantaival.

Academy of Turku became the stage of accusations concerning the practice of forbidden arts.⁴ The rumours centred around Professor Martin Stodius, who was repeatedly accused of owning forbidden books, teaching magic to his students at night, and causing mental illness to one of them. He was never convicted but was forced to resign in 1660 due to continuous suspicion. One of his students, Henricus Thomae Eolenius, was sentenced to death in 1661, but the penalty was later mitigated.⁵ This shows that there was some interest in learned occultism or esotericism in the town,⁶ but the magic of common, uneducated people still eludes us.

As part of the project “The Materiality of Magic in Finland in a Long-Term Perspective: Developing the Archaeology of Folk Religion” (2018–2021), this paper seeks to recognize material signs of folk magic in archaeological contexts in Turku with the help of ethnological⁷ museum collections. This paper looks at artefacts from urban excavations curated at the Turku Museum Centre and the Aboa Vetusta & Ars Nova Museum. The finds discussed here were selected using the ethnological folk magic collections at the National Museum of Finland and the Hämeen museo collection at Museum Centre Vapriikki as reference material.

The project is connected with a wider academic interest in the material aspects of magic practices.⁸ Earlier publications connected to the project include an overview of the magic objects collection of the National Museum of Finland, a preliminary discussion on a few signs of folk magic in medieval Turku, and a discussion on the magic power or agency of objects as seen in 19th-century folk magic.⁹ This paper seeks to identify types of objects recovered from urban excavations in Turku that are similar to those found in the reference collections and to interpret what these objects can tell us about folk magic practises in this particular town.

Some signs of folk magic in Turku have previously been discussed in connection with ritual building concealments.¹⁰ This study adds important viewpoints to those works since the objects discussed here are not confined to contexts connected to building structures, but in a few cases there is some overlap.

FOLK MAGIC IN AN HISTORICAL CONTEXT

Before introducing the methodology and research material of this paper, some theoretical issues need attention. Most importantly, what is meant by *magic* and, more specifically, *folk magic* in this context? Magic is an elusive concept that has received a fair amount of justified critique.¹¹ There is no universal definition of magic that could be agreed on in every context, so academics have chosen different approaches to the problem. Some prefer scholarly generalizations, while others seek definitions used in the studied cultures. The latter offer different viewpoints depending on if magic is looked upon by disapproving non-practitioners or people whose lives

are imbued with magic. In historical contexts, the perspective of practitioners is often difficult to reach, while the views on magic of non-practitioners have been studied quite extensively.¹²

The problem of magic as discussed by non-believers throughout history has been similar to the academic problem: how does magic differ from its close relatives, religion and science? The most common solution has been that magic is a false religion (superstition, sacrilege) and a mistaken science (dysfunctional). Thus, magic is seen as a negative. This dismissive attitude is one reason why the concept of magic has been criticized in academia.¹³ Since this paper studies signs of magic in different periods and contemporary sources elucidating the views on magic are few, a more generalizing approach to the concept is applied. In this paper, magic is seen as a goal-oriented practice that assumes complex connections between seemingly separate things. Thus, magic is part of a worldview where causality is understood in a specific way. The concept is here used neutrally without any negative (or positive) subtexts.

Defined as above, magic can be a part of religion or completely secular. However, due to historical reasons, it is not usual to discuss magic as part of the Christian religion, apart from when criticizing it. Instead, magic is more comfortably placed within the so-called vernacular, popular, or folk religion concepts.¹⁴ This refers to religious beliefs and practices as interpreted by laypeople. Folk religion includes ideas from official theology, but also older traditions and innovations. Accordingly, folk magic includes practices, such as healing, securing prosperity, protecting against harm, and cursing, that were part of the cultural tradition of ordinary, uneducated people.

Naturally, there is no sharp distinction between educated and uneducated people, so the description must be allowed to be flexible. Ideas and practices may have been exchanged in the interaction between different layers of society. It is also important to remember that the perceived border between science, religion, and magic has shifted and been renegotiated throughout history.¹⁵ Thus, practices that later were defined and condemned as magic may have spread together with Christian doctrine and medicine. This adds a greater need for ambiguity to the concept of folk magic.

When analysed from an archaeological perspective, the concept of magic used in this paper (goal-oriented practice that assumes complex connections between seemingly separate things) presents some problems. How can we assess from archaeological remains if a practice was goal-oriented or what it assumed? It is clear that these aspects are implied (or transplanted) from other contexts, such as ethnographic or folklore analogies. This is the case in this paper. The situation is not ideal, but the fact is that much of archaeology includes such (explicit or implicit) analogies. Still, this issue should not be disregarded.

Since magic is here seen as practice, it is closely connected with ritual.¹⁶ Most magic practices are rituals in the sense that they are emphasized through ritualizing means such as repetition, special use of language (e.g. incantations), formal movements, and symbolism.¹⁷ Unfortunately, these ritualizing techniques very seldom leave traces in the archaeological record. Still, as **Ronald L. Grimes** states “although rituals consist of actions, it’s almost impossible to discover, or even imagine, a ritual without its attendant material culture”.¹⁸ Thus, the material aspects of ritual, magic, and religion are the

archaeologists’ gateways to these human phenomena.¹⁹

As noted above, the materiality of magic has lately received academic interest.²⁰ This trend is part of a larger “material turn” in humanities and social sciences.²¹ Questions of non-human agency, revised animism, and relational ontologies often surfacing in these discussions belong to a critical standpoint towards the authority of westernised modernity to dictate reality-building.²² While this attitude certainly exists in the background of this paper, properly applying such theories on the material lies beyond its limited scope. Generally, there seem to be two different focal points in the materiality of magic studies: magic in classical antiquity and magic in post-medieval times (mainly the 19th and early 20th century). For some reason, the medieval period has received less attention in this respect.

The blurry borders between medieval religion, medicine, and magic may confuse the unprepared seeker. While the differences between magic, religion, and science may have been clear for some theologians,²³ it may not seem clear-cut for present-day scholars who classify these fields differently from the former. This blurriness did not end with the Renaissance or Reformation.²⁴ For example, in 1686, when the first Swedish pharmacopoeia, *Pharmacopœa Holmiensis Galæno-Chymica*, was published, many of the medical ingredients listed also appear in folk healers’ selection of medicines: for example vipers, toads, moss from old human skulls and pulverized human skulls.²⁵

If an idea of magic as a condemned practice was used in the analysis, this would cause problems, since the concept would always be shifting. On the other hand, using a fixed definition of magic may cause an illusion of something static called magic actual-

ly existing throughout time. This risk is here since we need to use some concepts to be able to communicate. However, it is stressed that magic should be seen as a finger pointing at the complex reality that does not fit exactly into the word's narrow limits.

IDENTIFYING FOLK MAGIC IN THE AR- CHAEOLOGICAL RECORD

This paper utilizes a modified form of the “archaeology of folk religion” methodology. In its original form, this method relies on multiple source materials that are seen as equally important different viewpoints on a phenomenon.²⁶ While certainly fruitful, this method is extremely labour intensive, since it requires analysis of large sets of diverse data. In this paper, a moderated version of the method is applied; instead of multiple sources, multiple comparative materials are used as analogies when interpreting and analysing the source material. The main reference material is the ethnological folk magic collections in two museums, while secondary materials are folklore, historical records, and the results of studies made in neighbouring countries. The “archaeology of folk religion” method emphasizes the importance of the archaeological finds’ contexts when unearthed. While this is an important part of recognizing signs of ritual practices, this study focuses on the types of objects collected on archaeological sites. The contexts are noted where possible, but they are not stressed here apart from when they are necessary for recognizing significant objects.

The source material of this study comprises of 45 catalogue entries of objects found during urban archaeological excavations in Turku (see Appendix 1 for the full

list of material). The objects are mainly natural stones, fossils, or animal bones. Most of these objects were not identified or interpreted as belonging to the domain of folk religion or magic when found. Instead, they have been categorized by the field archaeologists as a part of the animal bone material on the site, as human-made artefacts, or as curiosities.

Thus, the re-interpretation of these objects has been made in connection with this study. This interpretation was aided by the study of ethnological folk magic collections housed in two Finnish museums: the National Museum in Helsinki (KM) and the Hämeen museo -collection at Museum Centre Vapriikki in Tampere (HM). These museum collections date mainly to the late 19th and early 20th century and were formed as part of the massive efforts to record folk culture at the time. Combined, these two museum collections house 451 main catalogue entries (many of which include subentries) of objects classified as belonging to the domain of folk magic. This classification was made already in the late 19th and early 20th century. While these collections are addressed in a few publications, they have not been extensively discussed.²⁷

The usefulness of the ethnological collections as analogies for the study at hand is manifold. Even though they are temporally removed from the archaeological finds, they are “tight local analogies” (TLA), since they come from the same cultural area.²⁸ Moreover, these objects have been catalogued with information on how they were used as part of folk magic and medicine; so they include important contextual information. Moreover, as is revealed below, many of the types of objects found in these collections can be recognised in the archaeological record.

Naturally, there are limits to this method of interpreting the archaeological finds in question. The most notable question concerns the possibility of change in the traditions. Even though rituals are often seen as culturally static, as Grimes remarks, they in fact emerge, change, and die.²⁹ This is easily missed when older objects are interpreted in the light of newer ones since traditions that may have existed earlier are not visible in the later material. As such, the method reveals more about traditions that persisted than about those that did not. Grimes also warns against seeing unchanged ritual practices as evidence of unchanging values.³⁰ Consequently, even tight local analogies must be used with caution.

Other limitations have to do with the formation processes of the materials themselves.³¹ This does not only mean the archaeological formation processes (including issues of preservation in the soil, excavation conventions, and principles of preserving unearthed objects) but also how the formation of the ethnological museum collections have affected them. As is true of museum collections in general, the folk magic collections are not objective representations of the phenomenon of folk magic and medicine. The formation of these collections belonged to the nation-building process where museums contributed by selecting, safekeeping, caring for, and displaying the national narrative. In this framework, the purpose of art and artefact collections was to highlight the “spirit of the nation” (the *Volkgeist*).³²

While the whole picture of how this nationalist history has influenced the folk magic collections is unclear, there are signs the choices made when classifying objects as belonging to folk magic and ideas about “original” native culture (as opposed to international phenomena) may have had

some impact. The first aspect visible is the surprisingly small amount of objects belonging to the institutional Christian religion (Lutheranism and Eastern Orthodoxy) in the folk magic collections. The vast folklore collections about such practices document the common use of religious objects in folk magic. Still, the only such case in the National Museum is a snuffbox containing some communion wafers that were meant to be used as medicine, to improve a weapon, and as the heart of a *para* (a kind of a familiar spirit).³³ The Hämeen museo collection houses two Eastern Orthodox crosses without further information on their use in folk magic except that one of them is wooden and labelled as a “tooth-god” (*hammasjumala*) that belonged to a cunning woman.³⁴ The other one is a bronze cross pendant.³⁵

It appears that folk religion and the Christian religion have been separated in these collections. While this separation is highly artificial, it is understandable in the light of how folk religion was primarily seen as a relic of a native prehistoric religion in early scholarship.³⁶ The focus on this mythical ethnic religion may have influenced the folk magic collections in another way as well. Namely, the largest artefact category in the collections are natural objects, such as animal parts, stones, and wooden formations. In contrast, for example, the Nordiska museet in Stockholm, Sweden, houses copper amulets against cholera and small objects called *spiritus*, among other more or less commercially made objects.³⁷ The *spiritus* is usually a metallic beetle inside a small box believed to bring fortune to its owner.³⁸ The oldest known account of such an object is from the 17th century where the poet Georg Stjärnhelm³⁹ is said to have owned one when he was in Tartu (Esto-

nia).⁴⁰ There is folklore about this type of object in Finland as well (*piritys*). One account, for example, explains that one could buy this object in Turku.⁴¹ However, if these types of commercial objects exist in the two museum collections studied, they have not been classified as belonging to folk magic.

As noted in connection with the *spiritus*, folklore offers an additional source of information about the materiality of magic. The folklore in question dates to the same late 19th to early 20th-century period as the ethnological collections. This material comprises of archived oral accounts about traditions and practices documented by interviewing collectors. The accounts describing magic and beliefs has been extensively studied by folklorists.⁴² However, due to the focus of folkloristics, few studies have discussed the use of objects depicted in the narratives. The exceptions include, for example, an article concerning human figurines made of Alder and a short article about magic objects in general.⁴³

Before moving on to discuss the archaeological evidence, it should also be noted that historical documents, especially witchcraft and superstition trial records, offer a glimpse into the materiality of magic practices older than the ethnological and folklore collections. Historians have studied witchcraft and superstition trial records extensively,⁴⁴ but, as in the case of folklore, few studies have focused on the materials mentioned in the records. One exception is an article by **Jari Eilola** and **Piia Einonen** that discusses the use of human body parts as mentioned in trial records mainly from 17th-century Stockholm.⁴⁵ While the trial records have their own specific formation processes, most magic materials mentioned in them can be recognized in later folklore and ethnological collections.

Studies on the materials associated with magic practices made in other European areas are also important when considering folk magic practices in Finland. They provide important information about international aspects of the traditions and may reveal practices that are not (for various reasons) depicted in the other sources. For example, it is apparent that some of the practices known in later folk magic have their roots in medieval European medicine.⁴⁶ So, it would not be surprising to find widely spread uses of certain *materia medica*.

For the focus of this paper, one key study is the PhD thesis by Estonian Archaeologist **Kristiina Johanson** titled *Missing Interpretations: Natural and residual finds in Estonian archaeological collections*.⁴⁷ The study focuses on natural objects (such as pebbles and fossils) and artefacts found in considerably later contexts than their manufacture that have been collated by field archaeologists but have mostly remained without interpretation. With the help of various analogies, including archived folklore, Johanson discusses possible interpretations for these curious objects. She also considers the field archaeologists' possible motivations to collect the natural objects since this motivation is usually missing from the field reports.

In contrast to Finland's geology where fossils are rare, well-preserved fossils are common in the Estonian limestone bedrock. In Estonia, numerous fossils have been catalogued from archaeological sites.⁴⁸ In Estonian folklore and ethnological sources, fossils of bryozoans and corals have been used as "ear stones"; earache was healed by leading air or smoke into the ailing ear with the help of the fossil.⁴⁹ Moreover, for example, ammonites have been considered valuable charms in Great Britain where they were called snakestones.⁵⁰ So, even though there

Figure 2. Two medieval bear canine pendants from Turku. On the left is the canine from the Suurtori Hjeltin talo site (1989) and on the right is the canine from the Åbo Akademi site (1999) (TMK 20764:1485 and 21816:LU100). Photo by S. Hukantaival.

are no fossils in the Finnish folk magic collections, fossils retained during archaeological excavations have been included in this study.

SIGNS OF MATERIAL FOLK MAGIC IN TURKU

The most common folk magic objects in the two ethnological museum collections (KM and HM) are the remains of bears, especially teeth (canines) and claws. Bear teeth and claws have been carried as protective amulets, used as medicine for pain and in childbirth, and they have been kept in the cradle to protect a child against night demons. They have also been attached to the collars of horses and cattle to protect them from wild beasts. There are three bear canines, perforated for carrying them or attaching them to something, in the urban archaeological material at the Museum Centre of Turku.⁵¹

Two of the canines are in excellent condition (Fig. 2), while the third has been exposed to fire. The two well-preserved canines date with high probability to the medieval period: The one found at the Åbo Akademi site (1999) belongs to the period 1300–1500 but the dating of the Suurtori Hjeltin talo (1989) find is uncertain.⁵² The third bear tooth pendant (Katedraalikhölen 2014–15) was found in a fire-affected context under a brick layer that also included some coins from the late 17th century.⁵³

This pendant is likely to have ended up in this context sometime after that period. These teeth were recovered from different contexts all located in residential areas in the heart of Turku. Additionally, a bear claw was found during an archaeological excavation at the Aboa Vetus & Ars Nova site in 2005.⁵⁴ It was found under the cobblestone floor of a cellar and might have been deposited there intentionally. The context is considered to date to the 18th or 19th century.⁵⁵ This site is located on the bank of River Aurajoki, in a residential quarter next to the Great Market.

Pig tusks are also a common occurrence in the folk magic collections. There are both perforated and unworked tusks and they have been used as medicine, in some cases for domestic animals. Unfortunately, no details are given for how the healing was conducted. Since pig tusks are common in urban archaeological contexts, only perforated tusks or tusks found in contexts that suggest ritual use are discussed here. Eight pig tusks

Figure 3. Five perforated pig tusks from medieval soil layers at the Åbo Akademi site (1998–1999) (TMK 21816:LU29; LU30; LU135; LU150; LU153). Photo by S. Hukantaival.

recovered during excavations in Turku fulfil these criteria, of which seven are perforated.

Five of the perforated pig tusks are from the Åbo Akademi site (1998–1999) (Fig. 3).⁵⁶ All of these come from medieval soil layers. As noted, this site is in a residential district next to the Cathedral quarter, in the centre of town.⁵⁷ Two additional pig tusk pendants were found at the Aboa Vetus & Ars Nova site.⁵⁸ One of these was unearthed in 1901 and lacks further contextual information, the other one was found in the 1994–95 excavation. It was discovered under a wooden plank floor that was interpreted as medieval.⁵⁹ The eighth pig tusk is unworked, but it was found directly under the threshold of a 17th-century cellar at the Pinella site (2010), and it seems to be deliberately placed there.⁶⁰

Other remains of animals such as skins and bones are also common in the folk magic collections. Animal bones are one of the largest categories of finds at urban archaeological excavations and this poses a challenge for the discussion at hand. However, some of the bones and antlers in the ethnological collections are perforated or have been inscribed with crosses. There is one piece of a cattle bone with inscriptions

on it found during the Varhainen Turku excavation project in 2006.⁶¹ It was found in the layer of a late 15th-century market place next to the Cathedral.⁶² The inscriptions are of a cross inside a rectangle on one side of the bone and another inscription (possibly also a cross inside a rectangle but with lines continuing outside the shape) on the articular surface (Fig. 4).

Another large category of objects in the folk magic collections is various natural stones, especially small, smooth pebbles. The pebbles are most often called “snakes’ court stones” (*käärmeenjärjäkivi*) and according to folklore, vipers would pass these stones from mouth to mouth during their court gatherings in spring.⁶³ These stones were believed to be good to carry in the pocket as a luck-bringing amulet when attending court or travelling. They were also used in healing, for example, by pressing the stone to an ailing part of the body or a boil or other type of growth on the skin. Pebbles were also sometimes called “raven stones”.⁶⁴ Many of these ethnological stones are Flintstone pebbles, but other types of pebbles are also common (such as granite).

There are 23 stones in the archaeological material investigated for this paper.⁶⁵

The majority of these are natural, small, smooth, round or oval pebbles. Five of them are catalogued as Flintstone pebbles. Two of these are from the Aboa Vetus 1994–95 excavations.⁶⁶ One was found when unearthing two adjacent cellars but lacks further contextual information. The other one was found next to a stone wall estimated to be from the 17th century or younger.⁶⁷ Two Flintstone pebbles were found in 1952–53 at Itäinen Rantakatu, but again these lack contextual information (Fig. 5a).⁶⁸ The remaining pebble was found in 1967 at Uudenmaankatu 11–14,⁶⁹ but, unfortunately, even this find lacks further information. Only one of the five Flintstone pebbles can be dated to any degree of accuracy.

Of the 15 natural pebbles (other than Flintstone) only eight can be given an estimated date. Seven of these are from dated medieval strata. For example, one small, ball-shaped stone, identified as possibly being granodiorite, was found during the 1998 Åbo Akademi excavation.⁷⁰ It was found in a soil layer under a wooden plank structure that was dated to the 15th century.⁷¹ This stone seems to have a sooty surface cover-

ing on inspection. It resembles a firearm projectile, but its dating makes this interpretation less likely. Another small pebble of reddish colour (possibly sandstone) was also found under a medieval plank structure (Fig. 5c).⁷² It was found in 2003 during the Kaupunginkirjasto excavation, and the plank structure was interpreted as a wooden floor, dated using dendrochronology to after 1341.⁷³ The pebble is catalogued as a possible gaming piece. The one stone that was found in a postmedieval soil layer is also a smooth, round ball,⁷⁴ possibly a firearm projectile but showing no use wear.

The folk magic collections also include several perforated stones. Due to the local geological conditions most of these are not naturally holed, but human-made artefacts usually dating from prehistoric times. When information on their usage is available in the museum catalogues, they have been used to prepare medicine by pouring a liquid through the hole. There is only one perforated stone in the Turku excavation material (millstones or spindle whorls were not included here). It is a small, irregularly-shaped Limestone pebble with a small hole

Figure 4. This piece of a cattle scapula with inscriptions was found in the soil of a late 15th-century market place next to the Cathedral (TMK 22367:LU1666:001). Photos by S. Hukantaival.

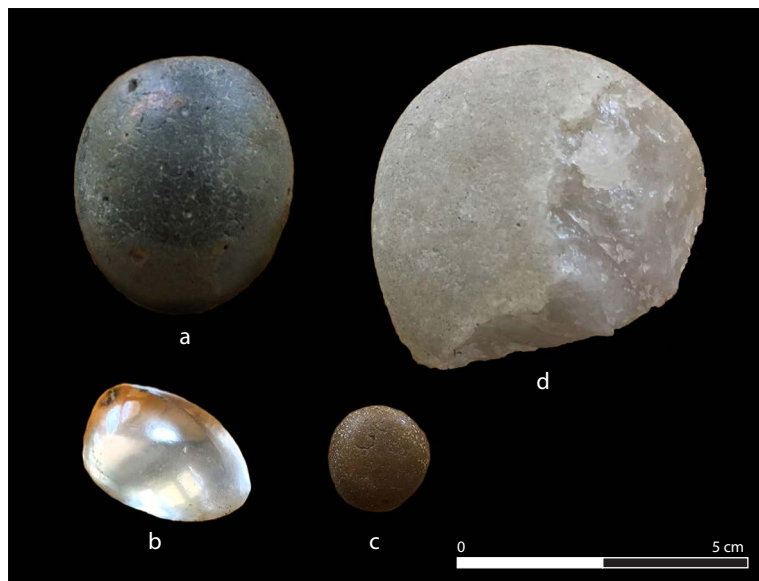

Figure 5. A selection of objects in the stone category: **a)** a flintstone pebble found in 1952–53 at Itäinen Rantakatu (TMK 14681:49); **b)** the polished piece of rock crystal (TMK 21816:KI45) from the Åbo Akademi site (1998); **c)** the reddish pebble from the Kaupunginkirjasto 2003 excavation (TMK 22237:KI078:001); **d)** the quartz pebble found at the Mätäjärvi site in 1989 (TMK 18831:1054). Photos by S. Hukantaival.

in the middle.⁷⁵ It was found in a postmedieval soil layer at the Rettiginrinne excavation in 2000.

One of the “stones” in the Museum Centre of Turku collection is a small, polished piece of rock crystal (Fig. 5b).⁷⁶ Since it is evidently worked, it is an artefact, but due to its material, it is here discussed together with other stones. There is one piece of quartz crystal in the ethnological collections as well.⁷⁷ It has been used to strike fire in rituals connected to ensuring good crops.⁷⁸ The polished crystal found in Turku comes from the Åbo Akademi site (1998) from a soil layer connected to a timber structure that dates to the early 15th century.⁷⁹ Moreover, one half of a quartz pebble found at the Mätäjärvi site in 1989 shows an impact surface possibly resulting from lighting a fire (Fig. 5d).⁸⁰ Rock crystals have been a part of European medicine as well.⁸¹

The types of objects discussed above are those that could be found both in the reference collections and the urban archaeological collections of Turku. The types

discussed next are not present in the ethnological collections, but other reasons call attention to them. First, there are five fossils or likely fossils in the urban archaeological material. Three of them are from medieval soil layers unearthed during the Åbo Akademi 1998 excavations.⁸² One likely fossil was found from the Rettiginrinne 2000 excavation from a soil layer belonging to the 16th century.⁸³ The most distinct fossil is a coral found at the Pinella 2010 excavation in a soil layer dated to the 14th century (Fig. 6).⁸⁴

Another object with a possible connection to folk magic is a raven skull found together with another raven bone during the Katedraalikoulu 2014–15 excavations.⁸⁵ Even though there are no bones of ravens in the folk magic collections, there is evidence both there and in folklore that ravens were seen as magical creatures. As mentioned, pebbles could be called raven stones. One of the catalogue entries recounts the folklore that the raven would bring this pebble from the Jordan River to heal its young

if they were injured.⁸⁶ So, it was surmised that ravens possessed medical knowledge useful to humans. Moreover, one of the folk magic objects is a “witch stone” that according to the catalogue entry was powerful since it had been smeared with the blood of nine ravens.⁸⁷ The Katedraalikoulu raven bones were found in a quite intriguing context: within the deposits of a late medieval latrine.⁸⁸ One of the pebbles was found in this same context.⁸⁹ Could this have been an attempt to hide or destroy these objects or perhaps a way to curse the users of the latrine?

The last group of objects to be discussed here are the remains of hare’s feet. Even though there are no hare’s feet in the folk magic collections, they are known in folklore accounts as lucky objects protecting from harm.⁹⁰ There are four hare’s feet in the urban archaeological material of Turku. Two of these come from the same context, a 17th century hearth structure on the Kaupunginkirjasto site.⁹¹ A third comes

from under the step of the same 17th-century cellar that also had a pig tusk under a threshold (and other signs of ritual concealment) at the Pinella (2010) site.⁹² The fourth hare foot was found at the bottom of a late 18th or early 19th-century storage pit during the Tuomiokirkontori 2011 excavation (Fig. 7).⁹³

DISCUSSION

One question that might arise when discussing the objects presented above is: Can we be certain that these objects have been used in magic practices? The answer to this question must be negative since there is no way to be sure about this. Other possible interpretations could be applicable, for example, as noted above, some pebbles might have been used as gaming pieces or firearm projectiles. Moreover, the usages and meanings of objects may have shifted during their use life-span.⁹⁴ However, the well-documented folk magic objects give reason to consider magic and medicine as relevant interpretations.

Not all of the types of objects present in the folk magic collections could be recognized in the urban archaeological material of Turku. For example, different wooden objects and natural formations, such as branches or roots that have grown to form a circle or gnarls from under the bark of trees, that are common in the folk magic collections, are missing from the archaeological contexts. This may be due to the search commands used when screening objects in

Figure 6. The coral fossil found during the Pinella 2010 excavations is the most distinct of the fossils found in Turku (TMK 22600:KI239:003). Photo by S. Hukantaival.

Figure 7. These bones belonging to a hare's foot were found at the Tuomiokirkontori site in 2011 (TMK 22814:LU2083:001). Photo by S. Hukantaival.

the finds databases, but it might also be that such natural-appearing wooden objects may not have been considered significant during excavation. One explanation could be that such objects are simply not present in the archaeological record in the urban areas excavated in Turku.

Many of the objects in the folk magic collections are materials that would only preserve in the soil under exceptional circumstances (for example in anaerobic or waterlogged conditions), such as heads and skins of vipers or pig's snouts. However, another challenge proved to be more prominent than the question of durability. As touched upon above, many of the objects in the folk magic collections are common, everyday objects that could be used in magic practices in addition to their more mundane usage. Examples of this are whetstones, knives, coins, spindle whorls, fire steels, finger rings, and brooches. When written information is lacking, the special significance of such objects must be inferred from their contextual locations at the archaeological site. In addition to ritual building concealments,⁹⁵ such contexts may be graves or pits. Several coins are found in ritual building concealments in the urban archaeological material of Turku.⁹⁶ The coins in the folk

magic collections are used differently, where silver has been scraped off as an offering.

One common category of objects in the folk magic collections are so-called "thunderbolts".⁹⁷ These are most often Stone Age wedged tools, but whetstones, naturally wedged stones, and round stones are also associated with this phenomenon. The stones were believed to be bolts of lightning imbued with powerful properties.⁹⁸ There are no Stone Age tools in the urban archaeological material of Turku.⁹⁹ Whetstones, on the other hand, are common finds in urban archaeological contexts. With this in mind, only whetstones found in contexts that suggest deliberate placement may be considered. Nine cases of possibly significant whetstones have been discussed previously in connection with ritual building concealments, and are all from postmedieval buildings.¹⁰⁰

One unanswered question is why there are no Stone Age tools (thunderbolts) in the medieval Turku material even though they appear in some towns of neighbouring regions such as Lund and Novgorod.¹⁰¹ These were also a part of established medieval medicinal practices and their use was described in books about minerals.¹⁰² One would then expect to find them in contexts where European medical knowledge was present. As prehistoric tools, these are also highly likely to be curated when found during an archaeological excavation as a more traditionally identified object of significance. However, their medical use often called for pulver-

izing them, which may cause them to become unrecognizable. As noted, this has not hindered them from being found in other towns, so this explanation alone is insufficient. It is hoped future urban excavations in Turku will shed more light on this.

The challenge of recognizing significant objects from more mundane (kitchen) refuse is also apparent when considering pig tusks.¹⁰³ The choice in this paper was to only include perforated tusk pendants and a deliberately concealed tusk. Since unworked tusks are present in the folk magic collections, this choice is not justified in light of them, but including all pig tusks found in Turku in this study would have been over-interpretation. Interestingly, as **Christopher J. Duffin** has discussed, boar tusks were part of the zoological component of *materiamedica* cabinets and collections from the early 18th century in Britain. The tusks were powdered and incorporated into prescriptions for diseases of the throat and the respiratory system. When trying to trace the history of their use, Duffin states: “It is as if the item appears with a fully formed medical folklore some time during the 16th century, and then becomes incorporated into the *materiamedica* as a rather minor ingredient with limited application”.¹⁰⁴ The case with the pig tusks illustrates how it may be difficult to distinguish folk magic from the established medicine of the period.

A further question that comes to mind is the reason why archaeologists have collected and preserved natural pebbles during excavations.¹⁰⁵ This motivation is seldom stated in excavation reports or finds catalogues. In a few cases, the reason was that the pebble was interpreted as a possible gaming piece or firearm projectile. However, when the reason is not stated, it is impossible to know whether the pebble simply caught the eye of

the archaeologists or if they had knowledge of the importance of pebbles in folk magic practices. In fact, the eye-catching property together with the smoothness of these pebbles are likely to be connected with their importance in folk magic.

The above-discussed objects are not the only signs of folk magic in Turku. For example, a goat skull deposited by an early 14th-century boundary mark, a hammer concealed in a hearth from the same period, and a Sámi shaman drum hammer and anthropomorphic wooden staff concealed under an early 15th-century floor have been discussed in a previous publication.¹⁰⁶ Another striking find is the late 17th-century frog inside an elaborate miniature coffin that was concealed in the Cathedral and found in the 1920s during restoration work. This find is part of a counter-witchcraft practice that is well-recorded in both folklore and artefactual evidence.¹⁰⁷ Slowly, the picture of folk magic in the town of Turku is being revealed. While it can be argued that these signs are quite sporadic and stretched out over a long period, they still reveal that folk magic did have its place in the lives of the townspeople. Many reasons connected with the preservation and recognition of folk magic objects obscure the picture, so having any signs at all to work with is significant.

Naturally, other towns in Finland have produced artifacts dated to the historical period possibly connected with folk magic as well. As is the case with the Turku finds, most of these are likely to be in the archaeological collections without an interpretation. While objects concealed in or under domestic buildings have been published from Tornio,¹⁰⁸ for example, publications concerning other types of folk magic objects are few and far between. The ones that do exist

seldom discuss objects found in the cultural layers of towns, but are mentioned in association with more eminent contexts such as in graves or churches.¹⁰⁹ Since the context of a possible magic object is revealing, it is understandable that such ritual contexts aid in the interpretation. Still, future studies focusing on comparing archaeological collections against the documented folk magic objects in other sources would make comparisons between Turku and other areas in Finland more fruitful. Hopefully, this paper encourages such inquiries.

At the beginning of this paper, it was suggested that the contact networks and diverse demographic of the coastal town were likely to influence magic practices alongside other cultural exploits. Due to its methodology, this study may not reveal these aspects properly. A wider perspective on both magic practices in neighbouring areas and on educated magic (occultism) would be needed. Still, some of the objects may indicate contacts with rural areas (bear teeth and claws) and neighbouring peoples (the fossils and the Sámi shaman drum hammer). The pig tusks and rock crystal may belong to European medical practices and pebbles connected with snakes and birds are known international phenomena.¹¹⁰

CONCLUSION

Some of the objects discussed in this study are more likely to have a connection with folk magic than others. The bear canines and bear claw are likely to have some connection with folk beliefs as do the objects that are found in ritual building concealment contexts. The pig tusks are more debatable, but still, the probability of them having some significance is high. The cat-

tle bone marked with a cross also seems to be special, but there might be several types of situations where the marking took place (e.g. magic, play, or even boredom). As quite common natural objects, the pebbles are also problematic even though it is well-documented that pebbles had an important role in folk magic. Again, the interpretation is stronger when pebbles are found in contexts suggesting significance. The fossils are perhaps the most debatable group of objects discussed here. Still, they are not common objects in the local geology, which could hint at their special role. Hopefully, future excavations will shed more light on this question.

So, what can these objects reveal about folk magic in Turku? Since the signs are sporadic, no wider generalizations about the practices can be made. It seems likely that some of the types of magic objects known in the later ethnological material do have a presence in the medieval period. However, in the light of the current evidence, it is not possible to assess if their meaning has changed or remained fairly static. The most important result is that folk magic has had a cultural role in the town of Turku, despite it being the ecclesiastical centre of the area. In this light, a “theologically pure” Christian religion seems not to have filled all the needs of the townspeople.

Acknowledgements: The author wishes to thank Tanja Ratilainen and Maarit Hirvilammi from the Turku Museum Centre and Janna Jokela and Ilari Aalto from the Aboa Vetus & Ars Nova Museum. Auli Bläuer is thanked for identifying the cattle scapula. The language was proofread by D. Freer. This study is funded by the Academy of Finland (314622).

Sonja Hukantaival

Nordic folkloristics

Åbo Akademi University, Finland

sonja.hukantaival@abo.fi

ABBREVIATIONS

HM The Hämeen museo collection at Museum Centre Vapriikki, Tampere.

KM The National Museum of Finland (Kansallismuseo), Helsinki.

TMK The Museum Centre of Turku (Turun museokeskus), Turku.

NOTES

- 1 See e.g. Koski 2011: 28–39.
- 2 Mansikka 2016a; *ibid* 2016b.
- 3 E.g. Immonen 2007.
- 4 E.g. Mansikka 2016b: 237–39.
- 5 Laasonen 1997.
- 6 Cf. Herva et al. 2010.
- 7 The collections are called ethnological due to the local research tradition; however, ethnographical would be more correct.
- 8 E.g. Boschung & Bremmer 2015; Houlbrook & Armitage 2015; Parker & McKie 2018; Wilburn 2012.
- 9 Hukantaival 2018b; *ibid* 2018a; *ibid* 2020.
- 10 Hukantaival 2016; *ibid* 2018a.
- 11 E.g. Bailey 2006; *ibid* 2018; Buss, Wax & Wax 1965; Hammond 1970.
- 12 E.g. Bailey 2008; Cameron 2010; Edmonds 2019; Kieckhefer 1994.
- 13 E.g. Bailey 2018: 59–84; Pocock 2006.
- 14 E.g. Primiano 1995; Stark 2006; Yoder 1974.
- 15 E.g. Bailey 2008; Cameron 2010; Gosden 2020.
- 16 E.g. Grimes 2014.
- 17 Bell 1997: 138–69.
- 18 Grimes 2011: 77.
- 19 E.g. Jonuks et al. 2013; Keane 2008; Insoll 2009.

- 20 E.g. Boschung & Bremmer 2015; Fennel & Manning 2014; Houlbrook & Armitage 2015; Johanson & Jonuks 2018; Parker & McKie 2018; Wilburn 2012.
- 21 E.g. Knappet & Malafouris 2008; Miller 2005.
- 22 E.g. Herva & Ylimaunu 2009; Herva et al. 2010; Hukantaival 2020.
- 23 See Cameron 2010.
- 24 E.g. Josephson-Storm 2017; Scribner 1993.
- 25 Tillhagen 1962: 14–15.
- 26 Hukantaival 2016.
- 27 Hukantaival 2018b; Sirelius 1906; *ibid* 1921.
- 28 Cf. Hill 1994: 88–89.
- 29 Grimes 2020: 8; see also *ibid* 2014: 294–96, 312–13.
- 30 Grimes 2014: 313.
- 31 Cf. Schiffer 1987.
- 32 See e.g. Fewster 2006; Pettersson 2011.
- 33 KM F1825; about *para* see Holmberg 1928.
- 34 HM 188:6.
- 35 HM 130:10.
- 36 See e.g. Harva 1948.
- 37 DigitaltMuseum.se.
- 38 Holmberg 1928: 144–147; Östling 2001.
- 39 This is the spelling of the name given in the reference (Holmberg 1928), however, one of the anonymous referees of this paper kindly pointed out that the spelling Stiernhielm would be more correct.
- 40 Holmberg 1928: 146.
- 41 Holmberg 1928: 144.
- 42 E.g. Koski 2008; Stark 2006; *ibid* 2015.
- 43 Issakainen 2006; Piela 2011.
- 44 E.g. Nenonen 1993; Toivo 2016.
- 45 Eilola & Einonen 2009.
- 46 E.g. Duffin 2005; 2019.
- 47 Johanson 2018.
- 48 Johanson 2018: 90–108.
- 49 Johanson 2018: 65.
- 50 E.g. Duffin 2008; Pymm 2017; Skeat 1912.
- 51 TMK 20764:1485; 21816:LU100; 23146; sample 67.
- 52 Seppänen 2012: 774; Uotila 1990.
- 53 Saloranta 2015: 123.

- 54 KM 2005009:88.
- 55 Hukantaival 2016: 306; Sartes & Lehtonen 2008: 70; Uotila & Saari 2005: 20, 24.
- 56 TMK 21816:LU29; LU30; LU135; LU150; LU153.
- 57 See Seppänen 2012.
- 58 KM 3942:7; 95032:10929.
- 59 Sartes & Lehtonen 2008: 208.
- 60 TMK 22600: sample 274; Hukantaival 2016: 173–76, 310.
- 61 TMK 22367:LU1666:001.
- 62 Ainasoja et al. 2007: 17.
- 63 Lehikoinen 2009: 199–201.
- 64 Rantasalo 1956.
- 65 See Appendix 1.
- 66 KM 95032:10751; 10755.
- 67 Sartes & Lehtonen 2008: 462; see also Aalto 2013.
- 68 TMK 14681:49; 65.
- 69 TMK 16712:49.
- 70 TMK 21816:KI17.
- 71 Seppänen 2012: 368.
- 72 TMK 22237:KI078:001.
- 73 Tuovinen et al. 2004: 80, 82.
- 74 TMK 22882:KI038:002.
- 75 TMK 22196:KI102C:001.
- 76 TMK 21816:KI45.
- 77 KM 4153.
- 78 Hukantaival Manuscript.
- 79 Seppänen 2012: 385.
- 80 TMK 18831:1054.
- 81 Duffin 2020.
- 82 TMK 21816:KI10; KI16; KI38.
- 83 TMK 22196:UN308:001.
- 84 TMK 22600:KI239:003.
- 85 TMK 23146: sample 32; Bläuer 2020: 4.
- 86 KM 7928:59.
- 87 KM F1964; Hukantaival 2018b: 5.
- 88 Saloranta 2015: 58–63.
- 89 TMK 23146:KI051:002.
- 90 Hukantaival 2016: 175.
- 91 TMK 22237:LU711:001–002; Hukantaival 2007.
- 92 TMK 22600: sample 273; Hukantaival 2016: 173–76.
- 93 TMK 22814:LU2083:001; Hukantaival 2013: 106–7.
- 94 Cf. object biographies, e.g. Houlbrook 2013.
- 95 Hukantaival 2016.
- 96 Hukantaival 2016.
- 97 Hukantaival 2019.
- 98 E.g. Blinkenberg 1911; Carelli 1997; Johanson 2009.
- 99 However, one Stone Age axe was found in the foundation of a 19th-century house in 1966, see Hukantaival 2016: 300.
- 100 Hukantaival 2016.
- 101 Carelli 1997; Johanson 2018: 137.
- 102 Duffin 2005.
- 103 See also Hukantaival 2020.
- 104 Duffin 2017: 29.
- 105 See also Johanson 2018: 78–80.
- 106 Hukantaival 2018a.
- 107 Hukantaival 2015.
- 108 Herva & Ylimaunu 2009; Nurmi 2011: 146–147.
- 109 Luoto 2009: 16; Ruohonen 2011;
- 110 Duffin 2012; Pymm 2018; Skeat 1912.

REFERENCES

Archive sources

Aboa Vetus & Ars Nova Museum, Archaeological collections, Turku.

The Museum Centre of Turku, Urban archaeological collections, Turku.

Museum Centre Vapriikki, The Hämeen museo collection, Tampere.

The National Museum of Finland, Ethnological collections, Helsinki.

Archaeological excavation reports

Ainasoja, Mika, Harjula, Janne, Majantie, Kirsi, Pihlman, Aki, Ratilainen, Tanja, Saloranta, Elina, Seppänen, Liisa & Tuovinen, Tapani 2007. Turku I. Tuomiokirkontori (Varhainen Turku -hanke). Kaupunkiarkeologiset tutkimukset 2005–2006. The Museum Centre of Turku, Turku.

Saloranta, Elina 2015. Turku II, Katedraalikirsi, Turku.

Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2014–2015. The Museum Centre of Turku, Turku.

Sartes, Minna & Lehtonen, Hannele 2008. Turku II/2/3. Rettigin tontti / Nykyinen Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 24.1.1994–3.4.1995. Aboa Vetus & Ars Nova museum, Turku.

Tuovinen, Tapani, Ainasoja, Mika, Kajala, Ilmo, Ratilainen, Tanja, Salminen, Silja & Saloranta, Elina 2004. Turku VI/2/9. Turun Kaupunginkirjasto. Kaupunkiarkeologinen kaivaus I-vaihe: Uudisrakennusosa 2003. The Museum Centre of Turku, Turku.

Uotila, Kari 1990. Turku II/2/3. Suurtori Hjeltin talo. Kaivaus 1989. The Museum Centre of Turku, Turku.

Uotila, Kari & Saari, Esa 2005. Turku Aboa Vetus -museo. Arkeologiset koetutkimukset 12.1.–5.8.2005. Finnish Heritage Agency, Helsinki.

Literature

Aalto, Ilari 2013. Käärmeitten kivet. *Mullan alta* (blog) 25.7.2013. <http://mullanalta.blogspot.com/2013/07/kaarmeitten-kivet.html> (accessed 26.2.2021).

Bailey, Michael D. 2006. The meanings of magic. *Magic, Ritual, and Witchcraft* 1 (1), 1–23.

Bailey, Michael D. 2008. The age of magicians. Periodization in the history of European magic. *Magic, Ritual, and Witchcraft* 3 (1), 1–28.

Bailey, Michael D. 2018. *Magic. The Basics*. Routledge, New York.

Bell, Catherine 1997. *Ritual. Perspectives and Dimensions*. Oxford University Press, Oxford.

Bläuer, Auli 2020. From intra-site variation to inter-site comparison in medieval faunal material from Katedraalikuulu, Turku, Finland. *Journal of Archaeological Science: Reports* 34.

Blinkenberg, Christian 1911. *The Thunderweapon in Religion and Folklore. A Study in Comparative Archaeology*, Cambridge Archaeological and Ethnological Series. Cambridge University Press, Cambridge.

Boschung, Dietrich & Bremmer, Jan M. (eds.) 2015. *The Materiality of Magic*, Morphomata 20. Wilhelm Fink Verlag, Paderborn.

Buss, Martin J., Wax, Murray & Wax, Rosalie 1965. On the definition of “magic”. *Current Anthropology* 6 (4), 469–471.

Cameron, Euan 2010. *Enchanted Europe. Superstition, Reason, and Religion 1250–1750*. Oxford University Press, Oxford.

Carelli, Peter 1997. Thunder and lightning, magical miracles. On the popular myth of thunderstones and the presence of Stone Age artefacts in medieval deposits. Hans Andersson, Peter Carelli & Lars Ersgård (eds.), *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*, Lund Studies in Medieval Archaeology 19. University of Lund, Lund, 393–417.

DigitaltMuseum. Database. digitaltmuseum.se (accessed 19.1.2021).

Duffin, Christopher 2005. The western lapidary tradition in early geological literature. Medicinal and magical minerals. *Geology Today* 21 (2), 58–63.

Duffin, Christopher 2008. Fossils and folklore. *Ethical Record* 113 (3), 17–21.

Duffin, Christopher 2012. A survey of birds and fabulous stones. *Folklore* 123 (2), 179–197.

Duffin, Christopher 2017. Medicinal boars teeth. *Acta Historiae Medicinae, Stomatologiae, Pharmaciae, Medicinae Veterinariae* 36 (1–2), 20–34.

Duffin, Christopher 2019. Eighteenth century materia medica collections. I. A. Polyakova (ed.), *Collection in the Space of Culture. Proceedings of the International Conference*. Amber Museum, Kaliningrad, 105–125.

Duffin, Christopher 2020. Medicinal quartz. Crystallus or rock crystal. Maria do Sameiro Barroso, Christopher Duffin & Germano de Sousa (eds.), *Medical Heritage of the National Palace of Mafra*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 162–204.

Edmonds, Radcliffe, G. III 2019. *Drawing Down the Moon. Magic in the Ancient Greco-Roman World*. Princeton University Press, New Jersey.

Eilola, Jari & Einonen, Piia 2009. Peukalot silk-kirievussa. Ruumis ja ruumiinjäsenet noituudessa ja taikuudessa. Jari Eilola (ed.), *Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*. Finnish Literature Society, Helsinki, 185–240.

Fennel, Christopher C. & Manning, M. Chris (eds.) 2014. Manifestations of Magic: The Archaeology and Material Culture of Folk Religion. *Historical Archaeology* 48 (3).

Fewster, Derek 2006. *Visions of the Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finn-*

- ish History, *Studia Fennica Historica* 11. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Gosden, Chris 2020. *Magic. A History from Alchemy to Witchcraft, from the Ice Age to the Present*. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Grimes, Ronald L. 2011. Ritual. *Material Religion* 7 (1), 76–83.
- Grimes, Ronald L. 2014. *The Craft of Ritual Studies*. Oxford University Press, Oxford.
- Grimes, Ronald L. 2020. *Endings in Ritual Studies*. Ritual Studies International, Waterloo (Canada).
- Hammond, Dorothy 1970. Magic. A problem in semantics. *American Anthropologist* 72 (6), 1349–1356.
- Harva, Uno 1948. *Suomalaisten muinaisusko*. WSOY, Helsinki.
- Herva, Vesa-Pekka, Nordqvist, Kerkko, Herva, Anu & Ikäheimo, Janne 2010. Daughters of magic: Esoteric traditions, relational ontology and the archaeology of the post-medieval past. *World Archaeology* 42 (4), 609–621.
- Herva, Vesa-Pekka & Ylimaunu, Timo 2009. Folk beliefs, special deposits, and engagement with the environment in early modern northern Finland. *Journal of Anthropological Archaeology* 28, 234–243.
- Hill, James N. 1994. Prehistoric cognition and the science of archaeology. Colin Renfrew & Ezra B. W. Zubrow (eds.), *The Ancient Mind. Elements of Cognitive Archaeology*, New Directions in Archaeology. Cambridge University Press, Cambridge, 83–91.
- Holmberg, Uno 1928. *Para. Vertaileva tutkimus*. University of Turku, Turku.
- Houlbrook, Ceri 2013. Ritual, recycling and re-contextualisation. Putting the concealed shoe into context. *Cambridge Archaeological Journal* 23 (1), 99–112.
- Houlbrook, Ceri & Armitage, Natalie (eds.) 2015. *The Materiality of Magic. An Artifactual Investigation into Ritual Practices and Popular Beliefs*. Oxbow, Oxford.
- Hukantaival, Sonja manuscript. Tools of magic. Ritual handling and human-thing entanglement in Finnish folk magic. Submitted to *Material Religion* in 2021.
- Hukantaival, Sonja 2007. Hare's feet under a hearth. Discussing "ritual" deposits in buildings. Visa Immonen, Mia Lempiäinen & Ulrika Rosendahl (eds.), *Hortus Novus. Fresh Approaches to Medieval Archaeology in Finland*, *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* XIV. SKAS, Turku, 66–75.
- Hukantaival, Sonja 2013. Finding folk religion. An archaeology of "strange" behaviour. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 55, 99–124.
- Hukantaival, Sonja 2015. Frogs in miniature coffins from churches in Finland. Folk magic in Christian holy places. *Mirator* 16 (1), 192–220.
- Hukantaival, Sonja 2016. 'For a Witch Cannot Cross Such a Threshold!' Building Concealment Traditions in Finland c. 1200–1950, *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* XXIII. SKAS, Turku.
- Hukantaival, Sonja 2018a. The goat and the cathedral. Archaeology of folk religion in medieval Turku. *Mirator* 19 (1), 67–83.
- Hukantaival, Sonja 2018b. The materiality of Finnish folk magic. Objects in the collections of the National Museum of Finland. *Material Religion: The Journal of Objects, Art and Belief* 14 (2), 183–98.
- Hukantaival, Sonja 2019. Ukonvaajojen monet kasvot. Luokittelu- ja tulkintakysymyksiä. Janne Harjula, Visa Immonen & Juha Ruohonen (eds.), *Puukien kopinaa. Henrik Asplundin juhla kirja*, Karhunhammas 19. Arkeologia / Turun yliopisto, Turku, 345–381.
- Hukantaival, Sonja 2020. Vital scrap. The agency of objects and materials in the Finnish 19th-century world view. Tiina Äikäs & Sanna Lipkin (eds.), *Entangled Beliefs and Rituals. Religion in Finland and Sápmi from Stone Age to Contemporary Times*, MASF 8. The Archaeological Society of Finland, Helsinki, 181–199.
- Immonen, Visa 2007. Defining a culture. The meaning of Hanseatic in medieval Turku. *Antiquity* 81, 720–732.
- Insoll, Timothy 2009. "Materiality, belief, ritual. Archaeology and material religion". An introduction. *Material Religion: The Journal of Objects, Art and Belief* 5 (3), 260–264.
- Issakainen, Tenka 2006. "Vainajien lapset". *Taikaesineet ajassa. Ennen ja nyt - Historian tietosanomati* 2. http://www.ennenjanyt.net/2006_2/issakainen.pdf.
- Johanson, Kristiina 2009. The changing meaning of "thunderbolts". *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 42, 129–174.

- Johanson, Kristiina 2018. *Missing Interpretations. Natural and Residual Finds in Estonian Archaeological Collections*, Dissertationes Archaeologiae Universitatis Tartuensis 8. University of Tartu, Tartu.
- Johanson, Kristiina & Jonuks, Tõnno 2018. Are we afraid of magic? Magical artifacts in Estonian museums. *Material Religion: The Journal of Objects, Art and Belief* 14 (2), 199–217.
- Jonuks, Tõnno, Oras, Ester & Johanson, Kristiina 2013. Materiality of religion. Religion-related artefacts in Estonian archaeological collections. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 55, 151–176.
- Josephson-Storm, Jason A. 2017. *The Myth of Disenchantment. Magic, Modernity, and the Birth of the Human Sciences*. University of Chicago Press, Chicago/London.
- Keane, Webb 2008. The evidence of the senses and the materiality of religion. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 14, S110–127.
- Kieckhefer, Richard 1994. The specific rationality of medieval magic. *The American Historical Review* 99 (3), 813–836.
- Knappet, Carl & Malafouris, Lambros (eds.) 2008. *Material Agency. Towards a Non-Anthropocentric Approach*. Springer, New York.
- Koski, Kaarina 2008. Conceptual analysis and variation in belief tradition. A case of death-related beings. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 38, 45–66.
- Koski, Kaarina 2011. *Kuoleman voimat. Kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä*. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Laasonen, Pentti 1997. Eolenius, Henricus Thomae. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*, Studia Biographica 4. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Lehikoinen, Heikki 2009. *Ole siviä sikanen. Suomalaiset eläinuskomukset*. Teos, Helsinki.
- Luoto, Kalle 2009. Tapulista paljastui kivilattia. Pyhän Laurin kirkon kirkkomaan kaivaukset kesällä 2007. *Helsingin Pitäjä – Helsinge*. Vantaa-seura, Vantaa, 8–25.
- Mansikka, Tomas 2016a. Alchemy in Finland. Henrik Bogdan & Olav Hammer (eds.), *Western Esotericism in Scandinavia*, Brill Esotericism Reference Library. Brill, Boston, 18–24.
- Mansikka, Tomas 2016b. Magic in the early modern period in Finland. Henrik Bogdan & Olav Hammer (eds.), *Western Esotericism in Scandinavia*, Brill Esotericism Reference Library. Brill, Boston, 236–243.
- Miller, Daniel (ed.) 2005. *Materiality*. Duke University Press, Durham/London.
- Nenonen, Marko 1993. “Envious are all the people, witches watch at every gate”. *Scandinavian Journal of History* 18 (1), 77–91.
- Östling, Per-Anders 2001. Spiritusen i svensk folktradition. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 91–103.
- Parker, Adam & McKie, Stuart (eds.) 2018. *Material Approaches to Roman Magic. Occult Objects and Supernatural Substances*, TRAC Themes in Archaeology 2. Oxbow Books, Oxford.
- Pettersson, Susanna 2011. National museums in Finland. Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds.), *Building National Museums in Europe 1750–2010. Conference Proceedings from EuNaMus, European National Museums. Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28–30 April 2011*, EuNaMus Report 1. Linköping University Electronic Press, Linköping, 261–288.
- Piela, Ulla 2011. Esineen taika. Aila Nieminen, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Katriina Siivonen (toim.), *Aineen taikaa. Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*. Finnish Literature Society, Helsinki, 109–123.
- Pocock, David 2006. Foreword. Marcel Mauss, *A General Theory of Magic*, Routledge Classics. Routledge, New York, 1–8.
- Primiano, Leonard Norman 1995. Vernacular religion and the search for method in religious folklife. *Western Folklore* 54 (1), 37–56.
- Pymm, Rachael 2017. “Serpent stones”. Myth and medical application. Christopher J. Duffin, C. Gardner-Thorpe & R. T. J. Moody (eds.), *Geology and Medicine: Historical Connections*, Special Publications 452. Geological Society, London, 163–180.
- Pymm, Rachael 2018. Snakestone bead folklore. *Folklore* 129 (4), 397–419.
- Rantasalo, A. V. 1956. Korpinkivi. *Kalevalaseuran vuosikirja* 36, 108–124.
- Ruohonen, Juha 2011. A witch’s coin from Tervo. Janne Harjula, Maija Helamaa & Janne Haarala (eds.), *Times, Things & Places. 36 Essays for Jussi-*

Pekka Taavitsainen. J.-P. Taavitsainen Festschrift Committee, Turku, 344–357.

Schiffer, Michael B. 1987. *Formation Processes of the Archaeological Record*. University of New Mexico Press, Albuquerque.

Scribner, Robert W. 1993. The Reformation, popular magic, and the “disenchantment of the world”. *The Journal of Interdisciplinary History* 23 (3), 475–494.

Seppänen, Liisa 2012. *Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa. Erityistarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto*. University of Turku, Archaeology, Turku.

Sirelius, U. T. 1906. Muutamista suomalaisten taikakaluista. *Virittäjä* 10 (3–4), 33–40.

Sirelius, U. T. 1921. Varautuminen. Taika- ja vaarausneuvot. *Suomen kansanomaista kulttuuria*, Esineellisen kansatieteen tuloksia II. Otava, Helsinki, 554–561.

Skeat, W. W. 1912. “Snakestones” and stone thunderbolts as subjects for systematic investigation. *Folklore* 23, 45–80.

Stark, Laura 2006. *The Magical Self. Body, Society and the Supernatural in Early Modern Rural Finland*, FF Communications 290. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.

Stark, Laura 2015. Magic and witchcraft in their everyday context. Childhood memories from the nineteenth-century Finnish countryside. *ARV. Nordic Yearbook of Folklore* 70, 125–146.

Tillhagen, Carl-Herman 1962. *Folklig läkekonst*. LTs förlag, Stockholm.

Toivo, Raisa Maria 2016. *Faith and Magic in Early Modern Finland*, Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic. Palgrave Macmillan UK, London.

Wilburn, Andrew T. 2012. *Materia Magica. The Archaeology of Magic in Roman Egypt, Cyprus, and Spain*. University of Michigan Press, Ann Arbor.

Yoder, Don 1974. Toward a definition of folk religion. *Western Folklore* 33 (1), 2–15.

APPENDIX 1. THE FULL MATERIAL OF THE STUDY.

No.	Catalogue No.	Object	Excavation	
1	KM 95032:10929	Pig tusk pendant	Aboa Vetus (1994–95)	M E D I E V A L
2	TMK 21816:KI10	Fossil	Åbo Akademi (1998)	
3	TMK 21816:KI16	Fossil?	Åbo Akademi (1998)	
4	TMK 21816:KI17	Stone ball	Åbo Akademi (1998)	
5	TMK 21816:KI38	Fossil?	Åbo Akademi (1998)	
6	TMK 21816:KI45	Polished rock crystal	Åbo Akademi (1998)	
7	TMK 21816:LU100	Bear canine pendant	Åbo Akademi (1999)	
8	TMK 21816:LU135	Pig tusk pendant	Åbo Akademi (1998)	
9	TMK 21816:LU150	Pig tusk pendant	Åbo Akademi (1999)	
10	TMK 21816:LU153	Pig tusk pendant	Åbo Akademi (1999)	
11	TMK 21816:LU29	Pig tusk pendant	Åbo Akademi (1998–99)	
12	TMK 21816:LU30	Pig tusk pendant	Åbo Akademi (1998)	
13	TMK 22196:KI511:001	Pebble	Rettiginrinne (2001)	

No.	Catalogue No.	Object	Excavation	
14	TMK 22237:KI078:001	Pebble	Kaupunginkirjasto (2003)	MIEVEAL
15	TMK 22367:LU1666:001	Animal bone with inscriptions	Tuomiokirkontori (2005–06)	
16	TMK 22600:KI201:001	Limestone pebble	Pinella (2010)	
17	TMK 22600:KI239:003	Fossil	Pinella (2010)	
18	TMK 22815:KI083:003	Pebble	Kirjastosilta (2011)	
19	TMK 23146: sample 32	Raven skull and bone	Katedraalikoulu (2014–15)	
20	TMK 23146:KI051:002	Pebble	Katedraalikoulu (2014)	
21	TMK 23146:KI536:001	Pebble	Katedraalikoulu (2014)	
22	TMK 20764:1485	Bear canine pendant	Suurtori Hjelt (1989)	
23	KM 2005009:88	Bear claw	Aboa Vetus (2005)	
24	KM 95032:10755	Flintstone pebble	Aboa Vetus (1994–95)	POSTMIEVEAL
25	TMK 22196:KI102C:001	Perforated Limestone pebble	Rettiginrinne (2000)	
26	TMK 22237:LU711:001	Hare's foot	Kaupunginkirjasto (2004)	
27	TMK 22237:LU711:002	Hare's foot	Kaupunginkirjasto (2004)	
28	TMK 22600: sample 273	Hare's foot	Pinella (2010)	
29	TMK 22600: sample 274	Pig tusk	Pinella (2010)	
30	TMK 22814:LU2083:001	Hare's foot	Tuomiokirkontori (2011)	
31	TMK 22882:KI038:002	Stone ball	Itälaituri (2012)	
32	TMK 23146: sample 67	Bear canine pendant (burnt)	Katedraalikoulu (2014–15)	
33	TMK 22196:UN308:001	Fossil?	Rettiginrinne (2001)	
34	KM 3942:7	Pig tusk pendant	Aboa Vetus (1901)	UNDATED
35	KM 95032:10751	Flintstone pebble	Aboa Vetus (1994–95)	
36	TMK 14681:203	Pebble	Itäinen Rantakatu (1952–53)	
37	TMK 14681:241	Pebble	Itäinen Rantakatu (1952–53)	
38	TMK 14681:264	Granite pebble	Itäinen Rantakatu (1952–53)	
39	TMK 14681:49	Flintstone pebble	Itäinen Rantakatu (1952–53)	
40	TMK 14681:65	Flintstone pebble (half)	Itäinen Rantakatu (1952–53)	
41	TMK 16712:49	Flintstone pebble	Uudenmaankatu 11–14 (1967)	
42	TMK 18264:1428	Stone ball	Vähä-Hämeenkatu 13 (1975)	
43	TMK 18340:21	Large pebble	Tuomiokirkkokatu 6 (1977)	
44	TMK 18831:1054	Quartz pebble (half)	Vähä-Hämeenkatu 13 (1982)	
45	TMK 22600:KI144:002	Pebble	Pinella (2010)	

THE SWEATHOUSES OF IRELAND

THE DISAPPEARED FOLK TRADITION OF SWEAT BATHING

Abstract: Sweathouses are a type of vernacular sauna, unique to the island of Ireland. They represent a tradition of sweat bathing that existed on the island for at least three centuries, which has since been consigned to history. Their origins remain a mystery and to date, only one has ever been excavated. It is probable that famine in the 19th century was a key factor which contributed to the loss of this tradition, as it brought about enormous changes in the social and cultural fabric of the country. These monuments are poorly understood and are fading from the landscape, as well as from the public consciousness. This paper provides a brief overview of the current understanding of sweathouses, their morphology and distribution. It is proposed in this paper that folklore records can provide a deeper insight into people's relationship to sweathouses, why they were built and how they were used.

Keywords: sweathouse, Ireland, sweat bathing, archaeology, folklore.

INTRODUCTION

*"The inhabitants of every town-land in the parish had their own sweat-house. Every Saturday the sweat-house was heated. One Saturday morning a large turf-fire was lighted in the sweat-house. The sweat-house was heated to a very high temperature. In the evening a person used to go to the sweat-house, close the door and remain there till he was literally "bathed in sweat". The people of olden-times believed that by perspiring in such a manner rheumatism was prevented."*¹

This quote from the 1930s describes the use of Irish sweathouses. They are small, circular, single-chambered, dry-stone structures.

They are mostly found in isolated areas, such as meadows, pastureland, on the slopes of mountains or tucked away in wooded areas. Sweathouses are unevenly distributed throughout Ireland, with a sparsity in the south and an unusually high number in the northwest. (Figure 1.)

Their potential as a research topic is significant, given that it encompasses archaeology, ethnography, folklore and social history. The place of sweathouses in the patchwork of Irish heritage is not yet fully understood, with relatively little attention paid to them in academic discourse over the past two centuries.

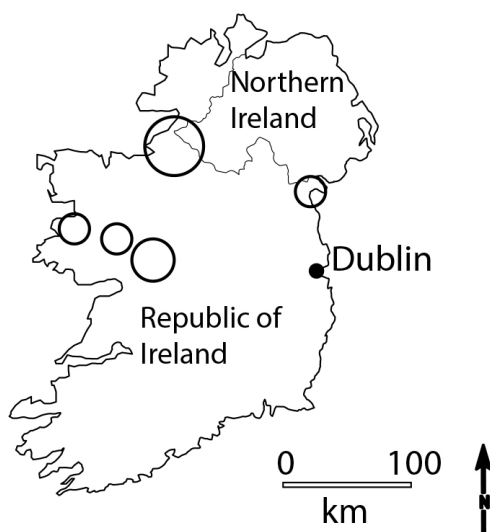
There are a total of 290 recorded sweathouses on the island of Ireland – 246 in

Figure 1. Exterior view of the sweathouse at Cleighran More, County Leitrim (SMR no.: LE020-005). This sweat-house is roughly D-shaped, has a lintelled roof and the entrance faces west. A seating stone is visible within the interior. This structure was conserved during the 1980s and it is situated in a public amenity area. This structure is only marked on the 6-inch Ordnance Survey (OS) maps. Photograph by Katie Kearns, 2020.

the Republic and 44 in Northern Ireland.² The Northwest has a high concentration of sweathouses, particularly in Leitrim, which has a total of 98. Counties that border Leitrim also have high numbers of sweathouses – Roscommon has 46, Sligo has 28, Cavan has 27 and Fermanagh has 23.³ (Map 1.)

Unfortunately, these figures do not reflect the true number of sweathouses which survive today. Taking into account structures which have been destroyed, remain unlocated, are no longer visible or were incorrectly identified, the number of sweathouses that survive on the island is much lower than the official number recorded. For instance, Leitrim presently has 47 surviving sweathouses in varying states of repair, which is less than half the total recorded for that county. This highlights that these structures are disappearing from the landscape

Map 1. The map of Ireland and circles represent the areas with the highest concentration of sweathouses and other, smaller clusters. There are sweathouses in the north and the south of the island, however, they are widely scattered and fewer in number. Drawing: Timo Ylimaunu.

and are in urgent need of adequate conservation.

This article explores the Irish sweathouse as an archaeological and cultural phenomenon and discusses what Irish folklore accounts can tell us about what these monuments were, how they were built and the reason they were used. Finally, sweathouses will be compared and contrasted with the Finnish sauna.

The past two centuries of Ireland's history have been tumultuous. The 19th Century was marked by social and political strife, with the Great Famine of 1845–1851 casting a long shadow over Irish cultural memory. An estimated 1 million people died from starvation and disease, while approximately 1.5 million people emigrated overseas.⁴ The population of the island has not recovered since the Famine, which demonstrates that this was a watershed moment in Irish history. The late 19th century was punctuated by agricultural depressions and famine-like conditions⁵, as well as land agitation and agrarian violence, due to mass evictions of tenant farmers by British landlords; which came to be known as the Land War.⁶ Various Republican organisations proliferated during this period, advocating the use of physical force to achieve independence from Britain. Uprisings against British rule occurred in 1803, 1848 and 1867, which all ultimately failed but helped to galvanise support for the cause of independence, as the revolts were romanticised and the leaders martyred.⁷

By the beginning of the 20th Century, Ireland was on the precipice of great change. A cultural awakening had flowered with the setting up of the Gaelic League, which sought to preserve Ireland's language, culture, customs and sport.⁸ This movement inspired a later generation of republicans⁹,

who revolted against British rule in Easter of 1916, despite having little chance of success. The rebellion was over within a week and the leaders were executed by firing squad. The 1916 Rising was not overly popular initially, but the execution of its leaders led to a surge in public support.¹⁰ Following the electoral victory of Sinn Féin (the republican party) in the United Kingdom general election in 1918, the first Dáil (Irish parliament) was set up in January 1919.¹¹ On the same day, the Irish Republican Army (IRA) ambushed and killed two members of the Royal Irish Constabulary at Solohead Beg. The country gradually slid into the War of Independence (1919–1921). The war was relatively short lived; owing to the fact that the IRA were vastly outnumbered by British troops, had considerably less weapons at their disposal and many of the men within its ranks had little or no previous military training.¹² A truce was agreed in July 1921 and the Anglo-Irish Treaty was signed in December of that year.¹³ The Treaty was passed by 64 votes to 57 in the Dáil, leading to a stark divide across the nationalist political spectrum.¹⁴ Under the Treaty, twenty-six counties in Ireland would remain as a dominion of the British empire, among other terms that were viewed as less than favourable by many.¹⁵ The Treaty also dictated that the remaining six counties in the northeast of the country would remain a part of the United Kingdom, owing to a majority Protestant/Unionist population who identified as British.¹⁶

Following the ratification of the Treaty, relations between the Pro-treaty and Anti-treaty republicans broke down and a bitter civil war ensued, which lasted for just under one year and resulted in a victory for the Pro-treaty side.¹⁷ The Catholic minority in the newly formed Northern Irish state

were subjected to discrimination and civil rights abuses for decades, which inspired a civil rights movement which was, at times, violently repressed by the Protestant/Unionist dominated government.¹⁸ As **Lynn Warchow** correctly asserts, “With Catholics under complete civil and political oppression, a cycle of violence emerged in which Catholics and Protestants each turned to extreme paramilitary groups to further their political goals and retaliate against violence with the use of more violence.”¹⁹ This egregious period of civil unrest and violence, known as the Troubles, persisted until the Belfast Agreement of 1998.²⁰ By the end of the Troubles, over 3,000 people, mainly civilians, had lost their lives.²¹ The partition of Ireland has remained a contentious and emotional issue to this day and the civil war shaped Irish politics for almost a century afterwards. The Irish Constitution was written in 1937 and Ireland, formerly the Irish Free State, was declared a Republic in 1949.²²

The above account is in no way intended to be comprehensive, instead it aims to provide contextual information regarding the social and political landscape of Ireland over the past two centuries.

FOLKLORE AND MATERIAL CULTURE - THEORY AND DATA

Folklore can be understood as a part of folk culture, it depicts important aspects of different cultures. It illuminates the practices of everyday life and how to do things in the proper perceived order; henceforth, they can be known as the norms of the everyday life. Folklore is one research theory, as well as a methodology to study anthropologically different identities, as well as aspects of everyday life, social and cultural tradi-

tions.²³ These have been transmitted orally from one generation to the next for many centuries. One significant aspect of folklore is that it has been utilised as a means of popular nostalgia; of a longing for an idealised past, which may never have existed in the first place. By virtue of this, it has connections to nationalism in certain contexts, as a creation of imagined nationalities.²⁴

Mark Groover has suggested that as a discipline, folklore studies both material culture and non-material aspects of life.²⁵ However, **Charles Orser** separates folklore and folklife studies; folklife studies concentrates on the material culture and folklore on oral traditions. In Ireland, for example, there was calls to methodologically combine folklife studies and archaeology in the 1960s.²⁶ Hence, **Henry Glassie** has stated that material culture is not enough, it needs written words “that some of the reality will filter through”.²⁷ He continues that “no one can study culture, for it is abstract and invisible, a pattern in the mind that is revealed only in the fragments through action. We learn about people and their culture—politely, rigorously—from things that can be recorded, from words spoken, buildings built”,²⁸ and in our case, from sweat-houses. Therefore, folklore is an “oral testimony about things and the ways memory is articulated in relation to objects is clearly shaped by the way a memoirist interacts with an object”.²⁹ Hence, the living past is how it has been remembered; not how it is represented in historical or archaeological research.³⁰ Glassie has argued that historians rely “on the written word”, whereas informants rely “on the spoken word”;³¹ thus, oral tradition or oral history. **Laurie Wilkie** defines oral history as “individual memories of persons who have first-hand experience of people, places and events that are collected through

an interview process”.³² Oral histories can be used to reconstruct landscapes and how places have been remembered. However, memory is an ongoing process and thus it affects how people remember structures and places; which ones have meanings and are important to them, whereas other structures or places in the landscape might have been forgotten.³³ Oral histories reveal wider and “richer range of facts” for material culture studies than an archaeological date alone can do.³⁴ Hence, by using the folklore accounts and comparing sweathouses and saunas, our aim is to reveal the hidden and vanished meanings of Irish sweathouses.

Oral traditions and collected records have been used to identify buildings and other architectural features,³⁵ the use and practices of the memorials,³⁶ conflicted pasts,³⁷ and, for example, local Irish customs and beliefs.³⁸ To help preserve Ireland’s oral traditions, the National Folklore Collection was established by the Irish Free State government in the 1930s. One of its finest achievements was the School’s Folklore Collection (SFC), in which primary school children across the country collected customs and traditions from their relatives, neighbours and other members of the community. The result was a vast collection of stories, customs, beliefs, ‘strange animals’, supernatural beings, weather lore and folk medicine. There are a myriad of articles and books relating to folklore on the island of Ireland, but the crucial difference between these and the SFC is that the latter has accounts written by people themselves and the material is unadulterated.

There are over one hundred accounts of sweathouses in the SFC. These entries provide a valuable and unique insight into how these monuments were built, why they were used and people’s relationship to them. The

accounts contain the names of the people who contributed material and are written in various local dialects, which humanises the material in a unique way. They also provide details of the age and occupation of informants. In our paper, we will combine the archaeological data with the collected information of Irish folk life traditions.

In recent years, **Aidan Harte** has contributed much to the study of sweathouses in an archaeological context. He conducted surveys in 2010 of sweathouses in the South of the country in the *Munster Sweathouses Project*.³⁹ This project combines detailed descriptions of individual sweathouses, plan drawings, surveys and the author’s own observations. Harte also published *An Teach Allais* in 2012, which covered sweathouses in Munster, South Leinster and South Connaught.⁴⁰ Harte spoke to local people and found previously unidentified sweathouses with the help of local informants, highlighting the importance of communicating with local people when conducting research on these monuments. One of the authors, **Katie Kearns** wrote her Masters dissertation in 2016, titled ‘*Understanding sweathouses in Ireland with special reference to County Leitrim*’, which was a general introduction to the archaeology of sweathouses, utilising folklore sources and her own surveys and plan drawings.⁴¹ In 2019, **Andrew Fairbrother** wrote his Masters dissertation titled ‘*Irish Sweat-Houses: An Experimental Archaeological Investigation and Study*’; which was the first study of its kind about sweathouses and illuminated much about the process of building and heating these structures.⁴² Aside from the works of Harte, Kearns and Fairbrother, many accounts of sweathouses were written nearly a century ago, in publications such as the *Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland*.

Antiquarians such as **Anthony Weir**, **F.W Lockwood** and **P. Richardson** wrote about sweathouses in the early 20th century and their accounts, although somewhat homogenous, provide valuable information, as they detail some structures which were not marked on any edition of the Ordnance Survey maps and have since been destroyed; such as the structure at Assaroe, Donegal.⁴³ There are numerous newspaper articles about sweathouses and short accounts written in community heritage books, though the accuracy of these accounts tends to be varied.

A sweathouse in Cornacully, County Fermanagh was excavated in 2014. ¹⁴C dates were taken from a piece of wood that was inside a sod of turf (presumably used to heat the structure), which gave a calibrated date

of 1456 ± 40 B.P.⁴⁴ This unfortunately dates the turf and not the structure itself. Cornacully sweathouse is the only sweathouse that's ever been excavated, but unfortunately, this has provided little in the way of new information.

Much is known about sweathouses concerning their morphology, materials and current distribution. Numerous surveys have been carried out by government agencies such as the Archaeological Survey of Ireland, the Office of Public Works, the National Monuments Service, the Sites and Monuments Record and the Northern Ireland Sites and Monuments Record. However, little enough is known about people's relationship to sweathouses. It is proposed in this article that folklore records collected the 1930s can illuminate how people perceived this tradition.

IRISH SWEATHOUSES - STONE-BUILT SMOKE CHAMBERS

The Irish landscape is dotted with hundreds of thousands of archaeological monuments which have survived for millennia; owing to an enduring belief that these were inhabited by supernatural beings.⁴⁵ The symbiosis between archaeology and folklore in Ireland is unique and has enabled scholarly analysis of archaeological monuments; not just

Figure 2. Internal view of the chimney hole in the sweathouse at Lurgaboy, County Roscommon (SMR no.: RO002-037). This sweathouse was built between two boulders on the side of Kilonan mountain. The entrance faces south-to-south-east, the chamber is roughly D-shaped and the roof is lintelled. The structure is not marked on the 6-inch or 25-inch OS maps. Photograph by Katie Kearns, 2016.

as vestiges from ancient times, but as living things in the landscape that people are actively engaged with. The sweathouses of Ireland are more than just archaeological monuments; they are a physical manifestation of the folk beliefs and practices held by the people of the island.

The name for these monuments in the Irish language is *teach alluis*, which roughly translates as ‘house of sweat’.⁴⁶ Some variations of this term exist, due to regional differences in the Irish language. For instance, they are known as *toigthe alluis* in Derry, *ty falluish* in Tyrone and *teach-an-alais* in Sligo.⁴⁷ Harte postulates that this term has had a “long indigenous use” in Ireland, due to the absence of ‘borrow words’ and no great degree of variation in the term for these monuments.⁴⁸

Generally, sweathouses are small, single-chambered, circular in plan, have low, narrow entrances and are built using the drystone technique Harte has outlined five

diagnostic elements of sweathouses: the size of the internal space, the size of the entrance, an external covering of organic materials, the presence of chimneys/flues and the thickness of the structural walls.⁴⁹ (Figure 2.)

Internally, the internal diameter of a sweathouse chamber is typically between 1–2 metres. The internal height ranges from 1 to 1½ metres, meaning that someone of average height cannot fully stand up once inside. Externally, the height of these monuments generally falls between 1½ and 2 metres. The entrance passages generally have a lintel on top. These passages range in height between 0.5–0.70 metres⁵⁰ and are mostly between 0.45–0.5 metres in width.⁵¹ The purpose of the narrow entrance is to prevent heat from escaping while the sweathouse is being used.

Some sweathouses have a hole in the roof which allows smoke to escape, with a stone to cover it while the sweathouse is

Figure 3. Exterior view of the chimney hole of the sweathouse at Lurgaboy, County Roscommon (SMR no.: RO002-037). The stone in the left foreground was used to block air-flow and retain heat while the sweathouse was being used. Photograph by Katie Kearns, 2016.

being used (see Figure 3). Not every sweat-house has a chimney or flue however; some structures have gaps in the stonework, presumably to allow smoke to percolate out, such as at Cleighran More and Gubnaveagh (see Figures 1 & 4).

Some variation exists with regard to the internal shape and plan of sweathouses. They can be sub-circular, oval, sub-oval, rectangular, sub-rectangular, D-shaped and even polygonal in plan.⁵² There are double-chambered sweathouses as well, although these are less common. Examples of these are at Crosshill in County Roscommon, Ballyourane in County Cork, Anaverna in County Louth and Carrowmaloughlin in County Mayo.⁵³

Sweathouses mostly have either corbelled or lintelled roofs, although there are many structures roofed by flags, capstones and even cross slabs (see Figure 5).⁵⁴ The floors of sweathouses generally consist of tamped earth, flagstones or coarse paving.⁵⁵ Seating stones are found in many structures too and some still remain today, such as at Cleighran More (see Figure 1). The interior level of the floor is usually level with the exterior, presumably for ease of access and egress.

Generally, sweathouses are built using sandstone, although some have been built with mixed shales and granite.⁵⁶ According to Harte, 90 % of sweathouses are built using the drystone technique, with the remaining structures constructed with clay bonding or mortar.⁵⁷ Most sweathouses are built into hillsides, probably to preserve heat and maintain structural integrity. Gubnaveagh in Leitrim is an excellent example of a sweathouse built into a hillside (see Figure 4). Although, free-standing sweathouses also exist, such as the structure at Legeelan, Cavan (see Figure 5).

Figure 4. The sweathouse at Gubnaveagh, County Leitrim (SMR no.: LE021-001). This sweathouse was built into a slope, which is visible in the background. The east-facing lintelled entrance has collapsed, due to neglect and growth of vegetation. Gaps in the stonework above the entrance and on the top right may have allowed smoke to escape, instead of a chimney or flue. Growing on top of the structure is a young mountain ash tree. This sweathouse is only marked on the 1907 edition of the Ordnance Survey Ireland maps. Photograph by Katie Kearns.

Many sweathouses have an earthen mantel or covering, but this constitutes only 19.5 % of all sweathouse sites.⁵⁸ These sweathouses can be compared to early saunas, which were subterranean structures dug into the ground;⁵⁹ known in Finnish as *maasauna* (earth sauna) – see Figure 6. However, the act of layering earth over

Figure 5. The free-standing sweathouse at Legeelan, County Cavan (SMR no.: CV004-011). The south-west facing entrance is made narrower by an accumulation of earthen deposits. The chamber is beehive shaped and is roofed by a single slab in the interior. This sweathouse is marked on the 25-inch and 6-inch Cassini OS maps. Photograph by Katie Kearns, 2016.

sweathouses has encouraged the growth of vegetation on top of the structures, which has caused many of them to become completely overgrown and collapse inwards.

The rudimentary nature of the sweathouse shares a parallel with the Finnish *savusauna* (meaning smoke sauna)⁶⁰ and the *maasauna*; the former was a small wooden building and the latter was built into the earth (see Figure 6). The *savusauna* had to be heated for several hours beforehand and they didn't have chimneys, so the smoke had to be cleared out before use.⁶¹ These structures are the original form of sauna that was widespread in pre-industrial Finland and as such, they are often referred to as 'real saunas'.⁶² The modern, electric saunas which are commonplace in contemporary urban settings are considered a pale reflection of the older, traditional *savusauna*.⁶³

To prepare a sweathouse, it was heated inside for several hours with a turf fire. Once the heat was sufficient, ashes from the fire were cleared out and rushes were spread

on the floor, providing a barrier between the hot stones and the person(s) using it. The person(s) would then remove their clothing, enter the sweathouse and perspire in it for approximately one hour. During this time, the entrance was blocked to retain heat, either by sods of turf, rushes or sometimes the clothes belonging to the person using it.⁶⁴ Water was then sprinkled or poured on the hot stones inside, which produced a steam effect.⁶⁵ In other instances, a piece of heather was dipped in water from a bucket and shaken on the stones in the sweathouse, in order to create steam.⁶⁶ This shares a similarity with creating the *löyly* in Finnish saunas. Afterwards, the person(s) would emerge and immediately immerse themselves in cold water, returning home thereafter.⁶⁷

Most sweathouses can fit 2–3 people comfortably at any one time, which limits their capacity for social and communal gatherings. The sweathouse's small size was probably for practical reasons – a small-

er structure meant that building it was less time consuming, keeping heat inside was easier and this also required less fuel.

Where exactly the Irish sweathouse came from remains a mystery, which adds to their appeal as an enigmatic jigsaw piece in Ireland's past. A theory has been put forward that Viking invaders brought the idea of sweat bathing with them to Ireland, when they invaded the island during the 8th and 9th Centuries.⁶⁸ This theory was disregarded by scholars, given that the majority of sweathouses are located inland, away from coastal areas where Vikings mainly settled. Harte pointed out that sweathouses are located in rural areas as opposed to urban settings and are completely absent in the areas of Britain where Viking raiders settled.⁶⁹

There are other things to consider regarding this, however. There are sweathouses on Rathlin island and Innismurray island; which were both raided by Vikings in AD 794, AD 795 and AD 807 respectively (Innismurray was attacked twice).⁷⁰ There is also a reference in the Annals of the Four Masters that the Vikings travelled inland to Roscommon after the raid on Innismurray island.⁷¹ This is substantiated by various references of continued Vikings attacks in Connaught, various Viking age artefacts recovered in the region, annalistic references to the use of an ancient route-way linking north and south Connaught and the presence

of a Viking citadel (longphort) and cemetery in County Sligo⁷². The latter was previously thought to have been an iron age promontory fort⁷³, but was reappraised in recent years by **Eamon P. Kelly** of the National Museum of Ireland.

Hence, there was considerably more Viking influence in the northwest of Ireland than previously thought, in light of recent discoveries which have led to a reinterpretation of the region's history.⁷⁴ Therefore, whether the Vikings introduced the concept of sweat bathing to Ireland is far from clear, but perhaps this theory should not be disregarded entirely.

Another postulation as to the origins of sweathouses is that missionaries from Rome who came to Christianise Ireland in the 5th Century brought the idea of Roman baths with them. However, this seems unlikely, given that sweathouses and Roman baths are entirely different in morphology and size.

A considerable number of sweathouses have corbelled roofs; echoing a construction technique used in Ireland since the Neolithic in passage tombs, such as Newgrange.

Figure 6. Finnish maasauna covered by an earthen layer. Photograph by Eino Nikkilä, 1931, Finnish Heritage (Museovirasto).

This may help to form a hypothesis that sweathouses could be of prehistoric vintage. However, in the absence of any substantial evidence, this link with the distant past remains tenuous. It is also unlikely that these structures could survive intact for millennia, given that many of them collapse due to vegetation overgrowth.

The possibility that *'fulachta fiadh'* (burnt mounds) were used as 'sweat-lodges' is becoming more accepted within archaeological discourse.⁷⁵ The term *'fulacht'* appeared in an Irish literary sources from the 17th Century, which described an outdoor trough filled with water for the purpose of cooking meat.⁷⁶ Traditionally, these structures were thought to have been solely used for cooking, but they may have been used for bathing, washing and dyeing clothes and even brewing beer.⁷⁷ These monuments are the most common field monument in Ireland and are generally defined as low, grassy mounds in a crescent or roughly circular shape.⁷⁸ Hence, there appears to be evidence for a form of rudimentary sweat bathing in Ireland in prehistoric times, but one cannot make any solid conclusions yet, until more evidence is unearthed and the information properly disseminated.

There was probably no exact moment when people stopped using sweathouses. It is largely agreed, however, that their use began to decline in the late 19th century.⁷⁹ A few theories have been put forward as to why this was, such as the introduction of medical dispensaries in the 19th Century; as sweathouses being in areas where modern medicine was introduced much later.⁸⁰

The decline of the Irish language after the Famine was significant.⁸¹ Areas where Irish was the primary language were worst affected by the Famine, as these were also the poorest parts of the country.⁸² Irish also

began to decline after the Famine because many people began to equate it with poverty, the majority of those who emigrated were native Irish speakers and the British colonial administration banned the language from being taught or spoken in elementary schools.⁸³ Hence, it is conceivable that the decline of the Irish language contributed to the decline of the sweathouse tradition, as information which had been passed down orally for generations had been lost. The huge loss of entire communities during the Famine likely contributed to the decline of customs and traditions, too.

At present, there are no literary sources or records that indicate of Irish immigrants having introduced the sweathouse to the North America during the 19th and 20th centuries. This is in direct contrast with Finnish immigrants to North America, who brought the idea of the sauna to North America with them – the sauna is a key signifier of Finnish-American identity.⁸⁴

SWEAT HOUSES, FOLK BELIEFS AND ETHNOGRAPHY DATA - DISCUSSION

A Finnish proverb says that "if a sick person is not cured by tar, liquor, or sauna, then he will die" – illustrating the universal concept of sweat bathing as a cure for many illnesses.⁸⁵ The most commonly attributed ailment that sweathouses provided relief from is rheumatism.⁸⁶ Other ailments that were supposedly cured by sweathouses varies; from sore eyes, gout and lameness to impotence and infertility.⁸⁷ According to folklore accounts, sweathouses were used to treat 'pains in the bones', pleurisy, lumbago, sciatica, fever, pneumonia and influenza.⁸⁸

Sweathouses were not the only places which had curative powers in Ireland, how-

ever. There are thousands of holy wells scattered across Ireland, as well as in Britain and mainland Europe.⁸⁹ In Ireland, each holy well is associated with a particular saint and an annual pilgrimage to one usually takes place on the relevant saint's feast day. For example, Saint Naile cured his followers, but when he became old and "reached the end of his life, the people asked if his curative powers, the powers of his faith, would endure. He stooped low, made the sign of the cross, and a silvery spring gushed miraculously from the stone. Naile promised that it would last forever, and the spring bubbles still in a well beneath a slab [...] It is strange because limestone is strange on low ground, strange because its waters are unnaturally bright—as strange as a river that runs against the hill, it is strange because it contains, perpetually, a cure for warts."⁹⁰ Hence, holy wells have a spiritual significance attached to them and have been places of pilgrimage for centuries.⁹¹

Water from holy wells has long been purported to contain curative properties, with this belief persisting to the present day.⁹² During a pilgrimage to certain holy wells, people would bathe in their waters, as they were believed to have both curative properties and 'preventative' properties, which can safeguard people from future illnesses.⁹³ Because of this, the holy wells offered "a public forum for the performance of individual religious experience."⁹⁴ Therefore, holy wells and sweathouses illustrate the symbiosis of beliefs and meanings which exist in the lived-in-world; in the use of wells, water, as well as the use of sweathouses and water as the steam. Holy wells remain a part of spiritual life for many people today and are 'living' monuments in the landscape – people visit them, recite prayers, spend time in reflection and leave votive offerings.⁹⁵ How-

ever, sweathouses have vanished from the lived-in-world experience; they only exist in archaeology, social history and oral traditions.

In some cases, the sweathouse was heated the day before it was used, with the fire being renewed and more turf added after some time.⁹⁶ Other entries from folklore accounts state that it was heated a few hours before use.⁹⁷ This process was described as a "hot job", which illustrates that heating these structures involved communal effort and some degree of hard labour.⁹⁸ Or this could be an introductory part of the sweat bath ritual – preparing it may have been just as important as using it. Heating up the sauna is a bodily experience, for example; as different kinds of firewood can affect the experience of the bathers. Heated stones in the sauna stove were sacred; as this was the central space of the sauna, similar to the positioning of fireplaces in the house.⁹⁹ The hearth had a central position in early Irish homes – "the fire was lit in the middle of the floor" and people gathered around it.¹⁰⁰

The length of time that people perspired within the sweathouse varies in both the literature and the folklore accounts. Some sources state that people would stay in the sweathouse for half an hour, while others state three hours; some entries even recall people staying inside all night.¹⁰¹ During the sweat treatment, sometimes people would place a cabbage leaf on their head to keep themselves cool and avoid headaches.¹⁰² While seating stones were common, some people used a wooden stool to sit on while sweating as well.¹⁰³ Thus, sweathouses were private, curative spaces. People sat in the darkness and they experienced the hot, steamy air surrounding their body; the sweathouse was a bodily experienced space.

One account recalls a 'sweat man', a professional 'bathmaster' who assisted people with the sweat treatment.¹⁰⁴ An entry from Donegal tells of a lady by the name of Old Martha Douglas, a healer who had a sweat-house on her land; she guided the patient through the sweat treatment (which lasted for 3–4 days) and "administered herbs" to them afterwards.¹⁰⁵ Martha kept her medicine a secret and it died with her;¹⁰⁶ demonstrating how easily traditional knowledge can become lost forever. The fact that these people were designated by their community to aid people in the sweat treatment illustrates that this process was taken seriously and perceived to be more effective when performed by skilled and experienced people. According to Glassie, folklore, stories, narratives and especially cures, pass inside the family, "from father to son, mother to daughter".¹⁰⁷

The folklore data also reveals a variation in construction materials – there are several references to sweathouses that had thatch roofs or were roofed with scraws.¹⁰⁸ Some entries recount structures which had mud walls, too; which indicates that not all sweathouses were built of stone.¹⁰⁹

There are various 'sweathouse fields' which are referred to in the folklore accounts, which indicate the place of the sweathouse within the physical and cultural landscape; for instance, in Corellstown, Meath. This particular sweathouse no longer exists, but it was located at a point where four townlands meet.¹¹⁰ There also was a 'sweathouse river' which enters the sea at Termone Bay, County Donegal. This sweathouse no longer exists, but the fact that a river was named after it demonstrates that it was important marker in the landscape to the people in the area.¹¹¹

While it was common to immerse one-

self in water after using a sweathouse, not everyone followed this practice. Many entries in the SFC recall that people wrapped themselves in blankets and went home to bed afterwards.¹¹² This suggests that immersion in water was a common part of the sweat treatment, but not an absolute necessity. There are some accounts of people taking a drink of whiskey or poteen after sweating, supposedly to "prevent getting cold".¹¹³ Notably, one entry states that: "It was the custom to take no food for about two hours after leaving the sweat house".¹¹⁴

The folklore accounts provide information about sweathouses that no longer exist and were not marked on any edition of the Ordnance Survey (OS) maps, which further illustrates their value as a historical resource. Glassie has stated that a local informant's "history and the history of the professors differ in that he relied primarily on the spoken word, they on the written word".¹¹⁵ The local history differs because it is mainly spatial; not temporal, as the academic past is.¹¹⁶ Due to the spatial nature of the local past, people experience their landscape differently; for them, the landscape contains narratives. These local landscapes have landmarks, structures, such as sweathouses, which were meaningful for locals;¹¹⁷ they were experienced spaces and landmarks.

The actual experience of using a sweathouse is rarely discussed in the literature or the folklore accounts. Thus, "oral histories paradoxically place things at the heart of memories while casting their meanings clumsily",¹¹⁸ therefore, deeper meanings of material culture, such as with sweathouses, have vanished into the mist of the past. Interpretations of sweathouses have been based solely on their practical function; they have not considered sweathouses as

an experienced cultural phenomenon or as a part of past worldview. The Finnish sauna was, and is still, the space where people clean themselves, physically and mentally, and, in the past, it was a space for the rites of the life cycle; especially for women.¹¹⁹ At the same time, it was sacred space for the family, for living members, as well as the deceased; the unseen spiritual elements of the family. The first and the last steams from the sauna stove were performed for the ancestors of the family and after the midnight, the ancestors and spirits had their turn for sauna bathing.¹²⁰ Thus, the sauna was an animistic space and every sauna even had its own supernatural being.¹²¹ Bathing and other activities all happened in the dark, black sauna; the walls of the savusauna were still blackened with soot.

One can imagine crawling into the sweathouse on one's hands and knees and perspiring in the heat, enveloped by complete darkness and silence. Emerging from the dark chamber of the sweathouse into the daylight and plunging into cold water could be reminiscent of rebirth. The concept of transformation, spiritual cleansing and rebirth is the focal point of Native American and Mesoamerican sweat lodge ceremonies.¹²² The subterranean nature of the sweathouse, and the early subterranean sauna (maasauna), may have created a symbolic connection between the person using them and the earth itself. In Native American culture, when one enters the sweat lodge, they are said to enter the womb of Mother Earth.¹²³ This is what **Kaarina Kailo** suggested – that sauna bathing created connections with subterranean powers, which were connected with the shamanistic worldview. The sauna was not only a sacred space for rebirth, but a symbol of fading life. She has also suggested that the sauna was

originally a shamanistic space to find advice from animistic powers.¹²⁴

Finnish saunas are sacred spaces; an old Finnish proverb says that “in the sauna one must conduct oneself as one would in church.”¹²⁵ Women gave birth in the sauna and the mother and the child lived in the sauna for a week or two after childbirth. The newborn child took their first bath in sauna and this was considered a holy rite. The spirits of the sauna witnessed the bath. Females washed deceased persons in the sauna and prepared them for their final journey.¹²⁶ Hence, sweat bathing in other cultures is deeply symbolic and rooted in spiritualism; therefore it is conceivable that sweathouses fulfilled this role for people in the past, too.

One should consider where sweathouses are located in the landscape; remote, often inaccessible areas, cut off from the rest of the world. Perhaps solitude was important whilst using a sweathouse, to create a sense of separation from the outside world; to be surrounded by nature. This echoes the experience of the ‘real’ sauna in Finland, as the sauna is built using organic materials, creating a symbolic link with the natural world.¹²⁷ In the words of Gaynor, “Finns’ love of nature and their quiet respect for the individual are echoed by the sauna”.¹²⁸ Glassie argued that experiences are true; this is it how things happened. Bodily experiences of the darkness, the hot steamy air, thoughts and indications of healing experiences; they become local knowledge and confirmed everyday thoughts.¹²⁹

Sweathouses blend into the landscape and are slowly being subsumed back into it. Perhaps there was a reason for this semi-visible quality; to protect the people who were engaged in using them, or to protect the structures from being interfered with. This

shares a similarity with the iron-age saunas of the Iberian Peninsula, which were built in positions which made them invisible, while being located in areas with high visibility; which created an “interplay of visibility and invisibility”.¹³⁰ It was argued that this interplay was “socially conditioned”, whereby these saunas were only available to certain members of the community,¹³¹ contrasting with the egalitarian ethos of the Finnish sauna.¹³²

This all suggests that sweathouses, like the sauna, had deeper spiritual meanings than previously thought. For instance, the sauna was perceived as a sacred space and the hot steam was understood as a living power; sweating and washing was ritualised and created a connection with spiritual powers. Thus, the folklore accounts “are more likely to contain the truth” and “that local stories appear in multiple versions” because “no single account, oral or written, could be perfectly true. People nod, forget, make mistakes.”¹³³ In any case, “oral expression of material meaning often illuminates the complicated intersection of emotion, experience, [...] and consciousness that shapes materiality and memory.”¹³⁴ Oral memories, which are passed from one generation to another generation, are stories and tales as one part of local and social memory. This kind of social ‘told’ memory can be active and “recycled within a period of 80–100 years”. This means that oral memories last basically three, sometimes five generations, “forming a community of shared experience, stories, and memories.”¹³⁵ Those deeper, spiritual elements of sweathouses might have been shared in the past, but today, locally shared folklore and oral memories unfold mainly the curative aspect of the sweathouse culture. Consequently, by comparing sweathouses to saunas, we were able

to shine some light on potential spiritual experiences of Irish sweathouses, which are now lost. Saunas were commonly used as a dwelling, whereas sweathouses were not. The sauna was the first building that settlers to an area first built, it was warm and served as a multi-purpose building. The same cannot be said of the sweathouse, primarily due to its size.

CONCLUSION

There is much uncertainty surrounding what sweathouses potentially meant to people in the past. It could be that they were built in sacred spaces and imbued with a special significance that has since been forgotten. Considering the spiritual importance of other sweat bathing traditions around the world, it is conceivable that sweathouses played a spiritual, as well as a medicinal role in people’s lives. While it is pertinent that one sticks to evidence and errs on the side of caution with such hypotheses, it is important to keep an open mind when considering the many possibilities that may exist.

The accounts in the School’s Folklore Collection have illuminated a myriad of different ways that sweathouses were heated, used and built. These regional specificities are largely missing from existing literature and thus demonstrate how valuable the information is within these accounts. Far from being a uniform experience of simply sweating and cooling off in water, almost every account of sweathouses in the folklore collection contains a unique variation of this practice. Most of all, sweat bathing inside the Irish sweathouse and in Finnish sauna, then gathering around the fire afterwards inside the house, created bodily, as well as spiritual experiences, at the same time.

By analysing folklore accounts and contrasting these enigmatic monuments with the Finnish sauna, some light has now been cast into the dark chamber of the sweat-house; but whether the chamber shall ever be fully illuminated, remains to be seen.

Acknowledgements: We are grateful for the useful comments of two anonymous reviewers. We wish to thank Professor Paul R. Mullins, Professor Vesa-Pekka Herva, Dr. Tiina Äikäs, and Dr. Titta Kallio-Seppä for their comments and discussions, and Mary Kearns, Hugh Kearns and Róisín Kearns for their advice and assistance. All errors are ours.

Timo Ylimaunu

History, Culture and Communications,
Faculty of Humanities
P.O. Box 1000,
90014 University of Oulu, Finland
timo.ylimaunu@oulu.fi

Katie Kearns

Cloonderry, Rathcormac, Co. Sligo, Ireland
katie_kearns91@yahoo.ie

NOTES

- ¹ National Folklore Collection (NFC), School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0206: 464.
- ² National Monuments Service. Sites and Monuments Record 2021; Northern Ireland Environment Agency (NIEA). Northern Ireland Sites and Monuments Record (NISMR) 2021.
- ³ NMS. SMR. 2021.
- ⁴ Duffy 2005: 164.
- ⁵ Census of Ireland 1926: 13.

- ⁶ Duffy 2005: 171, 172; McLaughlin 2015: 88; Rynne 2008.
- ⁷ Ferriter 2015: 112, 113.
- ⁸ Duffy 2005: 177-178.
- ⁹ Ferriter 2015: 99.
- ¹⁰ Duffy 2005: 191.
- ¹¹ Ferriter 2015: 185.
- ¹² Ferriter 2015: 206, 207, 239, 243; McKenna 2011: 6.
- ¹³ Ferriter 2015: 246.
- ¹⁴ Ferriter 2015: 254.
- ¹⁵ Duffy 2005: 198, 200, 201; Ferriter 2015: 252.
- ¹⁶ Wartchow 2005: 3.
- ¹⁷ Duffy 2005: 204.
- ¹⁸ Wartchow 2005: 4.
- ¹⁹ Wartchow 2005: 5.
- ²⁰ McAtackney 2014; Ferriter 2015: 312, 362, 363; Department of Foreign Affairs 2020.
- ²¹ Moriarty 2017; Melaugh et al. 2000.
- ²² Irish Statute Book 2020; RTÉ 2019.
- ²³ Groover 2002: 217-218.
- ²⁴ Anderson 2007; Orser 2002: 218-220; Tolson 2013: 3.
- ²⁵ Groover 2002: 217-218.
- ²⁶ Orser 2002: 218.
- ²⁷ Glassie 2016: 7.
- ²⁸ Glassie 2016: 115.
- ²⁹ Mullins 2013: 107.
- ³⁰ Assmann 2008; cf. Glassie 2016: 129.
- ³¹ Glassie 2016: 129.
- ³² Wilkie 2002: 403.
- ³³ Wilkie 2002: 403.
- ³⁴ Mullins 2013: 109.
- ³⁵ Tolson 2013: 4.
- ³⁶ Ikäheimo and Äikäs 2018; de Vos 2020.
- ³⁷ de Vos 2020.
- ³⁸ Glassie 2016.
- ³⁹ Harte 2010.
- ⁴⁰ Harte 2012.
- ⁴¹ Kearns 2016.
- ⁴² Fairbrother 2019.
- ⁴³ Lockwood 1901: 82.
- ⁴⁴ Williams 2014.
- ⁴⁵ Dowd 2018.

- 46 Bolton 2005.
- 47 May 1938: 44; Mulcahy 1891:589; Wake-
man 1890: 165.
- 48 Harte, A. 2012: 51.
- 49 Harte 2010: 3.
- 50 Harte 2012: 38.
- 51 Harte 2012: 95.
- 52 Harte 2012: 38; Williams 2014.
- 53 Harte 2012: 21-22, 44; NMS. SMR. 2011.
Anaverna, Co. Louth. SMR no.: LH004-
123---; NMS. SMR. 2009. Ballyourane,
Co. Cork. SMR no.: CO132-009002-;
NMS. SMR. 2010. Crosshill, Co. Roscom-
mon. SMR no.: RO002-024-; NMS. SMR.
Carrowmaloughlin, Co. Mayo. SMR no.:
MA087-064-.
- 54 Weir 2012: 3, 43, 11, 18.
- 55 Weir, 1979: 186; Danaher, Lucas 1952: 180;
Feehan 2003: 271; NFC. SFC: Vol. 0206:
031.
- 56 Harte 2012: 36.
- 57 Harte, 2012: 38.
- 58 Harte 2012: 37
- 59 Reinilä and Laukkanen 1964: 3.
- 60 Edelsward 1991: 22.
- 61 Edelsward 1991: 22.
- 62 Edelsward 1991: 69.
- 63 Edelsward 1991: 69.
- 64 Logan 1972: 144.
- 65 Weir 1989: 31.
- 66 McNiffe, P. 2016. Pers comm.
- 67 Weir 1989: 13; Latimer 1894: 180; Milligan
1889: 268.
- 68 Weir 1989: 13.
- 69 Harte 2012: 48.
- 70 Ó Corráin 1998: 14; Kelly 2010: 493.
- 71 Walsh 1922: 1.
- 72 Kelly 2010: 492-493.
- 73 Kelly 2010: 487-489.
- 74 Keaney 2010.
- 75 Danaher, Cagney, 2003: 33; Moriarty 2012.
- 76 Keating 1642: 329.
- 77 Moriarty, C. 2012.
- 78 The Heritage Council 1997.
- 79 Harte 2012: 5.
- 80 Harte 2012: 40.
- 81 Duffy 2005: 164; Ó Ceallaigh, Ní Dhon-
nabháin 2015: 181.
- 82 Ó Ceallaigh, Ní Dhonnabháin 2015: 181.
- 83 Ó Ceallaigh, Ní Dhonnabháin 2015: 181-
182.
- 84 Lockwood 1977: 72.
- 85 Edelsward 1991: 106.
- 86 Harte 2010: 3; Latimer 1894: 180;
Lockwood 1901:
- 87 Bolton 2005; Danaher, Lucas 1952: 180.
- 88 NFC. SFC: Vol. 0754: 297; NFC. SFC: Vol.
0751: 432; NFC. SFC: Vol. 0207: 117.
- 89 e.g. Glassie 2016: 265; Colin Casella 2019.
- 90 Glassie 2016: 262; also Colin Casella 2019.
- 91 McCormick 2017: 73.
- 92 Glassie 2016: 264; McCormick 2017: 75;
Colin Casella 2019; Liminal Entwinings
2014.
- 93 McCormick. 2017. 75.
- 94 Colin Casella 2019, 278.
- 95 Liminal Entwinings. 2014.
- 96 NFC, SFC. Vol. 0230, 119.
- 97 NFC, SFC. Vol. 0197: 270.
- 98 NFC, SFC. Vol. 0230: 120.
- 99 Kailo 2006: 256-259.
- 100 Glassie 2016: 131.
- 101 NFC. SFC. Vol. 0191: 252; NFC. SFC. Vol.
0203: 323; NFC. SFC. Vol. 0268: 235.
- 102 NFC. SFC. Vol. 0203: 188.
- 103 NFC. SFC. Vol. 0208: 247; NFC. SFC. Vol.
0190: 258.
- 104 NFC. SFC. Vol. 0946: 219-220.
- 105 NFC. SFC. Vol. 1119: 149.
- 106 NFC. SFC. Vol. 1119: 149.
- 107 Glassie 2016: 296.
- 108 NFC. SFC. Vol. 0206: 119; NFC. SFC. Vol.
0191: 251; NFC. SFC. Vol. 0207: 117.
- 109 NFC. SFC. Vol. 0198: 242; NFC. SFC. Vol.
0207: 117.
- 110 NFC. SFC. Vol. 0730: 004.
- 111 NFC. SFC. Vol. 1118: 365.
- 112 NFC. SFC. Vol. 0946: 220; NFC. SFC. Vol.
0660: 073.
- 113 NFC. SFC. Vol. 0751: 433; NFC. SFC. Vol.
0538: 232.
- 114 NFC. SFC. Vol. 0203: 323.

- 115 Glassie 2016: 129.
 116 Glassie 2016: 129; cf. Assmann 2008.
 117 Glassie 2016: 380.
 118 Mullins 2013: 106.
 119 Kuusanmäki 1958: 23–25; Reinilä and
 Laukkanen 1964: 4.
 120 Kailo 2006.
 121 Kuusanmäki 1958: 25; Reinilä and Laukka-
 nen 1964: 3–10; Vuorela 1977: 383; Pentti-
 käinen 2000: 102, 112; Kailo 2006: 249.
 122 Kailo 2006: 251; Walkingstick, Larry-Os-
 borne 2008: 33.
 123 Hernández-Ávila 1996: 332.
 124 Kailo 2006: 267.
 125 Edelsward 1991: 53, 13–27, 90.
 126 Kuusanmäki 1958: 23; Talve 1962: 11; Rei-
 nilä and Laukkanen 1964: 3–6; Reinilä
 1988: 21; Pentikäinen 2000: 109; Laukka
 2005: 136–137; Kailo 2006: 257–278.
 127 Edelsward 1991: 68.
 128 Edelsward 1991: 68.
 129 Glassie 2016: 296.
 130 García-Quintela, Santos Estévez 2015: 80.
 131 García-Quintela, Santos Estévez 2015: 81
 132 Edelsward 1991: 146, 147, 148.
 133 Glassie 2016: 129.
 134 Mullins 2013: 106.
 135 Assmann 2006: 213.

BIBLIOGRAPHY

- Anderson, Benedict 2007. *Kuvittelut yhteisöt: na-
 tionalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelu*.
 Vastapaino, Tampere.
- Assmann, Aleida 2006. Memory, individual and
 collective. Robert E. Goodin and Charles Tilly
 (eds.) *The Oxford Handbook of Contextual Po-
 litical Analysis*. Oxford University Press, Oxford,
 210–224.
- Assmann, Jan 2008. Communicative and Cul-
 tural Memory. Astrid Erll and Ansgar Nünning
 (eds.) *Cultural Memory Studies. An International
 and Interdisciplinary Handbook*. De Gruyter,
 Berlin/New York, 109–118.
- Bolton, Jason 2005. The sweat houses of Leitrim.
 Accessed on: 01/02/2021. [https://jasonbolton.
 wordpress.com/2014/12/21/the-sweat-houses-
 of-leitrim/](https://jasonbolton.wordpress.com/2014/12/21/the-sweat-houses-of-leitrim/).

- Colin Casella, Eleanor 2019. Rag, Stone, Water.
 A Material Study of Holy Wells in Contempo-
 rary Ireland. James A. Nyman, Kevin R. Fogle
 and Mary C. Beaudry (eds.) *The Historical Ar-
 chaeology of Shadow and Intimate Economics*.
 University Press of Florida, Gainesville, 264–282.
- Danaher, Ed., Cagney, Lydia 2003. *Report on
 the archaeological excavation of Fulacht Fiadh
 at Ballinaspig More 6, Ballincollig, Co Cork*. Ar-
 chaeological Consultancy Services Ltd.
- Danaher, Kevin, Lucas, A.T. 1952. Sweathouse,
 Co. Tyrone. *Journal of the Royal Society of Anti-
 quaries of Ireland* 82 (2), 179–180.
- de Vos, Julie. 2020. *The places where nothing
 happened. An archaeology of repression during
 the Spanish Civil War and the Francoist dictator-
 ship*. PhD thesis. Aarhus University, Aarhus.
- Department of Foreign Affairs. 2020. The Good
 Friday Agreement and today. Accessed on:
 07/02/2021. [https://www.dfa.ie/our-role-poli-
 cies/northern-ireland/the-good-friday-agree-
 ment-and-today/](https://www.dfa.ie/our-role-policies/northern-ireland/the-good-friday-agreement-and-today/).
- Dowd, Marion 2018. Bewitched by an Elf Dart:
 Fairy Archaeology, Folk Magic and Tradition-
 al Medicine in Ireland. *Cambridge Archaeo-
 logical Journal* 28 (3), 451–473. Accessed on:
 17/01/2020. [https://www.cambridge.org/core/
 journals/cambridge-archaeological-journal/
 article/bewitched-by-an-elf-dart-fairy-archaeology-
 folk-magic-and-traditional-medicine-in-ireland/
 7EF2D9BD63A34CAA405A42E120C4D421](https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-archaeological-journal/article/bewitched-by-an-elf-dart-fairy-archaeology-folk-magic-and-traditional-medicine-in-ireland/7EF2D9BD63A34CAA405A42E120C4D421).
- Duffy, Seán 2005. *The Concise History of Ireland*.
 Gill & Macmillan, Ltd., Dublin.
- Edelsward, Lisa-Marlene 1991. *Sauna as Symbol:
 Society and Culture in Finland*. American Uni-
 versity Studies, Series XI: Anthropology and So-
 ciology vol. 53. Peter Lang, New York.
- Fairbrother, Andrew 2019. Irish Sweat-Houses:
 An Experimental Archaeological Investigation
 and Study. School of Archaeology. University
 College Dublin. (Unpublished Masters disserta-
 tion.)
- Feehan, John 2003. *Farming in Ireland: History,
 Heritage and Environment*. Walsh Printers, Ro-
 screa, Co. Tipperary, Ireland.
- Ferriter, Diarmaid 2015. *A Nation and Not a
 Rabble – The Irish Revolution 1913–1923*. Over-
 look Printers, New York, United States.
- García-Quintela, Marco V., Santos Estévez,
 Manuel 2015. Iron Age Saunas of Northern Por-

- tugal: State of the Art and Research Perspectives. *Oxford Journal of Archaeology* 34 (1), 67–95.
- Glassie, Henry 2016. *The Stars of Ballymenone, New Edition*. Indiana University Press, Bloomington, IN. Available at: <https://search-ebscohost-com.pc124152.oulu.fi:9443/login.aspx?direct=true&db=e000xw-w&AN=1346893&site=ehost-live> (Accessed: 14 June 2021).
- Groover, Mark D. 2002. Folklore. Charles E. Orser, Jr. (ed.) *Encyclopedia of Historical Archaeology*. Routledge, London, 217–218.
- Harte, Aidan 2012. An Teach Allais – an archaeological examination of the Irish Sweathouses of Munster, South Leinster and West Connaught. *Munster Archaeology* 5.
- Harte, Aidan 2010. The Munster Sweathouses Project. *North Munster Antiquarian Journal* 50: 77–88.
- Helamaa, Erkki 1977. Stadin sauna. *Sauna* 1977 (4), 11–15.
- Heritage Council. 1997. Section 13: Ringforts. Accessed on: 16/12/2020. https://www.heritage-council.ie/unpublished_excavations/section13.html.
- Hernández-Ávila, Inés 1996. Mediations of the Spirit: Native American Religious Traditions and the Ethics of Representation. *American Indian Quarterly* 20 (3/4), 329–352.
- Inchon, Alain 1977. A Late Postclassic Sweathouse in the Highlands of Guatemala. *American Antiquity*. 42 (2), 203–209.
- Ikäheimo, Janne, Äikäs, Tiina 2018. Hanging tree as a place of memories – Encounters at a 1916 execution site. *Journal of Community Archaeology & Heritage* 3(5), 166–181. <http://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080/20518196.2018.1483997>.
- Irish Statute Book 2020: Constitution of Ireland. Accessed on: 08/02/2021. <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>.
- Jokipii, Seppo S. 1985. Yhteinen huolemme: yleiset saunat. *Sauna* 1985(3), 3–5.
- Kailo, Kaarina 2006. Saunan mielenmaisema – elämänkaariritulaait ja suomalainen luontosuhde. Irma Heiskanen & Kaarina Kailo (eds.) *Eko psykologia ja Perinnetieto*. Green spot, Helsinki, 246–283.
- Keaney, Harry 2010. Vikings had a much bigger presence in Sligo than had been first thought. *The Irish Independent*. Accessed on: 09/06/2021. <https://www.independent.ie/regionals/sligo-champion/lifestyle/vikings-had-a-much-bigger-presence-in-sligo-than-had-been-first-thought-27568729.html>.
- Kearns, Katie 2016. Understanding sweathouses in Ireland with special reference to County Leitrim. University College Dublin. (Unpublished Masters dissertation.)
- Kelly, Eamon P. 2010. Re-evaluation of a supposed inland promontory fort: Knoxspark, Co. Sligo—Iron Age fortress or Viking stronghold? *Relics of Old Decency* 2010, 485–497.
- Kuusanmäki, Lauri 1958. Sauna Suomen kansan elämässä. *Sauna* 1958(3), 23–27.
- Laaksonen, Pekka 2005. Sauna – aatetta ja kulttuuria. Tero Halonen & Laura Aro (eds.) *Suomalaisten symbolit*. Atena, Jyväskylä, 136–139.
- Latimer, W.T. 1894. Sweat-House, near Eglish, County Tyrone. *Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 4 (2), 180.
- Laukka, Pasi 2006. Pateniemen laivaveistämö ja saha 1857–1990. Pasi Laukka, Esko Hankkila and Tuomo Metsäranta (eds.) *Laivoista lankuihin. Pateniemen historia I*. Pateniemi-Seura, Oulu, 13–179.
- Liminal Entwinings. 2014. Votive offerings at St. Brigid's Well. Accessed on: 11/02/2021. <http://liminalentwinings.com/tag/liscannor/>.
- Lockwood, F.W. 1901. Some Notes on the Old Irish “Sweat-Houses” at Assaroe, Ballyshannon; And Kinlough, Co. Leitrim, and on Several Rude Stone Monuments near Bundoran and Ballyshannon. *Ulster Journal of Archaeology* 7 (2), 82–84.
- Lockwood, Yvonne 1977. The Sauna: An Expression of Finnish-American Identity. *Western Folklore* 36 (1), 71–84.
- Logan, Patrick 1972. *Making the cure: a look at Irish folk medicine*. Talbot press, Dublin.
- Lohan, Rena 1996. Sources in the National Archives for research into the transportation of Irish convicts to Australia (1791–1853). *Journal of the Irish Society for Archives* Spring 1996, 1–18.
- May, A. McL 1938. Sweat Houses (Toigthe Alluis) of County Londonderry. *Ulster Journal of Archaeology* 1938 (1), 44–45.
- McAtackney, Laura 2014. *An archaeology of the troubles: the dark heritage of Long Kesh/Maze*.

Prison. Oxford University Press, Oxford.

McCormick, Finbar 2017. Struella: bathing at midsummer and the origins of holy wells. Bis-Worch C. – Theune C. (eds.) *Religion, Cults & Rituals in the Medieval Rural Environment*. Rurallia XI. Sidestone Press, Leiden, 69–77.

Mc Hugh, B. 2002. Sweathouses – The Irish Sauna. *Killavoggy*. Leitrim: Carrick Print, 21.

McKenna, Joseph 2011. *Guerrilla Warfare in the Irish War of Independence, 1919–1921*. McFarland & Company.

McLaughlin, Eoin 2015. Competing forms of cooperation? Land League, Land War and cooperation in Ireland, 1879 to 1914. *Agricultural History Review* 63 (2015), 81–112.

Melaugh, Martin, et al. 2000. Background Information on Northern Ireland Society – Security and Defence. Accessed on: 11/06/2021. <https://cain.ulster.ac.uk/ni/security.htm#04>.

Miller, Catherine. A. 2013. *Earth. Water. Sky – The Liminal Landscape of the Maya Sweatbath*. Doctoral dissertation. Virginia Polytechnic Institute and State University.

Milligan, Seaton. F. 1889. The Ancient Irish Hot Air Bath. *Journal of the Royal Historical and Archaeological Association of Ireland* 9 (81), 268–270.

Moriarty, Colm 2012. The enigmatic fulacht fiadh or burnt mound. *Irish Archaeology*. Accessed on: 14/12/2021. <http://irisharchaeology.ie/2012/07/the-enigmatic-fulacht-fiadh-burnt-mound/>.

Moriarty, Gerry 2017. How the trauma of the Troubles risks being ‘passed on’. *The Irish Times*. Accessed on: 11/06/2021. <https://www.irish-times.com/news/ireland/irish-news/how-the-trauma-of-the-troubles-risks-being-passed-on-1.3178681>.

Mulcahy, D.B. 1891. An Ancient Irish Hot-Air Bath, or Sweat-House, on the Island of Rathlin. *Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 1 (7), 589–590.

Mullins, Paul R. 2013. The Rhetoric of Things: Historical Archaeology and Oral History. *Historical Archaeology* 48(1), 105–109.

Myllyoja, Iines 1990. *Kun sahan pilli piipasi. Ko-koelma kertomuksia ja muisteluksia vuosisadan alun Oulunsalosta*. Oulunsalon OAY, Oulunsalo.

National Monuments Service (NMS). Sites and Monuments Record (SMR). 2011. Anaverna, Co.

Louth. SMR no.: LH004-123---. Compiled by: Claire Breen.

NMS. SMR. 2009. Ballyourane, Co. Cork. SMR no.: CO132-009002-.

NMS. SMR. Carrowmaloughlin, Co. Mayo. SMR no.: MA087-064----.

NMS. SMR. 2010. Crosshill, Co. Roscommon. SMR no.: RO002-024----. Compiled by: Michael Moore.

Nieminen, Esko 1978. Siinailla saunotaan. *Sauna* 1978(4), 24–30.

Northern Ireland Environment Agency (NIEA). Northern Ireland Sites and Monuments Record (NISMR). 2021. Accessed on: 14/12/2020. <https://apps.communities-ni.gov.uk/NISMR-PUBLIC/Default.aspx>.

Orser, Jr, Charles E. 2002. Folklore and folklife studies. Charles E. Orser, Jr. (ed.) *Encyclopedia of Historical Archaeology*. Routledge, London, 218–220.

O'Donovan, Patrick F. 1995. *Archaeological Inventory of County Cavan*. Stationary Office, Dublin, 239–243.

Ó Ceallaigh, T.J, Ní Dhonnabháin, Áine 2015. Reawakening the Irish Language through the Irish Education System: Challenges and Priorities. *International Electronic Journal of Elementary Education* 8(2), 179–198.

Ó Corráin, Donnchadh 1988. Viking Ireland – Afterthoughts. Clarke, Howard, Ní Mhaonaigh, Máire, Ó Floinn, Ragnall. *Ireland and Scandinavia in the early Viking Age*. Four Courts Press Ltd., Dublin. 14. Accessed on: 10/06/2021. <https://celt.ucc.ie/Viking%20Ireland%20Afterthoughts.pdf>.

Ó Giolláin, Diarmuid 2000. *Locating Irish Folklore: Tradition, Modernity, Identity*. Cork University Press, Cork.

Ó Súilleabháin, Seán 1967. *Irish Wake Amusements*. Mercier Press, Cork.

Pentikäinen, Juha 2000. Löylyn henki. Juha Pentikäinen (ed.) *Löylyn henki kolmen mantereen kylvyt. inipi • furo • sauna*. p. Rakennustieto Oy, Helsinki.

Reinilä, Anna-Maria 1988. Lapsensynnyttäjän ravintohoito saunassa. *Sauna* 1988(1), 20–24.

Reinilä, Anna-Maria, Laukkanen, Kari 1964. Sauna – Pyhä paikka, parannuspaikka. *Sauna* 1964 (1), 3–10.

Richardson, P. 1939. Sweathouses between Blacklion and Dowra, County Cavan. *Ulster Journal of Archaeology* 1939 (2), 32–35.

RTÉ. 2019: Up the Republic! How Ireland became a republic 70 years ago. Accessed on: 08/02/2021.

Rynne, Frank 2008. 'This extra parliamentary propaganda': Land League posters. *History Ireland*. Accessed on: 03/02/2021. <https://www.historyireland.com/18th-19th-century-history/this-extra-parliamentary-propaganda-land-league-posters/>.

Sando, Linnea C. 2014. The Enduring Finnish Sauna in Hamlin County, South Dakota. *Material Culture*, 46 (2), 1–20.

Sysimetsä, H. 1951. Sauna teollisuuden palveluksessa. *Sauna* 1951(1), 4–6.

Talve, Ilmar 1962. Saunan synty. *Sauna* 1962(4), 7–11.

Van Dyke, Ruth M. & Alcock, Susan E. 2003. Archaeologies of Memory: An Introduction. Ruth M. Van Dyke & Susan E. Alcock (eds.) *Archaeologies of Memory*. Blackwell, Oxford, 1–13.

Wakeman, W.F. 1890. The Hot-air Bath. *The Proceedings and Papers of the Royal Society of Antiquaries of Ireland*. Fifth series. 2 (1), 165.

Walkingstick, Michael, Larry-Osborne, Garrett W. 2008. The Native American Sweat Lodge as Metaphor for Group Work. *The Journal for Specialists in Group Work*. 20 (1), 33–39.

Walsh, A. 1922. *Scandinavian Relations with Ireland During the Viking Period*. Talbot Press Limited, Dublin.

Wartchow, Lynn 2005. Civil and Human Rights Violations in Northern Ireland: Effects and Shortcomings of the Good Friday Agreement in Guaranteeing Protections. *Northwestern Journal of International Human Rights*. 3 (1), 3–4.

Weir, Anthony 1979. Sweathouses and simple stone structures in County Louth and elsewhere in Ireland. *County Louth Archaeological and Historical Journal*. 19 (3), 185–196.

Weir, Anthony 1989. Sweathouses: puzzling and disappearing. *Archaeology Ireland*, 3 (1), 11–13.

Wilkie, Laurie A. 2002. Oral history. Charles E. Orser, Jr. (ed.) *Encyclopedia of Historical Archaeology*. Routledge, London, 403–404.

Williams, Brian 2014. Cornacully, Fermanagh. Accessed on: 07/02/2021. <http://www.excavations.ie/report/1988/Fermanagh/0000791/>.

Archive sources

Census of Ireland. 1926. Volume 10 – General Reports. II. Distribution and changes in the population. Digital image, National Archives of Ireland; 7–20. Accessed on: 11/02/2021; original manuscript not cited. https://www.cso.ie/en/media/csoie/census/census1926results/volume10/C_1926_V10_Chapter_II.pdf.

Keating, Geoffrey 1642. *The History of Ireland*. Translated and preface by D. Comyn and P.S Di-neen. *CELT: Corpus of Electronic Texts: a project of University College, Cork*. College Road, Cork, Ireland. 329. Accessed on: 17/12/2021. <https://celt.ucc.ie/published/T100054.html>.

National Folklore Collection (NFC), School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0660: 073; Aghameen, Co. Louth. Collector: Mary Keenan. Accessed on: 14/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/5008815/4958559>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0751: 432–433; Ballymahon. Co. Longford. Collector: Patrick Casey. Accessed on: 05/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/5009142/4990873>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0268: 235; Brideswell, Co. Roscommon. Accessed on: 06/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4811596/4800327>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0191: 251–253. Buckode, Co. Leitrim. Collector: Nellie Mc Gowan. Accessed on: 18/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4602728/4599005>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 118: 365. Carrowmenagh, Co. Donegal. Collector: Peter Faulkner. Accessed on: 21/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4493786/4420259>.

NFC. School's Folklore Collection. Vol. 0203: 188. Cartronavally, Co. Roscommon. Collector: John Guihen. Accessed on: 12/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4758451/4745077>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0946: 219–220; Clones, Co. Monaghan. Accessed on: 04/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4723856/4719443>.

NFC. School's Folklore Collection: Vol. 0754: 297. Cloontamore, Co. Longford. Accessed on: 04/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/5009152/4992177>.

NFC. School's Folklore Collection. Vol. 0190: 258. Cloonty, Co. Leitrim. Collector: May Likely.

Accessed on: 15/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4602726/4598692>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0730: 004. Corellstown, Co. Westmeath. Collector: Annie Geraghty. Accessed on: 16/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/5009057/4981914>.

NFC. School's Folklore Collection: Vol. 0206: 031. Cornageeha, Co. Leitrim. Accessed on 27/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4605944/4604551>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0206: 157. Cornamucklagh North, Co. Leitrim. Accessed on: 03/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4605945/4604677>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0964: 001. Corratay, Co. Cavan. Collector: Roise Ní Sámhráin. Accessed on: 17/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/5044788/5038152/5081569>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0519: 262. Doon. Co. Limerick. Collector: Alice Darcy. Accessed on: 09/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4922081/4850597>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0203: 323-324. Drumkeeran, Co. Leitrim. Collector: Brigid Woods. Accessed on: 08/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4605932/4603675>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0207: 117-118. Drumshanbo, Co. Leitrim. Collector: John Allen. Accessed on: 14/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4605949/4605190>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 1119: 149. Drumaweir, Co. Donegal. Collector: Mary E. Mc Manus. Accessed on: 18/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4758450/4745008>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0230, 119. Greaghnafarna, Co. Roscom-

mon. Collector: Mary E. McManus. Accessed on: 13/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4758450/4745008>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0538: 232-233. Killoscully, Co. Tipperary. Collector: Tim Ryan. Accessed on: 09/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4922154/4856704/5012408?ChapterID=4922154>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0197: 270-271; Manorhamilton, Co. Leitrim. Collector: Phyllis Davis. Accessed on: 08/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4602749/4600924>.

NFC. School's Folklore Collection. Vol. 0198: 242. Mullaun, Co. Leitrim. Collector: Mary Bridget Travers. Accessed on: 14/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4602754/4601327>.

NFC. School's Folklore Collection. Vol. 0208: 247. Shancurry, Co. Leitrim. Collector: Seán Ó Céilleachair. Accessed on: 14/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4605955/4605654>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0540: 172. Toor, Co. Tipperary. Collector: Nellie O'Brien. Accessed on: 11/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4922161/4857271>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0206: 464. Urball, Co. Leitrim. Accessed on 02/02/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/4605947/4604866/4652069>.

NFC, School's Folklore Collection (SFC): Vol. 0917: 016-017, 020-023; Valkeymount, Co. Wicklow. Collector: Sally Tipper. Accessed on: 12/01/2021. <https://www.duchas.ie/en/cbes/5044723/5034522?pageNum=016>.

Other sources

McNiffe, Peter 2016. Personal communication. 20/07/2016. Roscommon, Ireland.

MILLOIN TURKU PERUSTETTIIN?

KAUPUNGIN HISTORIAN MUISTAMINEN UUDEN AJAN ALUN HISTORIANKIRJOITUKSESSA JA TULKINTA KAUPUNGIN PERUSTAMISAJANKOHDASTA

Abstract – When Turku was founded? The article examines the historiography of the founding of Turku, the oldest town in Finland. The early phases of urbanization and the year of founding have a widely discussed background, which derives from early modern historical writings. A recent discovery of a 17th century document from Hague which mentions the foundation on the town in 1310 is compared to a thorough analysis of the 16th and 17th century chronicles and other writing of history. Our key conclusion is that the early modern historical texts share a common understanding that the town was founded around the year 1300, possibly based on a local tradition. There are also some evidence that the town could have been founded in 1310 as the 17th century document mentions. These dates concur with the prevailing archaeological view on the begin of urban settlement in Turku.

Keywords: Medieval new towns, Turku, town founding, early modern historiography, Middle Ages.

Avainsanat: Turun perustaminen, keskiaikaiset uudet kaupungit, uuden ajan alun historiantutkimus, historiografia, keskiaika

JOHDANTO

Turun kaupungin syntyprosessi ja perustaminen on yksi Suomen historiantutkimuksen perinteikkäimpiä ja vanhimpia kysymyksiä. Kaupungin perustamista koskeva historiantutkimus juontaa uuden ajan alun historiantutkimukseen. Turun synnyn osalta tämän aikakauden tunnetuin tuotos on **Daniel Jusleniuksen** opinnäyte *Aboa Vetus et Nova* (1700), jossa Juslenius johti Turun synnyn aina Raamatun vedenpaisumuksen jälkeiseen aikaan ja Nooan poikiin.¹ Historiantutkimusta hallitsi tuolloin Ruotsin suurvaltapolitiikan siivittävä ideologia. Valtakunnalle, sen kuninkaille ja kaupun-

geille oli kirjoitettava mahdollisimman mahtava ja kauas ulottuva menneisyys. Samanaikaisesti sekä Juslenius että monet häntä edeltäneet oppineet kuitenkin sijoittivat Turun perustamisen yhdenmukaisesti noin vuoteen 1300, kuten edeltä tulee käymään ilmi.

Sittemmin, 1700-luvun lopulla, Turun syntyä pohti erityisesti **Henrik Gabriel Porthan**, joka käynnisti Suomea koskevien keskiaikaisten asiakirjojen kokoamistyön. Yksi Porthanin havainnoista kiinnittyi Turun tuomiokirkon 1400-luvun lopulla laaditussa kopiokirjassa (*Registrum Ecclesiae Aboensis*) olevaan bullan kopioon vuodelta 1229, missä kirjoitetaan Suomen piispan-

istuimen siirtämisestä paremmalle paikalle.² Porthanin tulkinta oli piispanistuimen siirtäminen Nousiaisista Koroisiin, minkä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuoliskon historiankirjoitus sittemmin kiisti.³ Turun tuomiokirkkoa 1920-luvulla tutkineen **Juhani Rinteen** mukaan bullan sisältö viittasi piispanistuimen siirtämiseen Koroisista nykyiselle paikalleen Unikankareen kummulle.⁴ Tämä piispanistuimen siirtoon liittyvä vuosiluku yhdistyi nykyisen tuomiokirkon sijainnin myötä luonnollisesti myös Turun kaupungin oletettuun syntyajankohtaan. Tuolloin kuitenkin ajateltiin vielä, että Turku oli spontaanin syntyprosessin tulos, ei perustettu kaupunki, ja tämä käsitys säilyi vallitsevana pitkälle 1900-luvun jälkipuoliskolle.⁵

Vuosi 1229 sai erityisen symbolisen merkityksen, sillä siitä tuli Turun kaupungin perustamisvuosi 1900-luvun alussa kaupungin historiallisen identiteetin rakennusprosessissa. Tämän vuoksi Turun kaupunki vietti 700-vuotisjuhliaan vuonna 1929, 750-vuotisjuhliaan vuonna 1979 ja tulee viettämään 800-vuotisjuhliaan vuonna 2029.⁶ Vuosiluku on saanut huomattavan historiakulttuurisen aseman, jolla on enää vähän tekemistä tieteellisen Turun varhaisvaiheita koskevan keskustelun kanssa. Tämä asetelma on toisinaan kirvoittanut piikikästäkin julkista keskustelua siitä, milloin Turun olisi aiheellista viettää syntymäpäiväänsä.⁷

Tässä artikkelissa tarkastelemme Suomen alueen vanhimman kaupungin syntyprosessia ja perustamista uusista näkökulmista sekä yhden uuden, merkittävän lähteen ja erilaisten lähdeaineistojen keskinäiseen todistusvoimaan perustuen. Viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana erityisesti uusi arkeologinen tutkimus on tuonut runsaasti lisävaloa Turun kaupungin varhaisvaiheisiin, ja yleinen käsitys on, että

Turku syntyi tai perustettiin 1200-luvun lopussa tai 1300-luvun alussa.⁸

Artikkelimme ei tarjoa – ja tuskin yksikään tutkimus tulee tarjoamaan – lopullista vastausta kaupungin perustamisen ajankohtaan tai perustamisprosessiin. Esittämämme ajatus erilaisten evidenssien kasautumisesta sekä yhdestä 1600-luvun vastikään löydetystä lähteestä tuo kuitenkin vahvan todistusaineiston, joka viittaa siihen, että kaupungin perustaminen ja siihen liittyvä tuomiokirkon vihkiminen saattoi tapahtua noin vuoden 1310 tienoilla.

Turun syntyä ja perustamista on ulkoapäin katsoen pohdittu kenties häkellyttävänkin paljon, kun se väistämättä on vain yksi Euroopan tuhansista keskiaikaisista kaupungeista, ja vieläpä melko pieni sellainen. Turun ja Suomen historiografiaan ja tämän hetken historiakulttuuriin liittyvänä erittäin näkyvänä kysymyksenä kaupungin perustamisajankohta ansaitsee kuitenkin tulla möyhityksi yhä uudelleen. Erityisesti uudet lähdeaineistot ja tässä artikkelissa esittämämme lähestymistapa kenties tuovat tutkimuksen kentälle muutakin, kun vain Turkua idiografisesti koskevaa tutkimustietoa.

TURKU - YKSI TUHANSISTA

Turun synty ajoittuu vuosikymmeniin, jolloin Euroopassa perustettiin uusia kaupunkeja enemmän kuin milloinkaan sitä ennen tai sen jälkeen. Euroopan 1100-luvulta alkanut nopea urbanisaatiokehitys näkyi sekä vanhojen kaupunkien väestönkasvuna ja kaupunkien autonomian ja vallan kasvuna että uusien kaupunkien perustamisena.⁹ Varsin keskeinen piirre perustettavissa uusissa kaupungeissa oli niiden pieni mitakaava. Esimerkiksi nykyisen Ranskan ja

Italian alueilla uudet kaupungit liittyivät monesti paikallisten hallitsijoiden ja esimerkiksi luostarien yhteisiin taloudellisiin intresseihin saada paikallinen maakauppa tiukemmin verotuksen piiriin. Nämä paikallishallinnolliset tahot saattoivat luoda yhteenliittymiä (paréage), joilla ne yhdessä perustivat jollekin alueelle uuden kaupungin, mihin lähikylien asukkaat velvoitettiin muuttamaan.¹⁰ Kaupungeilla oli myös sisäpoliittista merkitystä. Esimerkiksi Firenzen contadoon 1200- ja 1300-lukujen taitteessa perustetut uudet kaupungit (Terre nuove) liittyivät Guelfien ja Ghibellinien väliseen valtataisteluun, joissa kaupunkia ympäröivälle maaseudulle perustettujen kaupunkien päämäärä oli lujittaa Firenzen kaupunkia hallinneen guelfipuolueen valtaa.¹¹

Pohjois-Euroopassa uudet perustetut kaupungit liittyivät monesti hieman samankaltaiseen asetelmaan, mutta erityisenä piirteenä niissä oli uusien vallattujen alueiden kolonisaatioprosessi, territoriaalivallan lujittaminen sekä erot kaupunkiyhteisön ja sen hallinnon organisoinnissa. Pohjoisen Euroopan kaupungistumista on aiemmin tutkittu ennen kaikkea Pohjoismaisena ja Itämeren piirin ilmiönä, mutta esimerkiksi **Sofia Gustafsson** on Ruotsin kaupunkien osalta nostanut esiin yleiseurooppalaista historiallista kontekstia ja samankaltaisuuksia kaupunkien organisoinnissa läpi Euroopan.¹² Esimerkiksi kaupunkien morfologia etenkin Itä-Euroopassa osoittaa, miten myös perifeeriset alueet olivat tiiviisti kytköksissä kaupunkien yleiseurooppalaisiin malleihin.

Itämeren piirin ja tässä tapauksessa Turun kontekstissa on kuitenkin painotettava kaupunkiyhteisön syntytaustaa, johon Pohjois-Euroopassa liittyi usein aivan toisenlainen muotoutuminen kuin Euroopan urbanisaation ydinalueilla. Muun muassa Turussa kaupungin syntyä ja perustamis-

ta on tulkittava valantehneen porvarisyhteisön ja raatikaupungin kontekstissa, niin kutsutun raatikaupungin kaupunkityypin näkökulmasta. Monien kaupunkien syntyprosessi liittyi alkuaan kausiluontoisesti keskeisillä paikoilla kokoontuneisiin kauppiaisiin, jotka saattoivat muodostaa valantehneen porvarisyhteisön. Tämä yhteisö puolestaan saattoi valita keskuudestaan sitä edustaneen raadin. Sekä yhteisö että raati olivat oikeustoimikelpoisia toimijoita, jotka saattoivat vahvistaa päätöksiään sinetillä. Turun perustamista tarkasteltaessa onkin hahmotettava erillisinä asioina valantehneen porvarisyhteisön olemassaolo sekä sen valitsema raati, jollaista valayhteisö ei välttämättä edellyttänyt.¹³

Hallinnollisen organisoimisen ohella kaupungin perustamista on syytä katsoa myös laajemman poliittisen ja kirkollisen hallinnon muodostamisen näkökulmasta sekä myös kaupungin rakentamisen ja suunnittelun lähtökohdista. Porvarisyhteisön ulkopuolisia tai siihen limittyviä tahoja, jotka hyötyivät harvaan asutun Suomen tiheimmin asuttuun jokilaaksoon perustettavasta kaupungista, olivat niin Ruotsin kruunu, Itämeren piirin löyhä kauppiasverkosto, josta sittemmin kohosi seuraavalla vuosisadalla vaikutusvoimainen Hansa, katolinen kirkko sekä mahdollisesti myös dominikaanit.¹⁴ Monin tavoin Turun syntyyn ja perustamiseen liittyvässä oletetussa asetelmassa toistuvat monien muiden 1200-luvun Eurooppaan perustettujen kaupunkien tyypilliset lähtökohdat: usean tahon samansuuntaiset intressit. Poikkeavan tilanteesta kuitenkin tekivät kolonisaatioprosessi, ns. saksalainen idänekspansio, sekä kaupungin perustaminen alueelle, jolla ei ollut tätä edeltävää urbanisaatiota.

Kaupunki voidaan määritellä lukemattomilla tavoilla, ja on huomionarvoista, että

hyvin suuri osa 1100–1300-lukujen Euroopassa perustetuista kaupungeista ei täytä Euroopan unionissa nykyään yleisesti käytettävää kaupungin määritelmää: valtaosa niistä on nykyisen EU-tason määritelmän mukaan kyliä. On siis katsottava myös, tarkastelemmeko kaupunkia demografisessa, funktionaalisessa, materiaalisessa vai kertomuksellisessa, historiografisessa tai jossain muussa kontekstissa.

Tämän artikkelin näkökulma on ensisijaisesti *historiografinen*. Meitä kiinnostaa etenkin se, millä tavalla kaupungin perustaminen ymmärrettiin 1600-luvulla kirjoittaneiden oppineiden teksteissä, ja paljastuisiko näistä vihjeistä jotain heidän käytössään ollutta sittemmin tuhoutunutta aineistoa, joka kertoisi kaupungin perustamisesta. Täydennämme tulkintaa peilaamalla sitä arkeologiseen tutkimukseen ja viimeaikaisiin tulkintoihin Turun tuomiokirkon vihkimisestä ja valmistumisesta.

BERTIL FESTINGIN RAPORTTI

Yksi tapa luoda uusia näkökulmia paikallishistoriallisiin kysymyksiin on hyödyntää ulkomaisissa arkistoissa säilytettäviä, kansainvälisten suhteiden hoitoon liittyviä lähdekokonaisuuksia. Vaikka esimerkiksi Tukholmassa erittäin hyvin säilyneitä Diplomata-kokoelmia on hyödynnetty runsaasti niin perinteisessä poliittisen historian tutkimuksessa kuin muillakin historian tutkimuksen aloilla, paikallishistoriallisessa tutkimuksessa niitä käytetään edelleen harvoin. Erityisen vähäisessä määrin on tässä tarkoituksessa käytetty muiden Euroopan maiden, kuten Alankomaiden, Ranskan ja Englannin arkistokokoelmia.

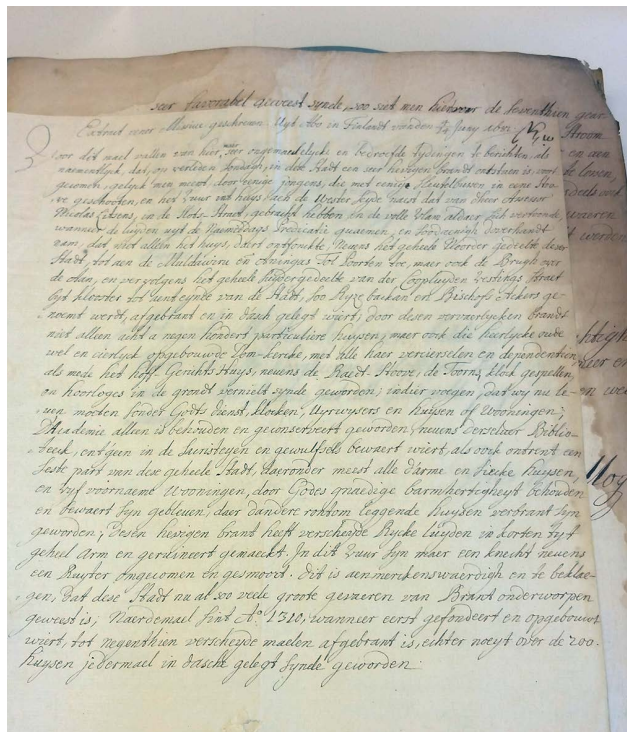
Kuten historian tutkimus on tuonut jo pitkään esille, Alankomaiden tasavallan

kauppiasperheiden poliittisten suhteiden rooli Ruotsin valtionmuodostukselle ja ekspansiolle oli ratkaiseva 1600-luvun alusta alkaen.¹⁵ Näille maille oleelliset suhteet edellyttivät laajaa kauppaedustajien sekä diplomaattiedustajien molemminpuolista verkostoa. Usein kaupallisten ja valtiollisten edustajien roolit yhdistyivät, etenkin Alankomaiden tapauksessa.¹⁶ Tästä toiminnasta syntyi valtava määrä erilaisia raportteja, katsauksia ja analyyskejä paikallisista oloista – aspekti, joka on jäänyt perinteisemmässä klassisessa diplomatian historiassa vähemmälle huomiolle.¹⁷

Tähän tekstiin valittu arkistolähde on Turun vuoden 1681 palosta kertova **Bertil Festingin** (hollanninkielisessä asiakirjassa Bartholomeus Vestingh) kirjoittama raportti Alankomaiden Ruotsin lähettiläälle Tukholmaan. Lähde on esimerkki diplomaattiasiakirjasta, joka tuo esille paitsi yksityiskohtaista tietoa paikallisesti koetusta kriisistä myös epäsuorasti tietoa itse kaupungin historiasta. Kuka oli dokumentin laatija ja miksi raportti kirjoitettiin hollantilaisille?

Raportti on laadittu Turussa vuonna 1681 ja sen kirjoittaja oli Turun paikallishallinnon merkittävä vallankäyttäjä. Saksaalaistaustainen Festing oli saanut porvarisoikeudet Turkuun 1660-luvun alussa ja kohonnut erääksi kaupungin merkittävimmäksi kauppiaksi. Myöhemmin hän toimi myös valtiopäiväedustajana. Hänen poikansa kouluttautuivat Turun Akatemiasa.¹⁸ Erityisen kiinnostavaksi Festingin tekee hänen kaksoisroolinsa Alankomaiden tasavallan virallisena paikallisena edustaja. Festing toimi 1680-luvulla Alankomaiden Ruotsin-lähettilään **Christiaan Constantijn Rumpfin** informanttina ja vuonna 1685 hänen asemansa virallistettiin Alankomaiden komissaarina Turussa. Tämän viranhoidon

Kuva 1. Bertil Festingin vuonna 1681 laatima raportti. Kuvassa näkyvä käsiala oli suhteellisen yleinen nimenomaan Alankomaiden diplomaattikirjeenvaihdossa. Nationaal Archief, Den Haag, Staten-Generaal, nummer toegang 1.01.02, inventarisnummer 7182. Valokuva: Henri Hannula.

tarkoitus oli huolehtia ja valvoa erään Skoonen sodan (1675–1679) aikana syntyneen merkittävän viljavelan maksujen suorituksista Alankomaille. Velka oli syntynyt ruotsalaisten kaapattua neutraaleja hollantilaisia viljalajivoja. Samanlaisia Alankomaiden kauppakomissaareiksi virallistettuja henkilöitä oli myös muissa Ruotsin valtakunnan kauppakaupungeissa.¹⁹

Festingin raportti lähettiläs C. C. Rumpfille, joka edelleen välitettiin tiedoksi Alankomaiden yleissäädyille (Staten Generaal), on yleisesti ottaen tyypillinen arkinen liite muiden diplomaattiasiakirjojen joukossa. Sen arvo Alankomaiden valtaapitäville liittyi lähinnä kaupantekoon ja erilaisista luonnonmullistuksista, kuten tulipaloista, raportoitiin herkästi silloin, kun kyseessä oli jollekin kauppiasryhmälle oleellisesta kauppasatamasta.²⁰ Alkuperäinen lähde on kirjoitettu 1600-luvun hollanniksi, ja huomionarvoista on, että kirje on alkupe- räiskielisessä asussaan. Alankomaiden diplomaattikirjeenvaihdossa ilmoitettiin poikkeuksetta, mikäli kirje oli käännetty jostain muusta kielestä: tällöin myös alkuperäiskielinen kappale liitettiin kirjeeseen mukaan. (Kuva 1.)

Mitä raportti sitten tuo esille itse Turun palosta 1681 ja miksi dokumentti on kiinnostava Turun perustamisvuotta koskevan

keskustelun näkökulmasta? Raportti kuvailee tarkasti Turun palon etenemisen sen syttymishetkestä edeten palon synnyttämiin tuhoihin. Lähdekritiikin näkökulmasta raportti on niin tarkka, että kirjoittaja on joko itse todistanut palon etenemistä, tai saanut palosta yksityiskohtaisen kuvauksen silminnäkijältä. Tämän artikkelin kannalta oleellinen on tekstin viimeinen kappale, joka suomennettuna etenee seuraavasti:

Ainoastaan Akatemia on toiminnassa ja säästynyt, kuten myös samaisen kirjasto, sekä sakasti, kuten myös noin kuudennesosa tästä koko kaupungista, joista suurin osa armeijan taloja tai sairaaloita, sekä edellä mainitut talot, jotka Jumala laupiaisuudessaan ja armollisuudessaan piti turvassa ja säästi, ja jonka ympärillä olleet talot ovat tuhoutuneet, ja tämä raskas palo on tehnyt monet valtakunnan asukkaat lyhyessä ajassa koko lailla köyhiksi ja varattomiksi. Tässä palossa on kuollut ja saanut surmansa vain yksi renki ja ulko-

paikkakuntalainen. On merkillepantavaa ja valitettavaa, että tämä kaupunki, joka on nähnyt monet suurten palojen vaarat, ja joka rajattiin ja rakennettiin ensimmäinen kerran vuonna 1310, ja jossa on ollut paloja yhdeksäntoista kertaa, ei oikeastaan koskaan ole aikaisemmin palanut tuhkaksi vieden 200 taloa kerrallaan.²¹

Viimeisessä lauseessa tuodaan esille tieto, joka on yhteneväinen muun pian käsiteltävän 1600-luvun historiantutkimuksen kanssa: perustamisajankohtana *kaupungin rajauksen ja rakentamisen* näkökulmasta pidetään 1300-luvun alkua, tässä tapauksessa vuotta 1310. Tässä sanamuodot alkuperäiskielellä “gesondeert en opgebouwt” viittaa nimenomaan hallintohistorialliseen näkökulmaan, jolloin kaupunki katsottiin olleen virallisesti olemassa ja rajattu sitä ympäröivästä maaseudusta.

Mihin Festingin esittämä vuosiluku perustuu? Voisiko se olla peräisin jostain sittemmin kadonneesta lähteestä kuten kaupunginkronikasta, joka Festingillä olisi ollut hovioikeudenauskultantina ja akateemisen tutkinnon suorittaneena “käden ulottuvilla”?

Festingin korkea status kaupungin yhteisössä tekeekin lähteestä erityisen kiinnostavan. Hän oli kaupungin oppineistoa ja kuului sen hallinnon johtavaan kerrostumaan. Näin hänellä oli pääsy myös kaikkiin kaupungin historiaa silloin valottaneisiin dokumentteihin, joita säilytettiin ainakin hovioikeuden, raadin ja mahdollisesti akatemian arkistoissa. On todennäköistä, että Festingillä on ollut käytössä myös sellaisia lähteitä, joita ei ole jälkimaailmalle jäänyt ja jotka saattoivat tuhoutua viimeistään vuoden 1827 kaupunkipalossa. Vastausta raportissa olevaan tietoon voidaan kuitenkin etsiä myös aikalaiskirjallisuudesta, muun muassa Festingin Turun akatemian opinnoissaan todennäköisesti lukemista teoksista. Sitä varten on syvennyttävä 1600-luvun oppi-

neiston teksteihin ja heidän käsitykseensä Turun perustamisesta.

TURUN PERUSTAMINEN UUDEN AJAN ALUN HISTORIANKIRJOITUKSESSA

Turkua koskevassa 1600-luvun historiankirjoituksessa on kiinnostava piirre, joka välillä unohtuu aihetta koskevasta keskustelusta kenties sen vuoksi, että niin sanotun goottilaisen historiankirjoituksen edustajia ei hyvällä syyllä pidetä luotettavimpina todistajina keskiaikaisesta menneisyydestä.²² Mutta nimenomaan sen vuoksi, että aikakauden historioitsijat halusivat johtaa oman maan ja kansan menneisyyden Raamatun kertomuksiin ja aina Nooan poikiin asti, on merkillepantavaa, että Turkua ei juuri koskaan mainita perustetun muinaisina aikoina, vaan vuoden 1300 tienoilla.

Johannes Messenius kertoo *Scondia Illustratan* kymmenennessä kirjassa, joka käsittelee Suomen, Liivinmaan ja Kuurinmaan historiaa, Turun perustamisen tapahtuneen vuonna 1300, kun Suomen piispa Magnus/Maunu (piispana 1291–1308) siirsi kuningas Birgerin (Maununpoika, hallitsi 1290–1319) tuella tuomiokirkon Röntämäestä Turkuun. Tällöin “laskettiin Turun kaupungin perustukset, mutta ensin tuomiokirkon.”²³ Ruotsin piispainkronikassaan Messenius mainitsee Turun Suomen vanhimmaksi kaupungiksi, ja ajoittaa perustamisen jälleen vuoteen 1300.²⁴ Kaikkein kiinnostavin kysymyksemme kannalta Messeniuksen tuotannossa on kuitenkin ruotsinkielinen, 1620-luvulla kirjoitettu mutta vasta 1774 ensimmäisen kerran julkaistu *Suomen riimikronikka*. Siinä Messenius yksiselitteisesti toteaa, että kuningas Birger suostui Röntämäen porvareiden pyyntöön siirtää kaupunki lähemmäs merta:

*Räntämäki sijaitsi liian kaukana merestä
 Sen takia kuningas Birger suostuu
 porvareitten pyyntöön ja antaa luvan
 siirtää kaupungin lähemmäs merta.
 Hän laski kaupungin perustuksen sinne,
 missä porvareilla oli aittansa [åbodar]
 Siksi kävi niin, että kaupunki sai
 niistä nimensä ja sitä
 kutsuttiin sen jälkeen Turuksi [Åbo]
 Kuningas antoi rakentaa lujan linnan
 asukkaitten rauhan turvaksi
 muutaman nuolenkantaman
 päähän kaupungista. Siellä oli
 aikaisemmin vain pieni linnake,
 joka kuitenkin piti venäläisten
 kanssa pahan tanssin.
 Sillä välin kahdeksantena piispana oli
 Herra Maunu, oppinut ja lempeä mies,
 joka paavi Bonifaciuksen luvalla
 siirsi istuimen ja piispantalon
 Räntämäeltä Turkuun.
 Hän rakentaa siihen kaupunkiin
 uuden kauniin tuomiokirkon
 sekä piispantalon ja vielä muuta.
 Niistä taloista on nyt vähän nähtävissä!
 Hän ei kuitenkaan rakentanut sinne
 Mustain veljien luostaria,
 sen teki toinen.²⁵*

Messenius jatkaa vielä kuvaamalla Pyhän Henrikin reliikkien siirtoa Nousiaista Turkuun ja ajoittaa tämän oikein 18.6.1300.²⁶ Erityisen kiinnostavia yksityiskohtia kuvauksessa ovat maininnat Koroisten porvareiden pyynnöstä siirtää kaupunki parempaan paikkaan – viitaten näin purjehduskelvottomaksi muuttuvaan jokeen – sekä maininta siitä, että piispa Maunu siirsi piispanistuimen paavi Bonifatiuksen luvalla. Tuoreempi piispanistuimen siirron ajoitusta käsittelevä tutkimus on hylännyt paavi Bonifatius VIII:n paaviusajan (1294–1303) Unikankareelle siirtoa ajoittavana tekijänä sen jäl-

keen, kun **Jarl Gallén** uskottavasti todisti, että **Reinhold Hausenin** vuodelle 1295 tai 1296 dateeraama Turun tuomiokirkon anekirje (REA 18) on itse asiassa paavi Bonifatius IX:n (1389–1404) myöntämä.²⁷ On kuitenkin huomattava, ettei Messenius, sen paremmin kuin alla lainattu Juusten, puhu tässä yhteydessä anekirjeestä vaan luvasta siirtää piispanistuin. Ei ole täysin mahdollista, että tässä yhteydessä viittaus on sittemmin kadonneeseen asiakirjaan tai siitä muussa yhteydessä säilyneeseen tietoon.²⁸

Kaksi 1600-luvun puolivälin kirjoittajaa, turkulaissyntyinen Tammelan kirkkoherra **Laurentius Petri Aboicus** runomuotoisessa *Suomen ajantiedossa* ja Turun Akatemian professori **Michael Wexionius** Ruotsin valtakunnan historiassaan, molemmat ajoittavat piispanistuimen siirron Unikankareelle ja Tuomiokirkon rakentamisen kuningas Birgerin hallituskauteen ja noin vuoteen 1300.²⁹ Ainakin Wexioniuksella oli käytössään käsikirjoitus tuolloin vielä julkaisemattomasta Messeniuksen *Scondiasta*,³⁰ mutta se ei ole voinut olla hänen ainoa lähteensä. Sekä Laurentius Petri että Wexionius nimitäin listaavat useita Turun paloja, Wexionius raportoi ja ajoittaa seitsemäntoista paloa vuosien 1310 ja 1624 välillä. Onkin mahdollista, että Festingin raportin arvio yhdeksästätoista palosta perustuu jollain tavalla Wexioniuksen julkaisuun, tai ne molemmat johonkin paikalliseen lähteeseen. On syytä kuitenkin huomata, että vuoden 1310 palon vuosiluku on todennäköisesti virhe. Sen yhteydessä Wexionius viittaa venäläisten hävitykseen, minkä täytyy tarkoittaa novgorodilaisten vuonna 1318 tekemää hyökkäystä Kuusistoon ja Aurajokilaaksoon, mikä oli jo 1500–1600-luvun historiankirjoittajien tuntema tapahtuma.³¹

Näiden historioitsijoiden merkitystä voi kyseenalaistaa toteamalla, että he kaikki

jollain tavalla perustavat **Paulus Juustenin Suomen Piispainkronikan** tietoihin. Tämä on totta, mutta Juustenin tiedot, jotka puolestaan perustuvat 1400-luvulle ajoitettuun ns. Palmskiöldin katkelmaan,³² ovat huomattavasti niukemmat kuin Messeniuksella, ja niissä puhutaan vain kirkon siirtämisestä Räntämäeltä nykyiselle paikalleen:

*Herra Maunu, syntyyään suomalainen, aikaisemmin Turun kanunki, kotoisin Ruskon pitäjän Märttelän kylästä, kanonisesti valittu. Hän siirsi piispanistuimen herra paavi Bonifacius VIII:n luvalla Herran vuonna 1300 Räntämäeltä paikkaan, jossa on nyt kirkko. Hän oli ensimmäinen piispa, joka haudattiin siihen.*³³

Juustenin kronikka ei siis yksistään selitä sen paremmin Messeniuksen yksityiskohdista kuvausta kuin Wexioniuksen ja Laurentius Petrin listaamia Turun paloja. Esimerkiksi piispanistuimen siirtoa tutkinut Jarl Gallén pitää tältä osin sekä piispainkronikan että Messeniuksen tietoja luotettavina. Gallén, joka tosin viittasi ainoastaan *Scondia Illustratan* niukempaan kuvaukseen, spekuloi myös mahdollisuudella, että Messeniuksella olisi ollut käytössään joku sittemmin kadonnut lähde.³⁴ Erityisesti *Riimikronikan* laajempi kuvaus viittaa tähän mahdollisuuteen.

Aloitimme viittaamalla Daniel Jusleniuksen tarpeeseen sijoittaa Turun perustaminen kaukaiseen muinaisuuteen. Tarkemmin katsoen Jusleniukselta löytyy kuitenkin kaksi ajoitusta. Ensinnäkin epämääräiseen muinaisaikaan sijoitettu perustaminen syntyy eräänlaisen kehäpäättelmän kautta: jos Suomessa oli muinaisia kuninkaita, Turkua tarvittiin heidän asuinpaikakseen. Ensimmäinen Juslenius toteaa, ettei Turun perustajaa tie-

detä, koska asiakirjoja ei ole säilynyt, mutta toteaa pian, että Turun on pakko olla ollut kuninkaan asuinpaikka, “koska muuta kaupunkia ei aluksi ollut olemassa, ja Suomea hallitsivat kuninkaat.”³⁵ Jos kuitenkin katsoo ohi Jusleniuksen villeimmän muinaishistorialla irrottelun, löytyy häneltäkin mainintoja, jotka ovat linjassa paitsi yllä mainittujen historioitsijoiden, myös Festingin kanssa. Myös Juslenius ajoittaa tuomiokirkon rakentamiseen Birgerin hallituskauteen ja vuoteen 1300.³⁶ Lisäksi hän toteaa, että Turun kaupunki on palanut 20 kertaa. Paloja koskevassa tiedossa Juslenius viittaa eksplisiittisesti Wexioniukseen ja Laurentius Petrin *Ajantietoon*.³⁷

Jusleniusta ei myöskään pidä tulkita historioitsijana, edes oman aikansa mittapuulla. *Aboa vetus et nova* on ajalleen tyypillinen akateeminen kotiseudun ylistyspuhe, retorinen taidonnäyte, jossa kaikki käännetään parhain päin ja osoitetaan omaa nokkeluutta, kärjistetään ja liioitellaan.³⁸ Kun Juslenius jätetään näillä perusteilla laskuista, näkyy varhaisimmassa Turun perustamista käsittelevässä historiankirjoituksessa yllättävän yhtenäinen kuva: Turun perustaminen liittyy piispanistuimen siirtoon Koroisista Unikankareelle vuonna 1300, se tapahtuu piispa Maunun aloitteesta, kuningas Birgerin tuella ja Bonifatius VIII:n luvalla. Vaikka ajattelisi tämän kuvan perustuvan johonkin esimoderniin lähteiden väärinymmärrykseen (kuten paavien sekoittamiseen) ei voi täysin ohittaa sitä, että 1500–1600-luvun historioitsijat, joista osa oli paikallisia ja joilla kaikilla pääsy joihinkin Suomea ja Turun hiippakuntaa koskeviin varhaisempiin lähteisiin, jakoivat käsityksen Turun perustamisesta noin vuonna 1300, ei kaukaisen muinaisuuden pakanakuninkaiden tai Nooan poikien aikana. Palojen listaaminen korostaa Turun historian kuulumista muis-

tiinmerkittyyn ja hahmotettavaan historiaan, ei myyttiseen menneisyyteen.

On ilmiselvää, että Bertil Festing oli tämän opillisen perinteen kyllästämä, ja 1600-luvun historiankirjoitus ja siihen liittyvät kronikkamaiset tiedot paloista olivat kenties itsestään selviä ulkomaille laadittavan raportin osia. Yhä kuitenkin jää epäselväksi, mihin viittaa Festingin ilmoittama perustamisvuosi 1310, sekä kaupungin ”rajaaminen ja rakentaminen”, joka ei ilmene missään muussa aikalaislähteessä lukuun ottamatta Wexioniuksen virheellisesti vuoteen 1310 sijoittamaa kaupungin ensimmäistä tulipaloa? Tulkitsiko Festing Wexioniuksen tekstiä vapaasti? Vai oliko kysymyksessä yksinkertaisesti erehdys – vuosiluvun olisi pitänyt olla 1300 – vai oliko Festingillä jokin muu sittemmin kadonnut lähde, johon hän tietonsa pohjasi. Vastauksia voidaan pohtia myös sitä taustaa vasten, mitä viime vuosien arkeologia ja historiantutkimus on tavoittanut Turun varhaisvaiheista.

ARKEOLOGINEN TODISTUSAINESTO, TUOMIOKIRKKO JA KAUPUNGIN PERUSTAMINEN

Turun kaupunkiarkeologinen tutkimus on 1980-luvulta alkaneessa systemaattisessa ja luonnontieteitä hyödyntävässä poikkitieteellisessä tutkimuksessa osoittanut varsin selvästi, että kaupunkimainen asutus rakennettiin tuomiokirkkoa ympäröiville alueille 1300-luvun alkuvuosina: vuoden 1300 tienoilla alueet olivat vielä peltoa.³⁹ Kaupunkiarkeologian tulokset osuvat yksiin aiemmin kuvatus, 1600-luvun historiankirjoituksesta hahmottuvaan käsitykseen, että kaupunki perustettiin väljemmin ilmaistuna kuningas Birgerin aikana tai, kuten useat 1600-luvun oppineista kirjoittavat, ”vuonna 1300”.

Lisäksi historiallisen lähdeaineiston perusteella on jo pitkään ollut selvää, että Turku perustettiin raatikaupunkina 1300-luvun taitteessa.⁴⁰

Löytyykö viimeaikaisesta tutkimuksesta avaimia tulkita lähemmin vuosilukua 1310 ja mahdollisesti löytää perusteita sille, että Festingin raportissaan ilmoittama vuosiluku ilmaisisi kaupungin perustamisvuoden johonkin sittemmin kadonneeseen asiakirjaan pohjautuen? Tässä tarkastelussa voidaan hyödyntää näkökulmaa, jossa tarkastellaan erityyppisten lähdeaineistojen kasautumista tiettyyn ajankohtaan. Aloittakaamme Turun tuomiokirkon rakentamisesta, vihkimisestä ja pyhän Henrikin reliikkien siirrosta.

Äskettäin **Bertil Nilsson** on tarkastellut Uppsalan kirkkoprovinssin tuomiokirkkojen vihkimiskäytäntöjä suhteessa kysymykseen Turun tuomiokirkon vihkimisvuodesta. Nilsson huomauttaa, että Juustenin *Piispankronikan* tieto piispanistuimen ja tuomiokirkon siirtämisestä vuonna 1300 on ilman perusteita samaistettu kirkon vihkimiseen. Uskottavassa analyysissään Nilsson osoittaa, että piispanistuimen siirto oli juridinen toimenpide, joka ei ollut riippuvainen kirkon vihkimisen liturgisesta toimituksesta. Vertailukohtaa ei tarvitse etsiä kaukaa: Upsalan arkkipiispanistuim siirrettiin Vanhasta Upsalasta nykyiselle paikalleen vuonna 1273 olemassa olevaan kirkkoon, uusi kirkko valmistui ja vihittiin vasta myöhemmin. Nilsson on myös taipuvainen pitämään Jarl Gallénin Koroisten kirkkoon yhdistämää paavi Nicolaus IV:n anekirjettä vuodelta 1292 mahdollisesti Unikankareen kirkkoon kohdistuvana, mutta tämä johtopäätös ei välttämättä kyseenalaista piispanistuimen siirtoa vuonna 1300. Toisaalta vertailu muihin ruotsalaisiin katedraaleihin paljastaa, että oli pikemminkin sääntö kuin poikkeus, että

kirkot vihittiin keskeneräisenä.⁴¹ Nilssonin tutkimus mahdollistaa hieman suuremman liikkumavapauden, sekä kaupungin että ensimmäisen kirkkorakennuksen ajoittamisessa, molempiin suuntiin. Piispanistuimen siirto 1300 on siis voinut tapahtua yhtä hyvin valmiiseen kirkkoon - jopa kirkkoon, joka on alun perin tarkoitettu muuhun käyttöön kuin tuomiokirkoksi - kuin vielä rakenteilla olevaan kirkkoon.

Toinen Turun tuomiokirkon varhaisvaiheisiin liittyvä melko tuore tutkimus on **Ilkka Taiton** Pyhän Henrikin liturgian laulusia koskeva tutkimus. Taitto esittää, että Pyhän Henrikin luut siirrettiin Unikan-kareelle uuteen tuomiokirkkoon aikaisintaan vuonna 1309, todennäköisesti joskus vuosien 1309–1320 välisenä aikana. Hän pohjaa tämän siihen, että lähellä Henrikin muistopäivää eli reliikkien translaatiopäivää 18.6. päivätyissä dokumenteissa ei viitata Henrikiin lainkaan ennen vuotta 1309.⁴² Nilssonin ja Taiton erilaisiin näkökulmiin pohjautuen on siis kysyttävä, siirrettiinkö piispanistuin itse asiassa keskeneräiseen tuomiokirkkoon vuonna 1300, ja itse rakennus valmistui ja vihittiin vasta myöhemmin. Tähän vihkimiseen tai sitä lähellä oleviin tapahtumiin on todennäköisesti voinut liittyä Henrikin reliikkien siirto, joka ei Taiton argumenttien perusteella tapahtunut ennen vuotta 1309. Vuoden 1310 tienoille kasautuu sattumalta myös muita kaupungin perustamiseen liittyviä, joskin yksittäisinä fragmentteina vähemmän vakuuttavia lähteitä. Yksi näistä on vanhin tunnettu Turun kaupunkiyhteisön mainitseva asiakirja ja valayhteisön sinetti.⁴³ Se kertoo valantehneen porvarisyhteisön olemassaolosta, mutta ei välttämättä yhteisön joukostaan valitsemasta raadista, joka on voitu perustaa vasta tämän jälkeen, kuitenkin viimeistään 1320-luvun alussa.⁴⁴

Vaikka useat kirjalliset lähteet sekä arkeologinen aineisto näyttävät tuottavan 1300-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle asettuvan kertymän erilaisia viitteitä kaupungin olemassaolosta sekä mahdollisesti tuolloin valmistuneesta tuomiokirkosta, Festingin esittämä vuosiluku 1310 voi olla sattumaa. Se saattaa pohjautua hänelle todennäköisesti erittäin tutun Wexioniuksen *Epitomen* virheellisen mainintaan vuonna 1310 sattuneesta palosta. On kuitenkin ajateltava myös sitä mahdollisuutta, että Festingillä hovioikeuden viranomaisena ollut käytössään jokin kaupungin varhaista historiaa kuvaava alkuperäinen lähde tai kopiokirja. Kysymys jää auki, mutta se avaa kiinnostavan uuden näkökulman Suomen alueen vanhimman kaupungin varhaisvaiheisiin, ja ennen kaikkea siihen, miten uuden ajan alun ihmiset ymmärsivät kaupunkinsa historiallisia juuria.

LOPUKSI

Paikallishistoriallisesta näkökulmasta ja paikallisen historiakulttuurin näköaloista katsoen melko pienen myöhäiskeskiaikaisen eurooppalaisen kaupungin perustamisella on suuri merkitys. Se on (nykyisen) Suomen (valtion alueen) vanhin kaupunki, minkä jo Messenius totesi riimikronikassaan.

Hollanninkielinen uusi lähde tuo uuden kiinnostavan vivahteen kaupungin perustamiseen. Ennen kaikkea tämä lähde kuitenkin kertoo siitä, että kaupungin perustamisen muistaminen, muistiin merkitty ja hahmotettava historia oli tärkeä osa kaupungin identiteettiä. 1600-luvun lopun diplomaattiasiakirjan laatija Bertil Festing koki aiheelliseksi tiivistää kaupungin historian muutamaan riviin sellaiseen asiakirjaan, jonka merkitys liittyi puhtaasti taloudellisiin asioihin.

Festingin ja muiden uuden ajan alun oppineiden hengessä on hyvä muistaa, että kaupungin historian muistaminen ja vuosiluvut ovat kauan olleet tärkeitä kaupungin identiteetin rakennusaineita. Se, muistaako Turku vuosipäiviään vuoden 1229 bullan vaiko kaupungin 1300-luvun taitteessa tapahtuneen perustamisen pohjalta, on toinen asia kuin kaupungin perustamiseen liittyvä tutkimustieto. Vuodella 1229 on jo satavuotinen juhlaperinne, joka sinällään on arvokas ja tärkeä osa Turun historiaa.

On myös sijoitettava Turun urbanisaatio laajempaan kontekstiin. Turun varhaisvaiheista erottuu monille aikakauden kaupunkien topografialle ja morfologialle tyypillinen polysentrinen kehityskulku. Erilaiset toiminnot, Koroisten piispanistuin, Unikan kareen ja Suurtorin ympärille rakentunut asutus sekä Aurajoen suulla sijainnut linna muistuttavat monin tavoin esimerkiksi Lyypekin 1100-luvun lopun kehitystä. Lyypeksissä nämä toiminnot sijaitsivat erillään, kunnes laajeneva kaupunki imaisi ne kaikki yhden rakennetun alueen sisään 1200-luvun alkupuoliskon kuluessa.⁴⁵ Turussa kehitys oli samankaltainen. Koroinen, kaupunki ja linna olivat toiminnan keskuksia koko 1300-luvun ajan ennen kuin Koroisten niemi hylättiin aivan 1300-luvun viime vuosina tai 1400-luvun alussa.⁴⁶ Kaupunki ei pienuutensa ja näiden keskusten pitkien etäisyyksien tähden koskaan kasvanut yhdeksi urbaaniksi keskittymäksi. Koroinen hylättiin ja raunioitui ja kaupungistumisen painopiste siirtyi lähemmäs jokisuuta tuomiokirkon ja linnan ympäristöihin.

Lopuksi on hyvä kysyä, mikä on kaupunki? Aurajokilaakson urbanisaation läheläukaus luotiin viimeistään 1230-luvulla,

kun piispanistuin ja tuomiokirkko siirrettiin Koroisiin. Mitään kaupunkioikeuksin vahvistettua kaupunkia ei todennäköisesti ollut ennen 1300-luvun alkua, mutta eri kaupungistumisen toimijat olivat 1200-luvun loppupuoliskon kuluessa vähitellen läsnä. Kuten **Markus Hiekkänen** on todennut, Turun perustamista on aiheellista tulkita monien eri tahojen – kruunun, piispan, porvareiden ja dominikaanien – toiminnan tuloksena. Tämän kehkeytymän lopputulos näyttää ajoittuvan 1300-luvun alkuun. Tapahtuikosen kulminaatiopiste vuonna 1310, kuten Festing raportissaan mainitsee, jäänee arvoitukseksi. Joka tapauksessa Turun perustaminen on osa keskiajan Euroopan urbanisaatiobuumin huippukautta, 1200- ja 1300-lukujen taitetta, jolloin Eurooppaan perustettiin uusia kaupunkeja enemmän kuin koskaan aiemmin tai sen jälkeen. Turun perustamisessa kuvastuu paikallisesti koko Euroopan kehityskulku, ja kun Turku juhlii vuonna 2029, tämä aspekti on syytä pitää esillä.

Panu Savolainen

Arkkitehtuurin historia ja restaurointi,
Aalto-yliopisto
panu.savolainen@aalto.fi

Henri Hannula

Historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelma
Helsingin yliopisto
henri.hannula@helsinki.fi

Reima Välimäki

Turku Institute for Advanced Studies /
Kulttuurihistoria, Turun yliopisto
reima.valimaki@utu.fi

VIITTEET

- 1 Juslenius 2005 (1700).
- 2 Salonen 2018.
- 3 Ks. asiakirjojen tulkinnasta esim. Rinne 1941: 19–20; Gallén 1978a; Gallén 1978b; Salonen 2018.
- 4 Rinne 1941: 19–20, 80–90.
- 5 Ks. esim. Gardberg 1969; vrt. Hiekkanen 2002; Hiekkanen 2003.
- 6 Esim. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-200005663000.html> (haettu 16.2.2021).
- 7 Esim. <https://www.ts.fi/lukijoilta/4836277/Lukijalta+Kuinka+vanha+on+Turku> (haettu 16.2.2021).
- 8 Esim. Hiekkanen 2003, Salminen 2008; Pihlman 2010; Seppänen 2010; Seppänen 2019.
- 9 Esim. Boerefijn 2010.
- 10 Esim. Duby 1990: 79.
- 11 Friedman 1988.
- 12 Gustafsson 2006.
- 13 Raatikaupungista ja Itämeren piirin kaupunkityypeistä ja niiden organisoinnista ks. esim. Kallioinen 2000; Pitz 2001; Isenmann 2012.
- 14 Hiekkanen 2003.
- 15 Vanhemmasta kirjallisuudesta ks. etenkin. Dahlgren 1923; Klein 1965. Uudempaa tutkimusta edustaa Tikka 2020.
- 16 Ebben 2020.
- 17 Kokoava katsaus uuden diplomatian historiasta ja sen tutkimusnäkökulmista ks. Sowerby 2016.
- 18 Toropainen 2016: 44; Kotivuori 2005a; Kotivuori 2005b; Kotivuori 2005c; Wirta 2020.
- 19 Hannula 2021.
- 20 Alankomaiden kansallisarkiston (Nationaal Archief) diplomaattikirjeenvaihto on säilynyt parhaiten Yleissäätyjen ulkopoliitikantekoon liittyvien asiakirjojen liitteissä (holl. "liassen"). Ne on lueteltu jokaisen ulkopoliittisesti tärkeän maan mukaan. Jokaisella virallistetulla diplomaatilla oli velvollisuus kirjoittaa kerran viikossa raportti toiminnastaan Haagiin. Kokoelmien luettelot sekä osa kokoelmasta ovat digitoituna osoitteessa <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken>. Arkistoyksikön luettelot löytyvät hakutermillä "Staten Generaal" 1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796.
- 21 Nationaal Archief, Den Haag, Staten-Generaal, nummer toegang 1.01.02, inventarisnummer 7182. "Extract eener Missive geschreven uyt Abo in Finlandt van den 4/14 Juny 1681. -- D'Academie alleen is behouden en geconserveert geworden, nevens derselver Biblioteek, entgeen in de Suristeyen en gewulfsels bewaert wiert, als oock ontrent een seste part van dese geheele Stadt, daeronder meest alle d'arme en siecke huysen, en vyf voornaeme wooningen, door Godes gnaedige barmhertigheyt behouden en bewaert syn gebleuen, daer dandere rontom leggende huysen verbrand sijn geworden, desen hevigen brand heeft verscheyde Rycke luyden in korten tyt geheel arm en geruimeert gemaect. In dit vuur syn maer een knecht neuens een Buyter omgecomen en gesmoort. Dit is aenmerckenswaardish en te beklaegen, dat dese Stadt nu al soo veele groote gevaeren van Brandt onderworpen geweest is, naerdemael sint A. 1310, wanneer eerst gesondeert en opgebouwt wiert, tot negenthien verscheyde maelen afgebrant is, echter noyt over de 200 huysen jedermael in dasche geleyt synde geworden."
- 22 Goottilaisteoria viittaa Ruotsissa keskiajan lopussa syntyneeseen ja vielä 1600-luvulla vallinneeseen käsitykseen gööttien ja antiikin goottien yhteisestä alkuperästä. Tämä mahdollisti Ruotsin historian ulottamisen Nooan pojanpoikaan Magogiin. Ks. Päiviö Tommila 1989: 23–26.
- 23 Messenius 1703: "MCCC/1300. Magnus Finlandiae praesul, ope Birgeri Regis, cum cethedra migrat Rendamechio Abogiam. Quo exuviae S. Henrici deinceps, XVIII. Junii à Nousio, sollenniter fuerunt translatae, & argenteo impositae decenter loculo. Urbis fundamenta jaciuntur Abogensis; Sed Ecclesiae prius cathedralis."
- 24 Messenius 1685: 144: "Verum primaria omnium censetur Abogia, in quā Cathedralis floret Ecclesia, illic anno MCCC. convenienti dignitatis splendore atqve sumptu fundata."
- 25 Messenius 2004: 64–65 (suom.), 198–199 (alkup. ruots.).
- 26 Messenius 2004: 66.

- 27 Gallén 1978a; Gallén 1978b: 291–292; Salonen 2018: 299–301.
- 28 Keskiajan osalta Messeniuksella näyttää olleen muualta tuntemattomia tietoja. Valitettavasti hän ei esittelle lähteitään, ks. Tommila 1989: 26.
- 29 ks. Wexionius 1650: VII cap. 6; Laurentius Petri Aboicus 1684.
9. “*Maunus sitten sijryi sian 1281.
Cuta caicki kijtit ijan,
Ruscol syndyn Pispa Suomeen, Birgerus
Cosca wihdyi wierax Tuoneen,
Unicangarell cannettin.
Turcun ensimmäis haudattin,*”
- 30 Tommila 1989: 24.
- 31 Ks. esim. Juusten 1988: 42; Messenius 2004: 69. Tieto löytyy jo Palmsköldin katkelmasta, ks. *Finlands medeltidsurkunder* (FMU) 282. Novgorodilaisten vuoden 1318 retkestä ks. erit. Gallén 1968: 151. Novgorodin kronikan maininta käännettynä, ks. FMU 286. Viittauksia venäläisten sotaretkeen lisäksi asiakirjoissa *Registrum ecclesiae Aboensis* (REA) 64; REA 65; FMU 357; FMU 637. Kaikkia asiakirjoja käytetty *Diplomatarium Fennicum* -tietokannan kautta.
- 32 Schmidt 1942: 92, 94; Nilsson 2017: 663.
- 33 Juusten 1988: 42.
- 34 Gallén 1978a: 322–323.
- 35 Juslenius 2005: 52. Suomen muinaiset kuninkaatsivat ovat 1600-luvun historiankirjoituksessa syntynyt ja edelleen pseudo-historioina elävä kertomus muinaisista pakanallisista kuninkaista, joiden historia sittemmin olisi unohdettu tai salattu. Daniel Jusleniuksen panos tähän teoriaan oli esittää ajatus, että ruotsalaiset ovat piilottaneet Suomen kunniakkaan muinaishistorian, ks. Koskinen 2015: 61–79, 119–136, 195–199; Aalto ja Hihnala 2017.
- 36 Juslenius 2005: 62.
- 37 Juslenius 2005: 70.
- 38 Koskinen 2015: 77–79; Pekkanen ja Seppälä-Pekkanen 2005: vi–xiii (ix).
- 39 Pihlman 2010; Seppänen 2010, Seppänen 2019.
- 40 Valantehneen kaupunkiyhteisön olemassaolo ja sinetti 1309, ks. FMU II 259; *Finlands Medeltidssigill* 291; kaupungin sinetti ja raadin olemassaolo 1323 ja 1324 ks. REA 33, 36.
- 41 Nilsson 2017: 662–692 (erit. 683–692); vrt. Gallén 1978a; Gallén 1978b.
- 42 Taitto 1998.
- 43 FMU 259; *Finlands Medeltidssigill* 291; Ks. myös Männikkö 1971.
- 44 Ks. erit. Kallioinen 2000: 45. Kallioinen listaa varhaisimmat maininnat Turusta ja sen porvareista.
- 45 Ks. esim. Gläser 2016.
- 46 Autioitumisen ajankohdasta ks. erit. Rättiläinen 2018: 109.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Nationaal Archief, Den Haag.

Aikalaiskirjallisuus

Juslenius, Daniel 2005 (1700). *Aboa vetus et nova: vanha ja uusi Turku*. Outi Kaltio (toim.), Tuomo Pekkanen ja Virpi Seppälä-Pekkanen (käänt.), Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1043, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Juusten, Paavali 1988. *Suomen piispainkronikka*. Simo Heininen (käänt.), Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 476, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Messenius, Johannes 1703. *Scondia Illustrata, tomus X, seu Chronologia de rebus Venedarum borealium, ad Scondiam jure pertinentium, scilicet Finnorum, Livonum, et Curlandorum, ab ipso ferme orbis diluvio, ad annum Christi M D C XXVIII gestis*. Typis Olavi Enaei 1703, Stockholmiae.

Messenius, Johannes 1685. *Chronicon episcoporum per Sveciam, Gothiam et Finlandiam, sive Compendium historiae ecclesiasticae Svecanae, juxta exemplar Holmiense, recusum Lipsiae*. Sumtu Joh. Casp. Meyeri bibliop. Lips. 1685, Lipsiae.

Messenius, Johannes 2004. *Suomen riimikronikka*. Harry Lönnroth ja Martti Linna (käänt. ja toim.), Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 913. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Laurentius Petri Aboicus 1684. *Synopsis, chronologiae Finnonicae, rhythmica eli ajan tieto; Suomen-*

maan menoist ja vscost; erinomaisest Suomen pispojst cungin kuningan ajall; lyhykäisijn rijmein coottu. Johan Winter 1684, Aboae/Turku.

Wexionius, Michael 1650. *Epitome Descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae, Et Subjectarum Provinciarum. Accuratiùs quàm unquam antehàc editae*. Apud Petrum Wald, Acad. typog, 1650, Aboae.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Sirpa ja Hihnala, Harri 2017. "Saagat tuntevat Suomen kuninkaat" – pseudohistoriallises-ta kirjoittelusta Suomen muinaisuudesta". *J@rgonia* 15, nro. 29, 1–30.

Boerefijn, Wim 2010. *The Foundation, Planning and Building of New Towns in the 13th and 14th Centuries in Europe. An architectural-historical Research into Urban Form and its Creation*. PhD thesis, University of Amsterdam, Amsterdam.

Dahlgren, Erik Wilhelm 1923. *Louis de Geer 1587–1652. Hans lif och verk*. Almqvist & Wiksell, Uppsala.

Duby, George 1990. *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*. Columbia, 1990.

Ebben, Maurits 2020. "Your High and Mighty Lordships' Most Humble Servants: Dutch Consuls and the States General's Diplomacy in Spain, 1648–1661". In *Beyond Ambassadors*. Brill, Leiden, 89–116.

Friedman, David 1988. *Florentine New Towns. Urban Design in the late Middle Ages*. Architectural History Foundattion, New York/Cambridge (Massachusetts)/London.

Gallén, Jarl 1968. "Åbo förstörelse 1198". Teoksessa Kaj Mikander (toim.). *Kring korstågen till Finland. Ett urval uppsatser tillägnat Jarl Gallén på hans sextioårsdag den 23 maj 1968*. Julkaistu alun perin Historisk Tidskrift för Finlandissa (1954). Tilgmanns tryckeri, Helsingfors, 147–153.

Gallén, Jarl 1978a. "När blev Åbo biskopssäte?". *Historisk Tidskrift för Finland* 3/63, 312–324.

Gallén, Jarl 1978b. "Studier i Åbo domkyrkans Svartbok". *Historisk Tidskrift för Finland* 3/63, 286–311.

Gardberg, Carl Jacob 1969. "Turun keskiaikainen asemakaava". *Turun kaupungin historiallisen museon vuosijulkaisu* 32–33/1968–1969. Turun kaupungin historiallinen museo, Turku, 5–52.

Gläser, Manfred 2016. "Die mittelalterliche Stadt Lübeck: Ihre Wurzeln, ihre Gründung und ihre Entwicklung", in Gläser, Manfred 2016 (hrsg.). *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum X: Vorbesiedlung, Gründung und Entwicklung*. Lübeck, 211–230.

Gustafsson, Sofia 2006. *Svenska städer i medeltidens Europa – En komparativ studie av stadsorganisation och politisk kultur*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History 86. Stockholms Universitet, Stockholm.

Hannula Henri 2021. "Commercial Diplomacy from Below: Dutch Baltic Merchants as an Economic Interest Group in Dutch-Swedish relations 1675–1688". *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 2/40, 39–55.

Hiekkanen, Markus 2002. "Die Gründung der Stadt Turku". *Civitas et castrum ad Mare Balticum, Baltijas arheoloģijas un vēstures problēmas dzelzs laikmetā un viduslaikop. Rakstu krājums – veltījums LZA īstenajam loceklim prof. Dr. habil. hist. Andrim Caunem 65 gadu dzīves jubilejā*. Latvijas vēstures institūta apgādp, Riga 2002, 156–177.

Hiekkanen, Markus 2003. "Turun kaupungin perustaminen. Tulkintayritys uusien arkeologisten tutkimusten perusteella". Teoksessa Seppänen, Liisa (toim.), *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku, 42–52.

Isenmann, Eberhard 2012. *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250–1500*. Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar.

Kallioinen, Mika 2000. *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. Biblioteca historica, 59. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Klein, Peter Wolfgang 1965. *De Trippen in de 17e eeuw: een studie over het ondernemersgedrag op de Hollandse stapelmarkt*. Assen, Van Gorcum, 395–417.

Koskinen, Inkeri 2015. *Villi Suomen historia: Välimeren Väinämöisestä Äijäkupittaan pyramideihin*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Kotivuori, Yrjö 2005. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Bertil Festing*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=2677> (haettu 17.2.2021).

- Kotivuori, Yrjö 2005. Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: *Johan Festing*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3186> (haettu 17.2.2021).
- Kotivuori, Yrjö 2005. Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: *Joakim Festing*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3186> (haettu 17.2.2021).
- Männikkö, Kyllikki 1971. *Yleiseurooppalaisten tyyliuuntien heijastuminen Suomen keskiaikaisissa sineteissä*. Pro gradu -tutkielma, Suomen historia, Turun yliopisto, Turku.
- Nilsson, Bertil 2017. "Några anteckningar till frågan om Åbo domkyrkas invigning", *Historisk Tidskrift för Finland* 4/102, 662–692.
- Pekkanen, Tuomo ja Seppälä-Pekkanen, Virpi 2005. "Johdanto", Teoksessa Outi Kaltio (toim.), Tuomo Pekkanen ja Virpi Seppälä-Pekkanen (käänt.). *Aboa vetus et nova: vanha ja uusi Turku*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1043, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Pihlman, Aki 2010. Turun kaupungin muodostuminen ja kaupunkiasutuksen laajeneminen 1300-luvulla. *Varhainen Turku. Raportteja* 22. Turun museokeskus, Turku, 9–29.
- Pitz, Ernst 2001. *Bürgerreinigung und Städteinigung. Studien zur Verfassungsgeschichte der Hansestädte und der deutschen Hanse. Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, Neue Folge* 52. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien.
- Ratilainen, Tanja 2018. "Rakennukset ja rakenteet?" Teoksessa Harjula, Janne et al. (toim.), *Koroinen: suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun Historiallinen Arkisto 71. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku, 85–126.
- Rinne, Juhani 1941. *Turun tuomiokirkko keskiaikana*. Turun tuomiokirkon isännistö, Turku.
- Salminen, Tapio 2009. "Suomen "pienet" kaupungit keskiajalla? – Keskiajan kaupunkien tutkimuksesta Suomessa sekä Ulvilan ja Rauman keskiajan erityispiirteistä ja mahdollisuuksista". Teoksessa Jorma Ahvenainen (toim.), *Satakunta XXVIII Kotiseutututkimuksia. Kauppa ja kaupungit Satakunnassa*. Satakunnan Historiallinen Seura, 27–28.
- Salonen, Kirsi 2018. "Piispanistuimen siirto Unikankareelle". Teoksessa Harjula, Janne et al. (toim.), *Koroinen: suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun Historiallinen Arkisto 71. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku, 299–301.
- Schmidt, Wolfgang 1942. *Paul Juusten och Finlands gamla biskopskrönika*, Märkesmän och hävdaminne 1. Bro, Åbo.
- Seppänen, Liisa 2010. *Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa*. Erityistarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto. Väitöskirja, arkeologia, Turun yliopisto, Turku.
- Seppänen, Liisa 2019. "Turun kaupungin perustaminen." Teoksessa Mustonen, Riikka & Ratilainen, Tanja (toim.), *Pitkin poikin Aurajokea. Arkeologisia tutkimuksia*. Turun museokeskuksen raportteja 23, Turun museokeskus, Turku.
- Sowerby, Tracey A. 2016. Early Modern Diplomatic History. *History Compass* 14, 441–456.
- Taitto, Ilkka 1998 (toim.). *Missa et Officium Sancti Henrici*. Suomen suojelupyhimyksen, Pyhän Henrikin, liturgian keskeiset lauluosat. Sulasol, Helsinki.
- Tikka, Katja 2020. *Laivojen tuomaa lakia: Ruotsin ensimmäiset kauppakomppaniat 1600-luvulla*. Väitöskirja, Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Tommila, Päiviö 1989. *Suomen historiankirjotus: tutkimuksen historia*. Werner Söderström, Porvoo.
- Toropainen, Veli Pekka 2016. *Päättäväiset porvarskat: Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Väitöskirja, Suomen historia, Turun yliopisto, Turku.
- Wirta, Kaarle 2020. "Tar ruling the waves. Seventeenth-century Dutch trade connections with Finland." *Tijdschrift voor zeegechiedenis* 2/39, 42–58.

MUINAISKAUPUNGIN JÄLJILLÄ

KOROISTEN TILAN POHJOISPELLON MAATUTKAUS

JOHDANTO

Koroinen on Aurajokivarren vanha kylä entisessä Maarian pitäjässä, nykyisen Turun alueella, n. 2 km Turun tuomiokirkosta ylävirtaan päin. Koroisissa on todennäköisesti sijainnut myöhäisrautakaudella kauppapaikka. Aurajoen ja Vähäjoen risteyksessä sijainnut Koroistenniemi koki 1200-luvulla lyhyen loistokautensa Suomen kirkon ensimmäisenä hallinnollisena keskuksena ennen Turun kaupungin syntyä vuoden 1300 paikkeilla.¹

Koroisten niemessä on ollut piispankirkko sekä oletettavasti linnoitettu piispan asuintalo. Niemi oli varustettu puolustusta varten linnoitustornilla, vallilla, paaluvarustuksella ja vallihaudalla.² Heti puolustusvallin ja vallihaudan itäpuolella sijaitsi piispan omistuksessa oleva Koroisten tila, missä tuotettiin hyödykkeitä piispanpöytään.³ Piispankirkon siirryttyä Koroisista Turkuun myös kaupankäynti hiljeni ja Koroisten merkitys sosiaalisena tapahtumien solmu-kohtana hiipui. Kansan muistissa Koroinen jäi elämään muinaiskaupunkina ja tuota muistoa ovat tuoneet esiin eräät tutkijatkin.⁴ Kirjallisia lähteitä Koroisten varhaisvaiheista on hyvin niukasti ja keskeisin tieto Koroisten historiasta muodostuu arkeologisen tutkimuksen kautta.

Koroisten säilynyt maaseutusaareke on nykyään tärkeä ja suojeltava osa laajenevassa Turun kaupungissa. Koroisten tilan ympäristö on turkulaisille merkittävä vapaa-ajan- ja virkistysalue. Keskeisen sijaintinsa takia Koroisten alue on tosin jatkuvan muutospaineen alla.⁵ Koroisten tilalla toimiva Elävän kulttuurin Koroinen ry (EKKy)⁶ vuokrasi vuonna 2017 Turun kaupungilta Koroisten tilan pohjoispuoleisen pellon, jota kutsun tässä kirjoituksessa Pohjoispelloksi. Pohjoispelto oli ollut 1980-luvulta lähtien perusviljelykäytössä ja sitä viljeltiin tavalliseen tapaan keinolannoitteita ja kasvinsuojeluaineita käyttäen. Koroisten tilalla toimii Suomen ensimmäisen LAND (*Learning - Activity - Network - Demonstration*)-keskus. LAND-verkosto on kansainvälinen permakulttuuristen malli- ja opetustilojen kokonaisuus, joka tarjoaa mahdollisuuden päästä oppimaan ja kokemaan permakulttuuria käytännössä. Luonnonmukaista permakulttuurista viljelykäytäntöä noudattava EKKy halusi palauttaa Pohjoispellon luonnonmukaiseksi lopettamalla keinolannoitteiden ja kasvinsuojeluaineiden käytön sekä viljelemällä alueella kasveja (mm. pellava ja kuituhamppu), joiden ajatellaan imevän maasta haitallisia aineita, jotka poistuvat pellosta sadonkorjuun yhteydessä. Typensidontaan voidaan käyttää hernekasveja, kuten esim.

härkäpapua.⁷ Permakulttuurijatukseen liittyy olennaisesti huolenpito maasta, metsästä, vedestä, ilmasta ja elollisista olennoista. Tämän toteuttamiseen tarvitaan kokonaisvaltaista tutkimustietoa ja siksi Koroisten tilan Pohjoispeltoa haluttiin lähteä tutkimaan monitieteisesti. Tässä yhteydessä eräänä mahdollisuutena oli herännyt ajatus maatutkauksesta, jolla päästäisiin konkreettisesti “näkemään” pellon pinnan alle.

Elävän kulttuurin Koroinen ry tilasi kirjoittajalta Koroisten tilan Pohjoispellon maatutkauksen talvella 2019. Maatutkauksen tarkoituksena oli selvittää, onko pellon maaperän pintakerroksissa havaittavissa viiheitä mahdollisista arkeologisista tai asutushistoriallisista jäänteistä. Samoin maatutkaprofiileissa saatettaisiin havaita suurempia maahan haudattuja esineitä, joita on pellon kulmassa sijainneen kaatopaikan käyttöaikaan ollut siellä runsaasti. Maatutkaus Koroisten tilan Pohjoispellolla tehtiin 13.5.–21.5.2019. Paikan sijaitessa vilkkaasti kuljetun ulkoilureitin varrella, tutkimus herätti huomiota myös lehdistössä.⁸ Käyn tässä artikkelissa läpi lyhyesti Koroisten tilan historiaa ja aiempia tutkimuksia sekä esitelen tilalla sijainneet tiedetyt rakennukset ja rakennelmat. Esittelen maatutkausta tutkimuksena ja lopuksi tutkaprofiilien avulla tehtyä maaperän viipalemallia eli amplituditasokarttoja sekä niistä saatuja tuloksia.

KOROISTEN TILAN HISTORIAA

Koroisten tilan ja niemen maa-alue, joka sijaitsee noin 9–15 m nykyisen merenpinnan yläpuolella, paljastui lopullisesti veden alta maankohoamisen myötä juuri ennen ajanlaskun vaihdetta.⁹ Alue oli sen jälkeen todennäköisesti vielä ainakin joitain satoja vuosia märkää, asumiskelvotonta vesijättö-

maata. Varhais- ja keskiautakaudelle (500 eaa. – 800 jaa.) ajoitetut esinelöydöt (neulan spiraalinuppi, paimensauvaneula ja tuluskivi) Koroistenniemieltä ovat todennäköisesti alueen varhaisten kulkijoiden hukkaamia tai maan mukana tuotuja.¹⁰ Varhaisimmat merkit pysyvämmästä ihmistoiminnasta ovat myöhäisrautakaudelta, jolloin maa oli kuivunut jo riittävästi asutusta ja viljelyä varten. Koroistenniemen vallin sisäpuolisen alueen löytöaineistosta sijoittuu viikinkiajalle (800–1050 jaa.) useita esineitä ja rahoja sekä rantarakennuksen jäänteet, joiden laudasta on AMS-radiohiiliajoitus 890–1030 calAD (95,4%). Myös ristiretkiaika (1050–1200 jaa.) on niemen löytöesineistössä edustettuna: kölniläinen penninki, amulettirenkaat, värilliset lasihelmet ja pronssiesineiden katkelmat.¹¹ Koroistenniemen kirkollisen alueen suojaksi kaivetun vallihaudan ulkopuolella oleva Koroisten tilan alue on keramiikkalöytöjen perusteella ollut asutuskäytössä myöhäiseltä rautakaudelta keskiajalle ja uudelle ajalle asti.¹² Historiallisella ajalla Koroisten tilan asutus jatkui katkeamattomana nykypäivään saakka.¹³ Koroisten tilan asutushistoria ulottuu näin noin 1200 vuoden aikajaksolle.

Aurajokilaakson alajuoksun kylät ovat syntyneet jo rautakaudella, josta asutus jatkui katkeamatta keskiaikaan. Aurajoki oli jokisuulta Halistenkoskeen saakka rajana joen pohjoispuolisen Räntämäen l. Maarian sekä eteläpuolisen Nummen l. Kaarinan pitäjille. Koroinen oli Räntämäen Paattistenjoki- l. Vähäjokivarren eteläisin tila, ja Koroistenniemellä on ajateltu olevan rautakautinen kauppapaikka suojaisessa sisämaan jokisatamassa Aurajoen ja Vähäjoen risteyksessä.¹⁴

Ennen Turun kaupungin perustamista Koroistenniemestä tuli vuoden 1229 jälkeen piispanistuimen paikka ja maam-

me kirkollinen keskus. Koroistenniemen lyhyen kirkollisen käyttövaiheen jälkeen piispanistuin siirrettiin Turkuun 1200- ja 1300-luvun vaihteessa. Sen jälkeen Koroistenniemen rakennuskanta hiljalleen rapistui, osin tuhoutui paloissa ja lopulta poistui käytöstä 1400-luvun alkuvuosikymmeninä. Niemen käytön hylkääminen johtui nähtävästi suurista rantatöyräiden romahduksista, jotka ovat hyvin tyypillisiä Lounais-Suomen savikkojen jokivarsilla.¹⁵ Tietoisuus rantatörmien epävakaudesta esti myös myöhemmän rakentamisen ja Koroistenniemen tärkein käyttökausi jäi noin 600 vuoden mittaiseksi.¹⁶

Koroisten tila oli piispan omistuksessa ja siellä lienee sijainnut jonkinlainen kivistä ja tiilestä rakennettu asuintalo ja mahdollisesti puolustustorni. Oliko piispantalo käytössä yhtä aikaa niemen aktiivisen käyttövaiheen aikana vai rakennettiin se vasta sen jälkeen, on eroavia näkemyksiä.¹⁷ Turun kaupungin perustamisen ja piispanistuimen Turkuun siirron jälkeen piispa Hemmingus lahjoitti piispanpöydälle Nummen pitäjän Kairisten alueelta hankkimansa tilan vuonna 1346 ja viimeistään Koroisten piispankartanon 1429 tulipalon jälkeen tontille rakennettiin uusi piispantalo.¹⁸ Koroistenniemen vallin ulkopuolinen Koroisten tila säilytti kuitenkin asemansa piispankartanona reformaatioajalle vuoteen 1559, jolloin tilan omistus siirtyi kruunulle.¹⁹ Kairisten tilan, Pispalan I. Piispanpellon (*Biskopsåker*), omistus siirtyi niin ikään kruunulle 1559.²⁰ Piispojen oleskelusta Koroisilla on todisteita vielä 1400-luvun lopusta. Piispa Konrd Bitz päiväsi Koroisissa kaksi kirjetään vuonna 1486 ja piispa Maunu Särki-lahti 1496.²¹ Keskiajan jälkeen varhaisin merkintä Koroisten rakennusten raunioista on ruotsalaisen **Petrus Magnus Gylleniuksen** matkapäiväkirjassa vuodelta 1653 oleva

maininta muureista ja raunioista. **C. J. Garbberg** osoitti, että Gylleniuksen mainitsemat "*murar och rudera*" sijaitsivat Koroisten tilan pihapiirissä, eikä niemellä.²²

Kirkkoreduktion jälkeen Koroisten tila toimi kruunun säteritilana, lampuotitalona, jonka tuotto annettiin piispan käyttöön lukuun ottamatta lyhyttä jaksoa 1567–1587.²³ Koroisten tilalla asui vuokraviljelijä, joka maksoi vuokransa tuomiokapitulille. Viimeisin vuokraviljelijäsuku Koroisten tilalla oli Laineen suku, joka aloitti lampuotina vuonna 1834 ja toimi tilalla yli 170 vuoden ajan vuoteen 2007 saakka, jolloin muutti pois Koroisista ja tila vapautui kaupungin käyttöön. Niemen kaivausten jälkeen Koroisten maista erotettiin 1905 Kruunun muinaistieteellinen alue, joka oli hieman suppeampi kuin nykyinen Koroistenniemen muinaismuistoalue (mjr: 853010001).²⁴ Koroinen oli kirkon omistuksessa vuoteen 1932 saakka, jolloin tila siirtyi valtiolle.²⁵ Lopulta Koroisten tila siirtyi vuonna 1985 Turun kaupungin omistukseen, jolla se on edelleen. Vuosina 2007–2012 Koroisissa toimi Turun Ammattikorkeakoulu ja vuoden 2013 jälkeen Elävän kulttuurin Koroinen ry. Koroisten tila lähialueineen muodostaa laaja-alaisen ja monipuolisen muinaisjäännösalueen ja se on merkitty muinaisjäännösrekisteriin vuonna 2002 (mjr: 853010007).²⁶

Koroistenniemen kirkollisen keskuksen ulkopuolella, Koroisten tilan alueella, on uskottu olevan muinaiskaupungin, vaikka sellaisesta ei ole löydetty jäänteitä.²⁷ Turkulaispatriootti **Daniel Juslenius** kertoo teoksessaan *Aboa vetus et nova* 1700, että "*antiquum urbi*" sijaitsi 1000 askelta ylempänä Aurajoen varrella.²⁸ Vielä vuonna 2003 **Pentti Koivunen** kirjoittaa rohkeasti, että "Vallihaudan itäpuolella oli asutustihentymä, jonka nimi saattoi hyvinkin olla Turku."²⁹

Koroisten tieteellinen tutkimushistoria alkoi 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä ja tutkimus painottui lähinnä Koroistenniemen kirkollisesta toiminnasta jääneiden rakennusjäännösten ympärille. Koroistenniemen vallihaudan itäpuoleisen Koroisten tilan tiedettiin olleen piispantila. Koroisissa oli jo aiemmin arveltu olevan muinaiskaupungin, piispankartanon tai luostarin.

Valtionarkeologi **Johan Reinhold Aspelin** piti Suomen muinaismuistoyhdistyksen kokouksessa 1897 esitelmän ”Koroisten Turku Röntämaellä.”³⁰ Aspelin kokosi esitelmäänsä Koroisista kaiken siihenastisen tiedon jonkinlaisena esitutkimuksena Koroistenniemelle suunnitelluille kaivauksille. **Hjalmar Appelgren** aloitti Koroistenniemen kaivaukset ja työskenteli siellä 1898–99. **Juhani Rinne** jatkoi kaivauksia Appelgrenin jälkeen vielä vuosina 1900–1902. Koroisten kaivauksista ei koskaan julkaistu raporttia ja kaivausaineisto joutui varastoinnissa hajalleen eri paikkoihin.³¹

Koroisten tilan puutarhasta löydettiin 1924 hopeakoristeinen 1000-luvun miekan kahva ja myöhemmin rautainen putkellinen keihäänkärki.³² **Aulis Oja** kirjoittaa Maarian historiassa 1944 Koroisten ”piispankaupungista” ja kertoo, että piispantilan alueen salaojituksissa ja muissa kaivuutöissä on tullut vastaan kivi- ja tiilirakenteita ilman että kukaan niitä olisi tutkinut. Ojan mukaan Aurajoen pohjoisrinteessä niemen vallihaudasta Laurenin talon ohi ”on kauttaaltaan täynnä rakennuksenperustoja ja tiilikiven palasia.”³³

Koroisten tilan inventoinnissa 1961 löydettiin vanhan puimalan luota hiekanoton yhteydessä rautakautinen kalmisto, joka oli pahoin tuhoutunut. Talteen saadussa esineistössä oli palanutta luota, saviastianpalo-

ja ja pronssiesineen katkelma. Kalmisto on ollut käytössä ainakin 1000-luvulla.³⁴

Toistaiseksi tärkeimmät Koroisten tilan alueella tehdyt arkeologiset tutkimukset suoritti Pentti Koivunen 1970-luvulla. Koivunen teki Koroisten tilalla vuonna 1974 noin kolmen hehtaarin alueelle 32 kpl 2 x 2 m -kokoista koekuoppaa ja valvoi johtokavannon tekoa. Inventoinnissa alueelta löydettiin myöhäisrautakautista ja keskiaikaista esineistöä sekä rakenteita. Tilan päärakennusten kaakkoispuolelta, ns. Laurilanpellolta paljastui metallikäsityöalue.³⁵

Pentti Koivunen julkaisi Koroisten 1898–1902 rahalöydöistä artikkelin Turun kaupungin historiallisen museon julkaisussa 1976.³⁶ Koivusella oli myös aikomus tehdä Koroisista väitöstutkimus, mikä ei koskaan toteutunut. Hänen ansionaan voidaan kuitenkin nähdä Appelgrenin ja Rinteen kaivaustutkimusten hajalle joutuneiden aineistojen jäljittäminen ja kokoaminen.³⁷

Vuonna 1977 Koivunen avasi Koroisten tilalle vielä kolme koekaivantoa. Heti luonnonkivisen maakellarin eteläpuolelta löytyi keskiaikaisen, mahdollisesti kooltaan noin 15 x 20 m kokoisen muuratun rakennuksen lounaisnurkka. Saunan länsipuolelta perunapellosta paljastui varhaiskeskiaikaisen rakennuksen ja siihen liittyneen kiuaskiveyksen jäännöksiä ilman selviä säilyneitä rakenteita. Puimalan viereiseltä kalmistoalueelta löytyi myöhäisrautakautisen ruumishautojen jäännöksiä. Tilan itäreunan kuusiaidan idänpuoleiselta pellolta tehtiin rautakautisia asuinpaikkalöytöjä ja viime vuosina samalta pellolta on löydetty metallinetsimillä useita rautakautisia ja keskiaikaisia esineitä. Vuoden 1977 kaivauksista ei valitettavasti ole kaivauskertomusta ja tiedot sen tuloksista perustuvat Koivusen lyhyeen tutkimuskuvaukseen artikkelissa Koroisten tutkimushistoriasta. Koivusen mukaan

Koroisten tilan alueella on ollut myöhäisrautakautista ja varhaiskeskiaikaista asutusta sekä ihmistoimintaa.³⁸

Kari Uotila tutki Koroisten tilan luonnonkivistä holvatus kellarin 1987 ja totesi sen vanhimman osan olevan mahdollisesti 1600-lukua aikaisemmin rakennetun.³⁹ Koroisten Pohjoispellosta osa kuului **Aino Nissinahon** Vähäjokilaakson pintapoiminta- ja fosfaattikartoitusalueeseen 1988. Koroisten tilan päärakennuksen länsipuolelta pohjoiseen muuntoasemalle saakka Vähäjoen ja Catilluksentien väliin jäävältä alueelta inventoitiin 76 paikkaa 20 x 20 m ruudukon kulumista. Tutkimuksessa ei löydetty kulttuurimaannosta tai mitään muinaisjäännöksiin viittaavaa.⁴⁰ Viime vuosikymmeninä Koroisten tilalla tehtyjen kunnallisteknisten töiden yhteydessä on suoritettu arkeologista valvontaa. **Heljä Brusila** valvoi Koroisten tilalla vesijohto- ja viemäriinjan kaivauksia vuonna 2005⁴¹ sekä Vähäjoen siltatyömaan perustamiskaivauksia 2006,⁴² mutta niistä ei löytynyt mitään arkeologisesti merkittävää. **Tanja Ratilainen** valvoi Koroisten tilan päärakennuksen seinän viereisen viemärikaivauksen 2017. Kaivannossa oli ylimpänä savensekaista multaa 40–50 cm paksuudelta ja sen alla puhdasta savea. Kaivannossa ei ollut merkkejä kulttuurimaasta.

Koroisten tilan pintamaiden löydöttömyyttä tarkasteltaessa on huomattava, että vuosisataisessa maatalouskäytössä Koroisten tilan pintamaa-alue on todennäköisesti suurimmalta osin sekoittunut ja kaikki viljelyä haitanneet kivet ja rakennusjäännökset on poistettu pelloilta. Alueelle on myös tehty suuria kaivantoja ja painannealueita on täytetty. Koivusen ja Nissinahon koe-kuopitusten perusteella peltomaaperässä on ylimpänä noin 30 cm kyntökerros ja sen jälkeen keskimäärin noin 50–60 cm syvyyteen ulottuva sekoittunut ja resentejä artefakteja

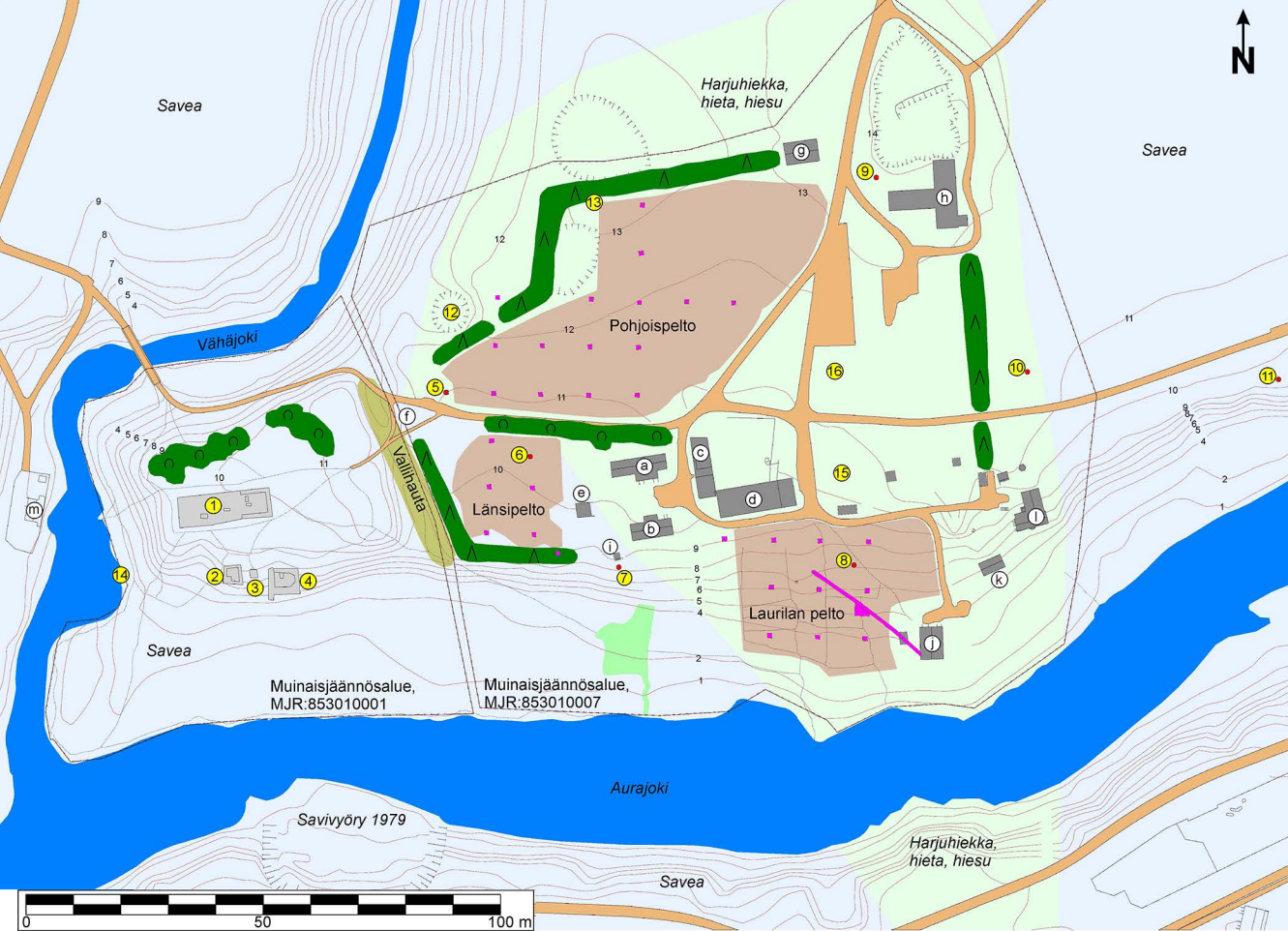
sisältävä kerros, jonka alapuolella on vasta koskematon pohjamaa. Tilan aluetta on tutkittu vasta pintapuolisesti. Kaikista tutkimuksista huolimatta mitään varsinaisia laajemman asutuksen, saati kaupungin jäänteitä, ei ole havaittu.

Appelgrenin ja Rinteen löytämä Koroisten niemen kaivausaineisto odotti lopulta analysointia ja koostavaa raportointia yli sata vuotta, ennen kuin Turun yliopiston arkeologian oppiaineen hanke *”Keskiajan sarastaessa – Turun Koroisten 1200-luvun piispanistuin ja kristillinen kulttuuri Suomessa”* käynnistyi 2012. Hanke valmistui 2018 ja siinä muodostetaan yhteenveto heikosti dokumentoiduista Appelgrenin ja Rinteen kaivauksista sekä esitetään Koroisten olleen Suomen kirkon ensimmäinen hallinnollinen keskus.⁴³

POHJOISPELLON MAAPERÄ

Koroisten Pohjoispelto sijoittuu Turun harjun länsirinteeseen. Turun harju on etelä-pohjoissuuntainen, kymmeniä kilometrejä pitkä harjujakso, joka Turun kohdalla kulkee Itäharjun, Ylioppilaskylän, Koroisten, Maarian kirkon ja Kärämäen halki. Harjuselänne syntyi jääkauden loppuvaiheessa jäätikön sulaessa, jolloin harjuaines, hiekka ja sora, kerrostuivat jäätikkötunnelin tai -uurteen pohjalle. Harjun kerrostumiin hautautui harjun syntyvaiheessa myös jäälohkareita, jotka sulattuaan jättivät tyhjiä onkaloita, johon muodostui savilinssejä. Harjun yllä oli mannerjään hävittyä noin 11 450 vuotta sitten noin 80 m vettä, kun Itämeressä oli Yoldia-merivaihe.

Turun harju on monin paikoin ns. pii-loharju, joka jäi painanteissa myöhempien eri Itämeren vaiheiden aikana syntyneiden savikerrostumien alle ja esimerkiksi juuri

Kuva 1. Koroisten muinaisjäännösalueet. Kartan taustaväreinä alueen maaperäkuviot: harjuaines (vaaleanvihreä) ja harjua ympäröivä savi (vaaleansininen). Violettit alueet ovat Pentti Koivusen 1974 tekemiä koekuoppia ja valvomia kaivausalueita. Punaiset pisteet ovat Koivusen 1977 tutkimia alueita tai muita kohteita. Kuva: Jussi Kinnunen. Osa kartta-aineistosta © Turun kiinteistöliikelaitos.

Nuoremmat rakennukset (valkoiset ympyrät):

- Talonpoikaistalo, päärakennus (1700–1800-l.).
- Talonpoikaistalo (1900-l. alku).
- Entinen talli (rak. 1900). Tallin koilliskulmassa kiinni ollut sikala on purettu 2009.
- Entinen navetta (rak. 1926).
- Aitta, nykyinen sauna (1800-l.).
- Muonamiehen talo, palanut 2012 (1800-1927).
- Riihi (1800-l.).
- Puimala, nykyinen varasto (1921).
- Kivikellari (vanhin osa ennen 1600-l.).
- Asuinrakennus (1938).
- Asuinrakennus, Laurilan talo (1880).
- Asuinrakennus, Yrjäntöykkä.
- Nahkurinverstas, purettu (1800-l. loppupuoli?). Uudempi paikalla ollut rakennus purettiin 2018.

Rakennusjäänteet ja arkeologiset kohteet (keltaiset ympyrät):

- Koroistenniemi - Raunio - Kirkkojen I (1200-l.) & II (1300-l.) peruskiveykset ja kirkon III kuoriosan peruskiveys (1300-l. loppu–1400-l. alku).
- Koroistenniemi - Raunio - Läntinen kivirakennus, puolustustorni, kastaali (rak. 1200-l. loppu – 1300-l. alku).
- Koroistenniemi - Raunio - Puurakennuksen hypokaustiuni (rak. 1200-l. loppu – 1300-l. alku).
- Koroistenniemi - Raunio - Itäinen kivirakennus - tiilitalo, piipan edustustalo (rak. 1200-l. loppu – 1300-l. alku).
- Koroisten tila - Mahdollinen Rautakautinen asuinpaikka. Koekuopasta myöhäisrautakautista keramiikkaa, liesi sekä ehjää kulttuurikerrostumaa.

- 6) Koroisten tila - Rakennuksen perustus. Koroisten tilan länsipuolella olevalta pellolta paljastui son-
dauksessa 1974 maanalaista kiveystä. Vuoden
1977 tutkimuksissa paikka paljastui varhaiskeski-
aikaisen hajonneen rakennuksen ja siihen liitty-
neen kiuaskiveyksen jäännökseksi.
- 7) Koroisten tila - Keskiaikaisen muuratu-
rakennuksen (koko noin 15 x 20 m) perustus. Jäänteit-
tä kellarista, jossa oli vähintään kaksi lattiatasoa,
sisäpuolinen palokerros ja sen päällä kulttuuri-
kerros 1600-luvulta. Lattiatasosta löytyi keski-
aikaista keramiikkaa.
- 8) Koroisten tila - Raudan valmistukseen liittyviä ra-
kenteita, kuonaa, metallia, 0,5 m syvä kulttuuri-
kerros. Lähempää jokea gotlantilaisia kalkkikiven
kappaleita. Luontainen satamapaikka. Mahdolli-
sia laiturirakenteita, koska peltoalueelta on löy-
tynyt puita 1900-luvulla kynnettäessä.
- 9) Koroisten tila - Rautakautinen kalmisto. Noki-
maakerrostumaa, kuopan reunasta pronssiesi-
neen katkelma, 66 kpl saviastianpaloja ja 3 kpl
palaneen luun siruja.
- 10) Koroisten tila - Rautakautinen asuinpaikka. Noki-
maa-alue, kynnöksestä savitiiviste-
en paloja, joissa oksa- ja puupainanteita, rautakautistyyppistä
keramiikkaa ja tiilen kappaleita.
- 11) Koroisten tilan itäpuolinen pelto - Pronssinen
karhunhammasriipus, viikinkiaikainen.
- 12) Varastorakennus, mikä näkyy vuosien 1949 ja
1968 peruskartoissa, mutta ei enää 1981 perus-
kartassa.
- 13) Rakennus, mikä on merkitty asuinrakennukseksi
1897 kartassa, mutta ei näy enää esim. 1949 pe-
ruskartassa.
- 14) Aivan Vähäjoen rannassa sijainnut tiilimökki,
mikä näkyy 1897 kartassa.
- 15) Eteläinen kasvihuoneiden paikka 1950-l.–1990-l.
alku.
- 16) Pohjoinen kasvihuoneiden paikka.

Koroisissa harjun korkein laki pistää esiin savipeltojen keskeltä.⁴⁴ Pohjoispellon maa-
perä on eteläosastaan hiesusavea ja maape-
rän raekoko kasvaa mitä lähemmäs pellon
pohjoista reunaa siirrytään. Aivan Pohjois-
pellon luoteisnurkassa pintamaaperä on jo
hiesua ja syvemmällä on harjuhiekkaa, mitä
on kaivettu harjun laelta useista kohdista.⁴⁵
Kuvassa 1 esitetään Koroisten maaperäku-
viot, kaikki tunnetut rakennejäännökset ja
rakennukset sekä tärkeimmät arkeologiset
löytöpaikat.

MAATUTKAUKSEN PERIAATE

Maatutka lähettää lähetinantennista maa-
perään radiotaajuudella sähkömagneettisia
pulsseja, jotka heijastuvat takaisin vastaan-
otinantennille eri laatuista maalajien epä-
jatkuvuuskohdista, maakerroksista, poh-
javeden pinnasta, rakenteista tai esineistä.
Heijastuneiden pulssien amplitudiarvot
tallennetaan mittauksen aikana tiedostoksi,

mikä käytetyllä Malån tutkalaitteistolla on
binäärinen rd3-tiedostomuoto. Amplitudi-
arvojen ja niiden keskinäisen sijainnin poh-
jalta muodostetaan digitaalisesti graafinen
maaperän poikkileikkauskuva, pystyasen-
toinen maatutkaprofiili, josta kerrosrajat
voidaan visuaalisesti havaita.

Radioaallon kulkuun vaikuttavat mm.
maaperän koostumus, raekoko, vesipitoi-
suus, suolapitoisuus ja ylipäänsä materiaa-
lista riippuvat sähköiset dielektriset omi-
naisuudet sekä tutkalaitteen lähettämän
tutkaimpulssin frekvenssi eli taajuus. Suu-
rilla mittaustaajuuksilla (800–1000 MHz)
mitattaessa voidaan tutkaprofiilista erottaa
pieniäkin kohteita (noin 2–5 cm), mutta
syvyysulottuvuus jää heikoksi (< 5 m). Ma-
talilla mittaustaajuuksilla (50–200 MHz)
voidaan tutkia heikosti läpäiseviä maalajeja,
kuten savea, ja saavuttaa hyvissä olosuhteis-
sa yli kymmenenkin metrin syvyys, mutta
resoluutio on huonompi, noin 20–50 cm.
Suolavesi tai suolainen maaperä ehkäisee
tutkasignaalin kulun kokonaan ja siksi suo-

laisessa ympäristössä maatulkaus on mahdollonta. Savimaa on usein suolapitoista ja sen hieno- ja tasarakeisuus sekä tiiviys heikentävät tutkasignaalin kulkua. Paras tultkaustulos saavutetaan tavallisesti hiekkaisilla harjuilla tai moreenimaalla.⁴⁶

TYÖN KULKU

Tutkimuksessa käytetty maatulka oli ruotsalaisen laitevalmistaja Malå:n rakentama maatulkalaitteisto Ramac/GPR 1990-luvun lopusta. Tämä yksikanavainen maatulka-malli oli Malå:n ensimmäinen tuotantomalli. Ramac/GPR-maatulkaa ohjataan DOS-pohjaisella mittausohjelmistolla, mikä on asennettu alkuperäiseen kannettavaan kenttätietokoneeseen (Panasonic Toughbook CF-22, käyttöjärjestelmä Windows 98). Tutkimuksessa käytetty antenni oli suojaamaton 200 MHz lähetin-vastaanotin-antennipari. Tutkalaitteisto oli asennettu polkupyörän peräkärryn ympärille tehtyyn tutkakärryyn, jota tarvitsi vain työntää ja ohjata kulkemaan oikeassa kohdassa sen jälkeen, kun mittaus oli käynnistetty (Kuva 2).

Maatulkaus tehtiin Koroisten Pohjoispeல்லolla 13.5.–21.5.2019. Pelto oli jo pari viikkoa ennen työn aloittamista kynnetty ja äestetty tasaiseksi. Pelto oli vielä kylvämätön. Sää oli koko työn aikana kesäisen lämmin, jopa kuuma, ja maaperä pintakuiva. Pelto paalutettiin ja jaettiin naruilla seitsemään alueeseen, joista jokaisella tutkalinjat kulivat samansuuntaisina vierekkäin yhden kärryn renkaanvälin eli noin 60 cm päässä toisistaan. Eri alueiden linjastojen suunnat osin poikkesivat toisistaan. Tutkalinjastosta tehtiin tarkoituksella riittävän tiheä amplituditasomallinnusta varten. Jokaisen alueen ensimmäinen linja tehtiin pingotetun narun

Kuva 2. Kirjoittaja testaamassa maatulkalaitteistoa ja -kärkyä 11.5.2019. Etummaisena kärkyssä on lähetin-vastaanotin-antennipari, keskellä tila tutkayksikköä ja varusteita varten sekä takana maastokannettava, joka toimii datankerääjänä. Kuva: Maiju Kinnunen.

avulla, minkä jälkeen voitiin seurata maatulkakärryn peltoon jättämiä selviä renkaanjälkiä. Linjat merkittiin mittauksen yhteydessä alku- ja loppupäästä tikuilla, joiden paikat asemoitiin Trimble R8 RTK-GPS-laitteella senttimetrin tarkasti sen jälkeen, kun koko Pohjoispeல்லon tutkalinjat oli ajettu. Tutkimuksessa käytetty koordinaatistojärjestelmä oli ETRS89-GK23, EPSG:3877 ja korkeusjärjestelmä N2000, mikä on myös nykyinen Turun kaupungin käyttämä koordinaatistojärjestelmä. Maatulkalinjoja kertyi yhteensä 409 kpl, pituudeltaan yhteensä noin 18 kilometriä. Kaikista maatulkaprofiileista lopulliseen maaperämallinnukseen valittiin 394 maatulkaprofiilia/-linjaa (Kuva 3). Tutkimustiedon esittämisessä ja datan koostamisessa käytettiin apuna Global Mapper 21 -GIS-paikkatieto-ohjelmistoa, johon muodostet-

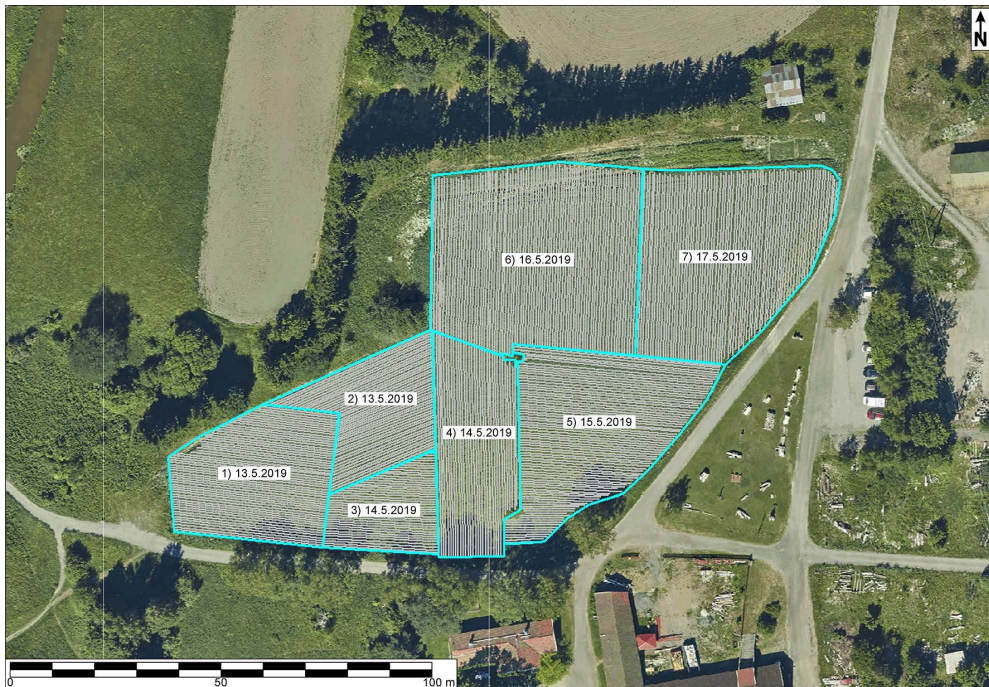
tiin projekti, mihin kerättiin kaikki saatavilla oleva relevantti kartta- ja ilmakuva-aineisto Koroisten alueesta.

AMPLITUDITASOMALLINNUS

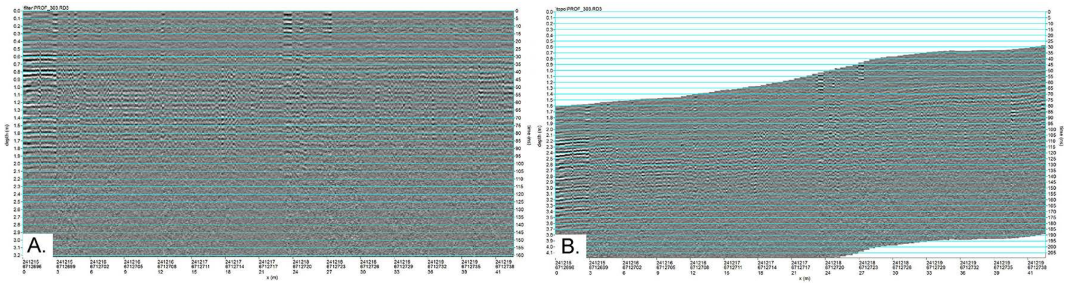
Pohjoispelto on alueena niin laaja (0,9 ha), ettei harvojen yksittäisten tutkaprofiilien tulkinnalla pystytä muodostamaan kattavaa kokonaiskäsitystä tutkimusalueesta. Tiheä tutkalinjasto tehtiinkin täyttämään amplituditasomallinnuksen (*Time-slice modelling*) vaatimukset. Amplituditasomallinnus on maatulkauskannan digitaalinen jälkikäsittelemenetelmä, jota käytetään mm. arkeologiasa hautojen ja rakennusjäännösten etsimiseen.⁴⁷ Maatulkauskannan tehdään maastoon tiheällä linjavälillä (noin 50 cm) ja tavallisesti linjat kulkevat samansuuntaisesti koko

tutkittavalla alueella. Amplituditasomallinnuksen varhaisaikoina tutkattavan alueen tuli olla säännöllinen suorakulmio, mutta nykyisillä ohjelmilla sekä senttimetriratkkojen paikannusmenetelmien, RTK-GPS:n tai takymetrin avulla, on mahdollista mallintaa kaiken muotoisia tutkalinjastoalueita, jopa spiraalinmuotoisesti kiertävää tai vapaasti kiemurtelevaa reittiä.⁴⁸ Tässä tutkimuksessa käytetty maatulkauskannan käsittely- ja amplituditasomallinnusohjelma oli Turun yliopiston arkeologian oppiaineelle lisensoitu GPR-Slice 7.0 MT.⁴⁹

Amplituditasomallinnuksen pääajatuksena on, että hyvin asemoidun ja tiheän tutkalinjaston vierekkäisistä pystyprofileista muodostetaan digitaalisesti vaakatasoisia leikkeitä, joiden kerrospaksuuden voi määritellä nanosekunteina [ns], tai jos tutka-aallonnopeus maaperässä tunnetaan [cm/ns],

Kuva 3. Koroisten Pohjoispellon maatulkauskannat (turkoosilla viivalla rajatut alueet) ja tutkauspäivämäärät vuoden 2018 ilmakuvassa. Yksittäiset maatulkauskannat on merkitty valkoisilla viivoilla. Kuva: Jussi Kinnunen. Ilmakuva © Turun kiinteistöliikelaitos.

Kuva 4. Lähes etelä-pohjoissuuntainen maatutkaprofiili tutkimusalueen pohjoisosasta. Kuvassa A. on tutkaprofiili sellaisena kuin se tallennetaan maastossa. Tutkapulssi lähtee aina samasta kohtaa suhteessa maanpintaan ja profiilin kuvaajassa maanpinta on näennäisesti suora. Kuvassa B. on maanpinnan korkeusmallin avulla korjattu Kuvan A. tutkaprofiili. Kuvasta nähdään, kuinka profiilin alku- ja loppupään heijastuksilla on lähes metrin korkeusero ja jos viipalemalli tehtäisiin korkeuskorjaamattomien tutkaprofiilien avulla, tässä 10 cm paksuisen maaperän tason amplitudikuvioista tulisi väärän muotoiset. Kuva: Jussi Kinnunen.

myös senttimetreinä [cm]. Tavallisimmin yhden leikkeen paksuus on joitain nanosekunteja niin, että vastaava maakerroksen paksuus on 5–20 cm. Georeferoidusta vaakaleikkauksesta muodostettu gridi eli hila on tutkittavan alueen maaperän kerroskartta, jossa muuten vaikeasti tulkittavasta vertikaalista aineistosta näkyvät parhaimmillaan maanalaisten rakenteiden koot ja muodot, joiden värerot perustuvat mittauksen aikana tallennettuihin heijastuneiden tutka-aaltojen amplitudiarvoihin. Vertailemalla päällekkäisiä kerroksia toisiinsa saatetaan pystyä näkemään ja mallintamaan myös kolmiulotteisia kappaleita, kuten seinien perusrakenteita. Amplituditasomallinnuksen resoluutio on juuri niin hyvä kuin maatutkauksessa käytetty linjaväli eli tiheämmällä linjastolla saavutetaan yksityiskohtaisempi malli.⁵⁰

Digitaaliset maatutkasignaalin vahvistusalgoritmit ja suodattimet eli filtrit ovat käytössä maatutkadatan jälkikäsittelyssä tutkalaitteistoista riippumatta. Signaalin jälkikäsittelyssä pyritään parantamaan kokonaismallissa kohteiden muotoa, poistamaan häiritsevää taustakohinaa ja saamaan maaperän erot selvemmin näkyviin. Täs-

sä tutkimuksessa amplituditasomallinnus tehtiin maatutkaprofiileista, joille oli tehty signaalin alapään vahvistus eli *gain*-korjaus sekä *bandpass*- ja *background*-suodattimet.

Signaalimuokkauksen jälkeen tutkaprofiileille tehtiin vielä korkeuskorjaus, koska Pohjoispellon maaperä laskee pellon pohjoisosasta noin 2,5 m pellon eteläreunaan tultaessa (Kuva 4). Jotta maatutkaprofiileissa esiintyvät rakenteet, tai oikeammin amplitudiarvokuviot, mallintuisivat oikeisiin korkeuksiinsa sekä näkyisivät kerroskuviissa oikeassa paikassa ja kuuluen oikeisiin muotoihin, tutkaprofiilien korkeuskorjaus on täysin välttämätön toimenpide ennen mallin viipalointia. Mitä parempi korkeuskorjaukseen käytettävän maanpintamallin resoluutio on, sen paremmin amplitudianomaliat projisoituvat lopullisessa maaperän 3D-mallissa. Tässä tutkimuksessa korkeuskorjaukseen käytettiin Turun kaupungin laserkeilausainestoa, jonka pisteväli on noin 10–30 cm. Pistepilven *ground*-pisteistä muodostettiin Pohjoispellon tutkatulle alueelle 10 cm:n tasavälinen maaston korkeushila eli -gridi (DEM). Tämän korkeusmallin avulla maatutkaohjelmistossa asetoitiin jokaisen maatutkaprofiilin yläpään korkeus.

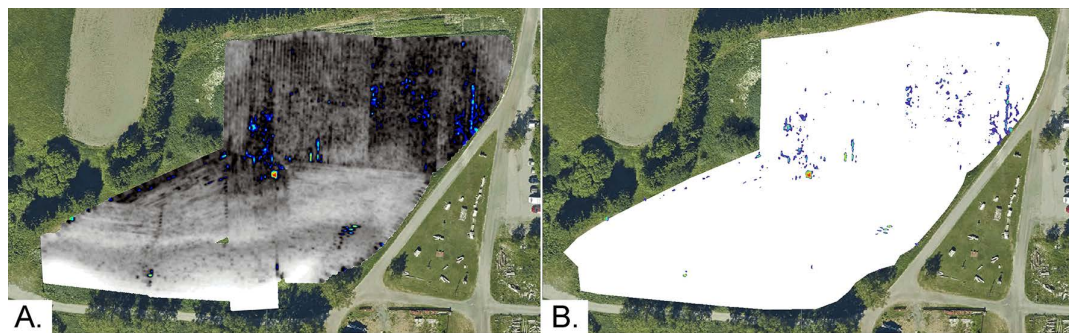
TULOKSET

Käytetyllä Malå:n tutkalaitteistolla saavutetaan hyvissä olosuhteissa noin 3–5 metrin mittaussyvyys tutkalinjan pystyprofiilin resoluution ollessa noin 10 cm. Koroisten Pohjoispellolla kyntösyvyyden avulla kalibroitu maatulka-aallon kulkunopeus hiesu-hieta-savikossa maaperän pintaosassa oli vain noin 4 cm/ns ja tutkasignaalin läpäisevyys tällä nopeusarvolla oli parhaimmillaan noin 2 m. Kokonaismallinnuksessa käytettiin tätä tutka-aallon nopeusarvoa 4 cm/ns ja syvyyslaskelmat on tehty sen mukaan. On kuitenkin pidettävä mielessä, että tutka-aallon nopeus on alhaisimmillaan savisessa pintamaassa, mutta sen nopeus kasvaa, jos maaperän raekoko karkenee syvemmissä kerroksissa.

Maaperän ylin kyntökerros näkyy tutkaprofiileissa koko Pohjoispellon alueella maan pinnasta 15–20 ns:n eli noin 30–40 cm:n syvyyteen samanlaisena selvästi erottuvana kerroksena. Tutkasignaali vaimeni jyrkästi 90–100 ns:n eli noin 1,8–2,0 m:n syvyydessä (aika-arvot ilmoitetaan tutkaprofiilikuvaaajissa tavallisesti kaksinkertaisina, koska tutkapulssi kulkee kahdesti syvyyden

matkan, lähetinantennista heijastumiskoh- taansa ja takaisin vastaanotinantennille). Tähän väliin jäävässä noin 1,5–1,7 m paksuisessa maakerroksessa on koskemattomia tai kauan sitten kajottuja kerrostumia, joissa paikoin esiintyi seuraavassa kuvattavia amplitudianomaliaita sekä niitä vielä paljon enemmän laitteistosta, mittaustavasta tai ympäristöstä johtuvia häiriöanomaliaita. Pohjaveden pinta, saati kallioperä, ei tullut näkyviin yhdessäkään maatulka-profiilissa. Koroissa tehtyjen kairausten mukaan kallioperä onkin harjulla ja sen kupeessa noin 5–10 m syvyydessä.⁵¹

GPR-Slice -ohjelmistossa korkeuskorjat- tuja tutkaprofiileja käyttäen tutkimusalueen maaperästä tehtiin ensin amplituditasomal- linnus eli 41 kpl noin 5 ns:n eli noin 10 cm paksuisia ja amplitudiarvon mukaan vär- jättyjä vaakaleikegridejä, joista sitten muo- dostettiin georeferoituja rasterikarttatasoja aiemmin tutkimusalueesta luotua paikka- tietoprojektia varten. Rasterikarttatasoista oli näin suodatettu alapään amplitudiar- vot pois (50%), niin että jäljelle jäivät vain voimakkaimmin anomaliset alueet (Kuva 5). Lisäksi GPR-Slice -maatulkaohjelmis- tossa muodostettiin koko Pohjoispellon

Kuva 5. Kuvaparissa esitetään esimerkkinä amplituditasomallinnuksesta Pohjoispellon tutkimusalueen 3D-maaperämallista 117–122 ns vastaavan kerroksen prosentuaaliset amplitudiarvot väriarvokarttana: 1–50% harmaasävyasteikolla ja 50–100% väriskaalalla sinisestä punaiseen. Kuvassa A. on näkyvissä kaikki amplitudiarvot (1–100 %) ja kuvassa B. on suodatettu pois kaikki pienet arvot (1–50 %). Kuva: Jussi Kinnunen. Ilmakuva © Turun kiinteistöliikelaitos.

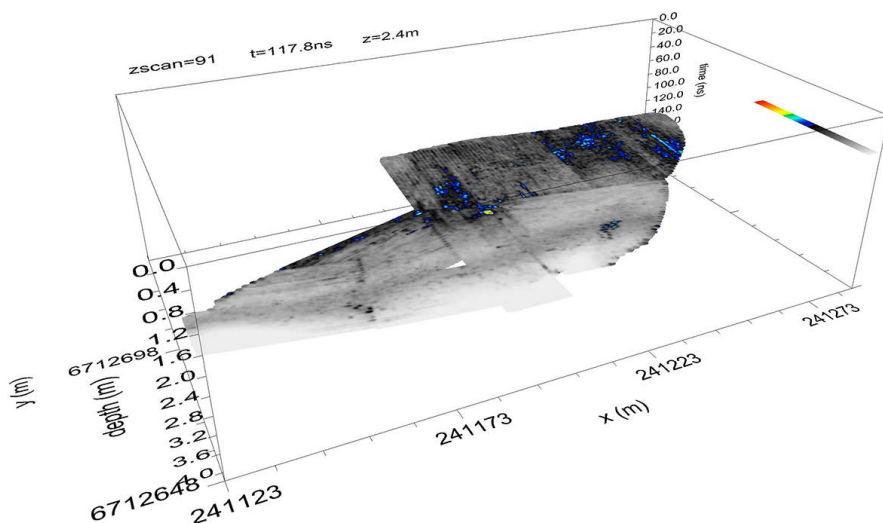
OpenGL-3D-maaperämalli, jota pystytään tarkastelemaan reaaliaikaisesti mistä tahansa suunnasta tehtävien leikkeiden avulla (Kuva 6).

Paikkatietoprojektiin vietyjen rasterikarttojen (esim. Kuva 5 B) jokainen värillinen kuvapikseli muutettiin paikkatieto-operaatioiden avulla 3D-vektoripisteeksi (ESRI 3D-shapefile), jonka RGB-värisävy säilyi. Näin paikkatieto-ohjelmistoon saatiin tuottaa amplituditasomallinnuksen jokainen 10 cm maakerrosta vastaava taso oikealle korkeudelleen ja jokaista ”viipaletta” pystyttiin tarkastelemaan yhdessä tai erikseen sekä analysoimaan kaiken muun kartta-aineiston avulla.

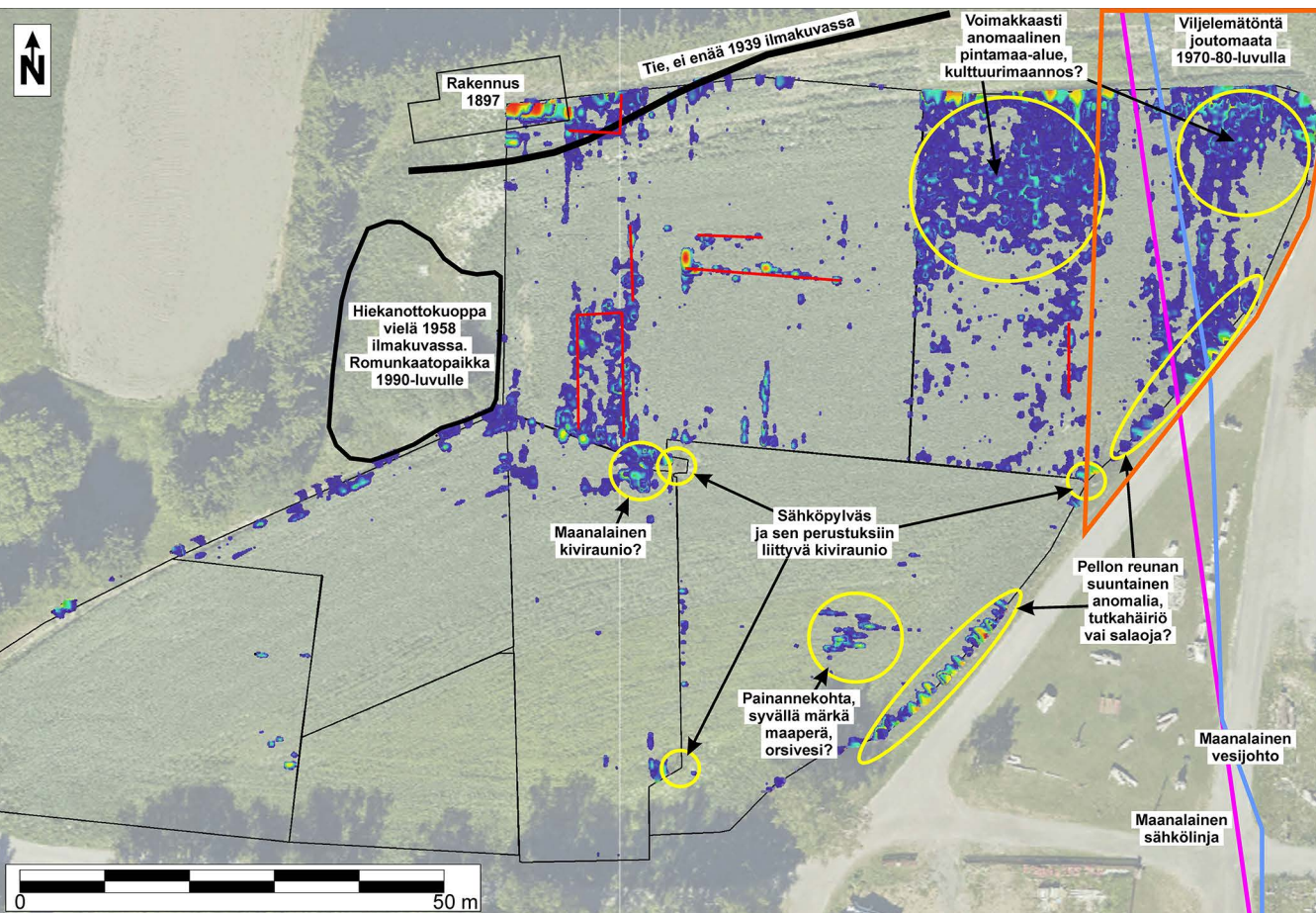
Kuvassa 7 on esitetty amplituditasomallinnuksen 31 päällimmäisen kerroksen solut, joissa amplitudiarvojen intensiteetti on yli 50 %. Korkeiden amplitudiarvojen muodostamia kuvioita on analysoitu paikkatieto-ohjelmistossa kaikkien saatavilla olleiden kartta-aineistojen avulla. Kuvan kaksiulotteinen esitys ei suo lukijalle mahdollisuutta tarkastella mallia kolmiulotteisesti, mutta tulkinnassa tämä mahdollisuus on ollut merkittävässä osassa.

Tutkalinjojen päädyissä tutkakärryn nopeus on hitaampi ja maatutkapulssien väli tiheämpi, mikä näkyy mallin reunoissa anomalian korkeina arvoina. Aivan Pohjoispellon itäreunassa pellon reunaan seuraavat anomaliat saattavat johtua tästä tai pellon reunassa voi kulkea esim. salaojan kokoojaputki. Mitään tietoa Pohjoispellon salaojituksesta ei kuitenkaan ole. Samalla tavoin eri päivien mallinnusalueiden (kts. Kuva 3) rajoilla tutkalinjojen pulssit vahvistavat mallinnuksessa toisiaan ja aluerajat tulevat mallinnuksessa korostetusti näkyviin. Mitä syvemmälle tasomallissa mennään, sen korostuneemmaksi tulevat myös profiililinjien omat heijastukset ja amplituditasot muuttuvat selvästi raitaisiksi. Siksi kaikkein syvimmillä sijaitsevat tulkintaa häiritsevät tasot 32–41 on jätetty huomiotta lopputulokinnassa.

Pohjoispellon koilliskulman maaperä tuotti kokonaisuudessaan yleisesti muuta tutkimusaluetta vahvemman alueellisen signaalin. Alue rajautuu selvästi viimeisen tutkimuspäivän maatutka-alueeksi ja varsinkin alueen länsireuna edellisen päivän tutka-alueetta vastaan tulee voimakkaan

Kuva 6. GPR-Slice ohjelmistossa muodostettu koko Pohjoispellon OpenGL-3D-maaperämalli ja siinä esillä sama kerros 117–122 ns kuin Kuvassa 5. Kuva: Jussi Kinnunen.

Kuva 7. Pohjoispellon maatutkauksen tulosten yhteenveto. Anomalia-alueiden tulkinta on merkitty kuvaan kohteiden kohdalle ja ne käydään tekstissä yksityiskohtaisemmin läpi. Mahdolliset ihmistoiminnasta johtuvat rakenteet on merkitty punaisilla viivoilla. Kuva: Jussi Kinnunen. Ilmakuva © Turun kiinteistöliikelaitos.

korostetusti esille. Maatutkan asetukset ovat kuitenkin olleet koko tutkimuksen aikana kaikkialla tarkistetuksi samat, eikä mitausasetuksissa ollut eroja. Koillisen alueen poikki kulkee pohjoisesta etelään sähkö- ja vesijohtokaivanto, minkä kohdalla maaperä on sekoittunutta ja se näkyy mallissa voimakkaana anomalia-alueen halki kulkevana värittömänä alueena. Aivan koillisimman kulman alue näkyy 1970–1980-luvun ilmakuvissa ja kartoissa jonkinlaisena viljelemättömänä joutomaana tai tien levikkeenä. Jos anomalian aiheuttajana ei ole laitehäiriö, niin koillinen alue saattaa olla voimakkaal-

la käytöllä ollutta kulttuurimaata, jossa on runsaasti rakenteita.

Aivan Pohjoispellon luoteisnurkassa on voimakas anomalia-alue. Vuoden 1897 kartassa sijaitsi juuri tuossa kohdassa rakennuksen kulma ja sen edustalla kulkeva tie. Rakennuksen rauniot näkyvät vielä vuoden 1939 ilmakuvassa ja tienpohja 1949 peruskartassa, mutta kumpikaan ei enää missään niiden jälkeisissä kuvauksissa.

Luoteisnurkan vieressä, kuusiaidan kulmassa sijaitsi aikanaan hiekanottokuoppa, mikä näkyy vielä 1958 ilmakuvassa. Sitten min kuoppaa käytettiin kaatopaikkana ja

sitä täytettiin 1990-luvulle saakka puutarha- ja romujätteillä. Viimeisten vuokratilallisten poistuttua Koroisista kaatopaikkaa tyhjennettiin romuista ja kuoppa täytettiin, minkä yhteydessä maaperään kajottiin voimakkaasti konekaivuulla. Tässä yhteydessä myös pellon puolelle on voinut hukkua jätteitä, jotka sotkevat kokonaiskuvaa. Kaatopaikan puhdistusoperaatio on nähtävästi käynnissä vuoden 2013 ilmakuvassa.⁵²

Pohjoispellolla on kolme vanhaa sähköpylvästä, jotka on tuettu suurilla kivillä. Pellon keskellä sijaitsevan pylvään länsipuolella kiviraunio nähtävästi jatkuu ainakin jonkin matkaa selänteinä pintamaan alla kohti kuusialta. Maa on paikalla ainakin selvästi ympäristöään korkeammalla ja jäänyt pylvään läheltä kyntämättä. Paikalla on maatutkamallissa voimakas amplitudi-anomalia.

Pellon kaakkoisosan keskellä oleva anomalinen kohta tutkamallissa sijaitsee alavassa kohdassa, johon vesi kerääntyy esim. keväisin. Anomalia johtunee syvällä olevien maakerrosten märkyydestä tai jopa orsivesi- tai pohjavesikosketuksesta.

Kun kaikki häiriölähteistä johtuvat anomaliat ovat poisluetut, tulkitut mahdolliset ihmistoiminnasta johtuvat rakenteet on merkitty kuvaan 7 punaisilla viivoilla. Rakenteita tulkittaessa tulee huomioida kuvan mittakaava. Pohjoispelto on suuri alue ja esim. yhteen pistemäiseltä näyttävään anomaliakohtaan mahtuisi kookas liesikiveys.

Pentti Koivusen 1974 tekemät 2 x 2 m koekuopat eivät erotu maatutkausaineistossa millään tavoin, koska ne ulottuivat vain hieman kyntökerroksen alapuolelle ja maaperä on sekoittunut 70-luvun jälkeen kyntämisessä kymmeniä kertoja.

LOPPUSANAT

Tutkimus on kesken. Koroisten Pohjoispellon maatutkauksessa on saatu vihjeitä mahdollisista ihmistoiminnan jäänteistä sisältävistä alueista, jotka eivät paljasta salojaan ennen kuin niitä jatkossa tutkitaan tarkemmin. On tässä vaiheessa täysin mahdollista sanoa, mitä tutkahavaintojen osoittamista ”kuumista” paikoista voisi löytyä, mutta pitkänomaiset muodot, varsinkin mittauslinjastoon nähden poikittain sijaitsevat, voisivat viitata jonkinlaisiin rakennusten perustuksiin. Pellon pohjoisosan toinen maatutkaus tarkempiresoluutioisella (400–600 MHz) tutka-antennilla ja magneettisuutta kartoittava gradietrimittaus tarkentaisivat tämän tutkimuksen tuloksia.

Jussi Kinnunen

Arkeologia
20014, Turun yliopisto
jpkinn@utu.fi

VIITTEET

- 1 Harjula et al. 2018: 322–326.
- 2 Ratilainen 2018b: 85–126.
- 3 Harjula et al. 2018: 326.
- 4 Oja 1944: 370–381; Salo 1982: 84–92; Koivunen 2003: 50–52; Harjula 2014: 20–21.
- 5 Koroisten asemakaavaluonnos: <https://www.turku.fi/kaavoitus/koroinen-2973-2012>; Lepänen 2017.
- 6 EKKy kotisivut: <https://www.koroinenoinin.fi/>.
- 7 <https://www.proagria.fi/blogit/luomublogi/2016/05/02/hyodynnabiologinen-typensidonta>.
- 8 TS 21.5.2019; Aamuset 21.5.2019; TSS 12.6.2019; TS 7.2.2020.
- 9 Vuorela et al. 2009: 89; Kinnunen 2019: 127, Kuva 2.

10 Harjula & Immonen 2018: 79.
 11 Harjula & Immonen 2018: 80–85.
 12 Pihlman 2018: 72–79.
 13 Harjula et al. 2018: 326.
 14 Oja 1944: 368–370; Gardberg 1971: 126–128.
 15 Ratilainen 2018b: 120–121; Harjula et al. 2018: 325–326.
 16 Harjula et al. 2018: 322–326.
 17 Gardberg 1973: 74; Läntinen 1978: 106–107; Loven 1996: 264; Koivunen 2003: 46–47; Ratilainen 2018a: 70.
 18 Gardberg 1971: 162, 275.
 19 Seppänen 2017: 203.
 20 Oja 1946: 215.
 21 Läntinen 1978: 107.
 22 Hausen 1880: 206–207 (Gyllenius 1653); Gardberg 1971: 161–162.
 23 Oja 1944: 380.
 24 <https://www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.853010001>
 25 Jonasson et al. 1932: palsta 1026.
 26 Koivunen 2003: 45–46; <https://www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.853010007>
 27 Oja 1944: 368.
 28 Juslenius 1700: §17.
 29 Koivunen 2003: 35.
 30 Kivikoski 1942: 242–252 (Aspelin 1897).
 31 Koivunen 2003: 43–45.
 32 MV diar.1961; KM8697; KM15285; Kivikoski 1971: 64.
 33 Oja 1944: 375.
 34 Lehtosalo 1961; KM15272; Kivikoski 1971: 64.
 35 Koivunen 2003: 46.
 36 Koivunen 1976.
 37 Koivunen 2003: 43–45.
 38 Koivunen 1974; Koivunen 2003: 46–47; <https://www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.853010007>.
 39 Uotila 1987.
 40 Nissinaho 1989.
 41 Brusila 2006.
 42 Brusila 2005.
 43 Harjula et al. (toim.) 2018, Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus. THA 71.

44 Niemelä et al. 1987: 38–39; Kinnunen 2018: 42–43.
 45 Pirilä 2016: liite 51.
 46 Peltoniemi 1988: 229–234; Jol 2009; Goodman & Piro 2013.
 47 Goodman et al. 1995.
 48 Kts. mm. Conyers 2013 ja Vaara 2011.
 49 <https://www.gpr-survey.com/>.
 50 Goodman, Nishimura & Rogers 1995.
 51 Pirilä 2016: Liite14.
 52 <https://opaskartta.turku.fi/ims/>.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Julkaisemattomat lähteet

Brusila, Heljä 2005. Turku, Rantämäki Koroinen Vesijohto- ja viemärilinjän tarkastuskuopat 13.9.2005. Julkaisematon tutkimusraportti. Turun maakuntamuseo.

Brusila, Heljä 2009. Turku Koroinen Vähäjoen siltatyömaa helmikuussa 2006. Julkaisematon tutkimusraportti. Turun maakuntamuseo.

Koivunen, Pentti 1974. Koroinen, koekaivaus. Julkaisematon tutkimusraportti. Turun maakuntamuseo.

Lehtosalo, Veikko 1961. Kertomus Maarian pitäjän alueilla kesällä 1961 suoritetuista kiinteitten muinaisjäännösten inventoinneista. Inventointiraportti. Museovirasto, Helsinki.

Nissinaho, Aino 1989. Vähäjokilaakson inventointi v. 1989. Turku, Koroinen Koekaivaus ja fosfaattikartoitus. Julkaisematon tutkimusraportti. Turun maakuntamuseo/Turun yliopiston arkeologian osasto.

Pirilä, Laura 2016. Savikerrostumien syntyhistoria, niiden paksuus- ja ominaisuusvaihtelut sekä vaikutukset yhdyskuntatekniikkaan Turun alueella. Pro gradu. Maaperägeologia. Turun yliopisto.

Uotila, Kari 1987. Turku Koroinen, Koroisten talon holvattu kellari. Julkaisematon tutkimusraportti. Turun maakuntamuseo.

Painetut kartat

Niemelä, Jouko 1970. Suomen geologinen kartta. Maaperäkartta 1:100 000 - Maps of Quaternary deposits, Karttalehti: 1043. Geologian tutkimuskeskus.

Sanomalehdet

Aamuset 21.5.2019

TS 21.5.2019 = Turun Sanomat 21.5.2019.

TS 7.2.2020 = Turun Sanomat 7.2.2020.

TSS 12.6.2019 = Turun Seutusanomat 12.6.2019.

Internetlähteet

<https://mip.turku.fi/> = Museoinformaatioportaali. 17.2.2021.

<https://opaskartta.turku.fi/ims/>. 27.2.2021.

<https://www.gpr-survey.com/> = GPR-Slice maatutkaohjelmiston kotisivu. 27.2.2021.

<https://www.koroinenoinfo/> = Elävän kulttuurin Koroinen ry kotisivut. 12.2.2021.

<https://www.kyppi.fi/> = Kulttuuriympäristön palveluikkuna. 19.2.2021.

<https://www.proagria.fi/> = ProAgria kotisivut. 28.2.2021.

<https://www.turku.fi/> = Turun kaupungin kotisivut. 18.2.2021.

Painetut lähteet

Hausen Reinhold 1880. *Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622–1667*. Utgiven av Finska statsarkivet genom Reinhold Hausen. Första häftet. J. Simelii arfvingars tryckeri, Helsingfors.

Juslenius, Daniel 1700. *Aboa Vetus et Nova - Vanha ja uusi Turku*. Nelikielinen versio, 2005. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1043. SKS, Helsinki.

Jonasson, Felix, Kivialho, Akseli & Kivialho, Kaaperi (toim.) 1932. *Turun ja Porin lääni, Ahvenanmaa. Suomen maatilat, tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista*. 3, WSOY, Porvoo.

Tutkimuskirjallisuus

Aspelin, Johan Reinhold 1897. Koroisten Turku Rantämäellä. Teoksessa: Ella Kivikoski (toim.) 1942, *Opuscula Aspeliana, Kirjoitelmia kulttuurihistoriamme varhaistaipaleelta II*. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki, 242–252.

Conyers, Lawrence B. 2013. *Ground-Penetrating Radar for Archaeology*. Geophysical Methods for Archaeology Vol. 1. Altamira Press.

Gardberg, Carl Johan 1971. Turun kaupungin historia 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366. In: Ella Kivikoski & Carl Jacob Gardberg (toim.),

Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366. Turku, 115–324.

Glückert, Gunnar 1999. *Graniittikalliolta rahkasuolle, Geologisesti merkittävät kallio- ja maape-räkohteet Varsinais-Suomessa*. Varsinais-Suomen liitto, Turku.

Goodman, Dean & Piro, Salvatore 2013. *GPR Remote Sensing in Archaeology*. Geotechnologies and the Environment Vol. 9. Springer.

Goodman, Dean, Nishimura, Yasushi & Rogers, J. Daniel 1995. GPR Time Slices in Archaeological Prospection. *Archaeological Prospection* 2. John Wiley & Sons, 85–89.

Harjula, Janne 2014. Esiurbaanit kauppapaikat. Henrik Lilius & Pekka Kärki, *Suomen kaupunkirakentamisen historia I*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 13–25.

Harjula, Janne & Immonen, Visa 2018. Piispanistuimen aikaa vanhempia havaintoja Koroisten vallin sisäpuolelta. Janne Harjula et al. (toim.), *Koroinen - Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen arkisto 71, Turku, 79–85.

Harjula, Janne, Immonen, Visa, Ratilainen, Tanja & Salonen, Kirsi 2018. Koroinen historian käännekohdassa. Janne Harjula et al. (toim.), *Koroinen - Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen arkisto 71, Turku, 319–326.

Jol, Harry 2009. *Ground Penetrating Radar Theory and Applications*. Elsevier.

Kinnunen, Jussi 2018. Turun harju. Janne Harjula et al. (toim.), *Koroinen - Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen arkisto 71, Turku, 42–43.

Kinnunen, Jussi 2019. Turun rannansiirtymisen uudelleenarviointi ja vertailu arkeologisten kaupunkikaivausten dendrokronologiseen ajoitusaineistoon. Riikka Mustonen & Tanja Ratilainen (toim.), *Pitkin poikin Aurajokea - Arkeologisia tutkimuksia*. Raportteja 23. Turun Museokeskus, Turku, 120–133.

Kivikoski, Ella 1971. Turun seudun esihistoria. Ella Kivikoski & Carl Jacob Gardberg (toim.), *Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366*. Turku, 1–110.

Koivunen, Pentti 1976. Koroisten keskiaikaiset rahalöydöt. *Turun kaupungin historiallinen museo vuosijulkaisu* 1976. Turku, 5–122.

Koivunen, Pentti 2003. Koroisten piispanistui-men ja asutuksen tutkimushistoriaa. *Koroinen*

eläväksi, *Koroinen-seminaari 7.–8.4.2001*. Turun maakuntamuseo, Raportteja 19. Turku, 35–86.

Leppänen, Päivi 2017. *Koroisten kulttuuriympäristöselvitys 2016*. <https://kaupunkisuunnittelu.turku.fi/kaavoitus/3994-2017Kulttuuriymparistoselvitys-Valmisteluehdotus.pdf>.

Lovén, Christian 1999. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. 2.ed. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

Läntinen, Aarre 1978. *Turun keskiaikainen piispanpöytä*. *Studia historica Jyväskyläensia* 16. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Niemelä, Jouko, Stén, Carl-Göran, Taka, Matti & Winterhalter, Boris 1987. *Suomen geologinen kartta. Maaperäkartan selitys 1:100 000 - Explanation to Maps of Superficial Deposits, Turun-Salon seudun maaperä*. Karttalehti: 1043, 2021. Geologian tutkimuskeskus.

Oja, Aulis 1944. Keskiajan ja 1500-luvun Maaria. *Maarian pitäjän historia* I. Maarian seurakunta ja kunta, 35–401.

Oja, Aulis 1946. Kaarina keskiajalla ja 1500-luvulla. *Kaarinan pitäjän historia* I. Kaarinan historiatoimikunta, Turku, 37–292.

Peltoniemi, Markku 1988. *Maa- ja kallioperän geofysikaaliset tutkimusmenetelmät*. Otakustantamo 515. Karisto, Hämeenlinna.

Pihlman, Aki 2018. Asutus Koroistenniemen maavallin ulkopuolella saviastioiden perusteella. Janne Harjula et al. (toim.), *Koroinen - Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen arkisto 71, Turku, 72–79.

Ratilainen, Tanja 2018a. Tietolaatikko 5: Turun piispojen residenssit. Janne Harjula et al. (toim.), *Koroinen - Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen arkisto 71, Turku, 70.

Ratilainen, Tanja 2018b. Rakennukset ja rakenteet. Janne Harjula et al. (toim.), *Koroinen - Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun historiallinen arkisto 71, Turku, 85–126.

Salo, Unto 1982. Suomen kaupunkilaitoksen syntyjuuria ja varhaisvaiheita. *Historiallinen arkisto* 78, Suomen historiallinen seura, Helsinki, 7–98.

Seppänen, Liisa 2017. Piispantalon kohtalo. Pohjoinen reformaatio. *Turun historiallinen arkisto* 68, Turku, 203–209.

Vaara, Rauno 2011. Maatutkauksen mahdollisuudet. Kari Uotila (toim.), *Avauksia Ala-Satakunnan esihistoriaan*. Kåkenhus-kirjat nro 2. Eura, 31–46.

Vuorela, Arto, Penttinen, Teea & Lahdenperä, Anne-Maj 2009. *Review of Bothnian Sea Shore-Level Displacement Data and Use of a GIS Tool to Estimate Isostatic Uplift*. Working Report 2009–17. Posiva.

ETT EFTERLÄNGTAT LYFT FÖR SVENSKA OCH RYSKA TIDEN!

Finlands nationalmuseums nya utställning om svenska och ryska tiden (från medeltiden till ca 1917) öppnade våren 2021 efter att ha byggts under ett par års tid. Utställningsbygget i sig väckte en hel del intresse i medierna eftersom det gjordes i samarbete med studenter vid Helsingfors universitet, ledda av professor **Tuomas Heikkilä**, i samarbete med bland annat författaren **Juha Hurme** (se t. ex. *Stt-info* 23.3.2021). Den föregående utställningen härstammade från senaste stora reparationer och omändringar i museet omkring sekelskiftet 2000. Den som minns den gamla utställningen vet att det fanns en hel del att önska. Den nya utställningen 2021 infriade dock alla förväntningar!

Svenska tiden (obs: *Ruotsin aika* på finska, inte längre det nationalistiskt laddade *Ruotsin vallan aika*) inleds i första våningen med en dekonstruktion kring myten och S:t Henrik och Lalli. Tuomas Heikkilä väckte för ett femtontal år sedan stort rabalder med sin forskning (2005) kring temat och detta kommer nu även till synes i den utställning vars bygge han lett. Kyrkorummet som pedagogiskt utrymme i sig har tagits i bruk igen då salen inte längre innehåller skrymmande vitriner, utan tvärtom speglar en medeltida kyrksal, vilket arkitekterna troligen avsett för hundra år sedan. Även folktro och ortodoxa föremål är representerade. Det är kanske litet glest med föremål i de enorma vitrinerna, men kanske kommer föremålen att bytas ut efter hand eller lik-

Kyrksalen med medeltida helgonbilder i sin nya, mer pedagogiska skepnad. Foto: Finlands nationalmuseum (material för medierna).

nande som är kutym i många museer med ljuskänsliga föremål.

En ny interiör får representera medeltidens vardag, vilket är tacksamt och pedagogiskt. Ett långbord (från Teisko) är dukat med olika föremål och i bakgrunden syns stugdörren, som förr brukade hänga intill rökpöretet. Intill förevisas byns årstider digitalt. Detta var barnens favorit! Kartorna är kvar i trappan mellan första och andra våningen, men de presenteras tydligare än förr. Spegelarna på väg till andra våningen väckte eftertanke också hos barnbesökarna. En stor mängd porträtt finns kvar, men de presenteras i en ny och fräsch kontext - och besökaren kan ta roliga selfies. Här vill man uppenbart tilltala dagens besökare i vår "selfie-epok".

En del interiörer saknades och Jackarbysalen är numera väldigt avskalad (vilket i och för sig är historisk korrekt), men besökaren orkar uppenbart lättare uppehålla intresset att se, lära sig och få aha-upplevelser då det finns mindre att "ta in". *Memento mori* i Jackarbys kabinett väckte stor förtjusning bland både vuxna och barn. Musikrummet lockade till att kombinera underbar folkmusik. Aspekter på den finländska musikhistorien lyftes fram och här fanns ett gediget försök att lyfta fram både manliga och kvinnliga musiker och artister från 1800-talet till idag. Det var svårt att lämna salen, den var helt enkelt så inbjudande.

Salen om språk och etymologi var mycket fascinerande. Vissa ords etymologier ("v*t-tu") lockade till fniss bland barnbesökarna. Minoriteterna kommer även väl till synes: svenska, samiska. Men översättningarna är litet haltande, kanske gjorda i stor brådska? Till exempel hela rubriken *Annanland* kunde också ha tänkts över litet grann. Kunde man ha använt en allegori istället för ett nyord? Ett annat land, en annan värld?

Ryska tiden förevisade väldigt enkelt, men presentationen var pedagogiskt lätt att nå. I slutet av utställningen fanns även något som kunde tolkas som en kritisk infallsvinkel till museer som idé: raden av yllevantar. Men dessa kunde ju också ses som symboler för "alla", mångfalden, all dagligheten. Överlag var den tematiska infallsvinkeln mycket lyckad, trots att det löst kombinerats med det kronologiska. I färg, form, kraft och uttryck är den här delen av basutställningen mer lyckad än den förhistoriska avdelningen, som numera presenteras i museets källarvåning. Men, i första och andra våningen finns också mer fysiskt utrymme, vilket naturligtvis har gett ett större spelrum för olika innehåll, museipedagogiska element

och förverkliganden. Den utgör klart ett försök till mindre nationalistiskt hängselknäppande och mer allmänmänsklighet med en kontextuell infallsvinkel. Till utställningen anknäpades även en bok (Hakkarainen & Häikiö 2021), där vissa speciella föremål ur museets samlingar lyfts fram och knyts ytterligare till en större kontext. De flesta av dem finns också i utställningen.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att museet i sin nya utställning om svenska och ryska tiden tydligt återgått från att vara någon form av konstmuseum med vackra föremål och tavlor till ett försök att vara det kulturhistoriska museum man en gång kanske ville att det skulle vara. Det är väldigt krävande att bygga en utställning om ett geografiskt område och dess historia under 900 år, men jag tycker verkligen att jag med utställningen fått gå upp som en sol och hem – upplyst?

Eva Ahl-Waris & tre kritiska barnbesökare i åldrarna 13, 11 och 9.
eva.ahlwaris@gmail.com

REFERENSER

Finlands nationalmuseum, <https://www.kansallismuseo.fi/sv/kansallismuseo> (senast sedd 1.7.2021).

Hakkarainen, Anna-Kaari & Häikiö, Päivi 2021: *Curiositas. Esineitä, tarinoita 1100-1917*. Suomen kansallismuseo, Helsinki.

Heikkilä, Tuomas 2005: *Pyhän Henrikin legenda*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1039. SKS, Helsinki.

Stt-info 23.3.2021, <https://www.sttinfo.fi/tiedote/kansallismuseon-toista-maata--nayttely-tuo-ihmisen-esiin-osana-valtion-historiaa-?publisherId=69818028&releaseId=69904303> (senast sedd 1.7.2021).

KIRJOITUSKUTSU

Suomen keskiajan arkeologian seura kutsuu tarjoamaan artikkeliehdotuksia tulevaan Archaeologia Medii Aevi Finlandiae -julkaisusarjan (AMAF) teokseen. Julkaisun tarkoituksena on koota yhteen tuoretta suomalaista keskiajan arkeologian tutkimusta tieteellisessä, mutta samalla yleistajuisessa muodossa.

Edellinen AMAF-sarjassa julkaistu toimitettu artikkelikokoelma, *Hortus Novus*, ilmestyi vuonna 2007. Englanninkielinen julkaisu esitteli nuorten keskiajan arkeologian tutkijoiden uutta tutkimusta kansainväliselle yleisölle. 15 vuodessa on tehty paljon uutta tutkimusta ja haluamme taas koota keskiajan arkeologian uusia näkökulmia ja kehityskaaria yksiin kansiin. Toivomme artikkeleita tutkijoilta, jotka ovat valmistuneet maisteriksi tai tohtoriksi viime vuosina, tai työskentelevät parhaillaan väitöskirjansa parissa. Artikkelissa voi esimerkiksi syventyä aikaisemman opinnäytteen tiettyyn näkökulmaan tai yksityiskohtaan, tai esitellä aivan tuoreita tutkimustuloksia.

Tulevaan julkaisuun voi tarjota artikkeleita kummallakin kotimaisella kielellä, suomeksi ja ruotsiksi. Tavoitteena on tarjota katsaus tuoreeseen keskiajan arkeologian tutkimukseen kotimaiselle yleisölle, joten vaikka teoksen artikkelit ovat tieteellisiä, toivomme, että niissä huomioidaan selkeys ja helppolukuisuus myös niiden lukijoiden kannalta, jotka eivät työskentele itse alalla.

Teos ilmestyy AMAF-sarjassa, ja kaikki siihen tulevat artikkelit vertaisarvioidaan AMAF-sarjan yleisiä periaatteita noudattaen (lisätietoa osoitteessa <http://www.skas.fi/etusivu/amaf-sarja/amaf-sarjan-vertaisarviointiprosessi/>).

Monitieteiset lähestymistavat ovat tervetulleita, mutta artikkelien tulisi liittyä arkeologiseen tutkimukseen. Ajallisesti artikkelien toivotaan keskittyvän pääasiassa Suomen ja lähialueiden keskiaikaan (n. 1100–1550 jaa.), mutta artikkelit, joissa tarkastellaan erilaisia ilmiöitä pidemmällä aikajän-teillä rautakaudelta keskiajalle tai keskiajalta uudelle ajalle ovat myös tervetulleita.

Julkaisu ilmestyy painettuna vuonna 2023. Vuoden embargon jälkeen se julkaistaan myös digitaalisesti Suomen keskiajan arkeologian seuran verkkosivuilla. Kirjoittajat voivat tallentaa oman artikkelinsa sähköisessä muodossa yliopistojen sähköisiin julkaisuarkistoihin tai julkisiin yhteisöpalveluihin kirjan ilmestyttyä.

Kirjoitusohjeet

Lähetä meille artikkelisi abstrakti 31.1.2022 mennessä osoitteeseen tuuli.t.heinonen@helsinki.fi. Abstraktin pituus on enintään 200 sanaa, ja sen voi toimittaa word- tai pdf -tiedostona. Abstraktissa tulisi käydä ilmi artikkelin aihe, kysymyksenasettelu ja keskeiset johtopäätökset.

Artikkelin enimmäispituus on 40 000 merkkiä, sisältäen välilyönnit, viitteet, kuvatekstit ja lähde-luettelon. Kirjoittaja vastaa artikkelinsa kuvien tekijänoikeuksista.

Ilmoitamme 28.2.2022 mennessä, mitkä artikkeleista valitaan teokseen, ja niiden osalta valmiit tekstit toimitetaan toimittajille 31.5.2022 mennessä. Kirjoittajat saavat tarkemmat kirjoitusohjeet samassa yhteydessä, kuin valinnoista ilmoitetaan. Lisätietoja voi kysellä Tuuli Heinoselta osoitteesta tuuli.t.heinonen@helsinki.fi tai Frida Ehrnsteniltä osoitteesta frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi.

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle. Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille.

Jäsenmaksut vuonna 2022:

Perusjäsen 20 € / vuosi

Opiskelija 15 € / vuosi

Perhe 25 € / vuosi

Lehden vuosikerta tilattuna 20 €

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula

Puh. 050-5233837

puheenjohtaja@skas.fi

Varapuheenjohtaja:

Fil. dr Frida Ehrnsten

frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Sihteeri:

Siiri Tuomenoja

Puh. 040-5828845

sihteeri@skas.fi

Taloudenhoitaja:

Janne Haarala

Puh. 050-3288331

taloudenhoitaja@skas.fi

Yhteystiedot:

Osoite: SKAS c/o Arkeologia

Akatemiankatu 1

20014 Turun yliopisto

Email: skas-hallitus@lists.utu.fi

Internet: www.skas.fi

Facebook: @skasyhdistys